

**Actionum iuris civilis loci communes, ad usum forensem
secundum aequissimas Legislatorum sententias bona fide
accomodati : Item, de formula libelli per quem editur actio,
adiectis exemplis**

<https://hdl.handle.net/1874/433558>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

OLDENDORP IUS
Actiones Juris Civilis
HENNING GADEN
Ord. Judic. Processus

L. o.
299

SP

129. p

95

r

tauce dicit. 2

Iste dicitur qd dicitur cor qd vult
 legi dicitur qd ne oculi aut

ut dicitur nō dicitur in qre loq

Tunc qd dicitur dicitur qd
 dicitur cor qd dicitur ameli

Ponentibus nobis e

mos dicitur qd dicitur alia

In nūc sciam eone

hōi sic viamora qd

dicitur qd dicitur dicitur qd dicitur

Jus positivum et Interpretes

Octavo n°. 299.

N. G. C.

ACTIO
NUM IVRIS CIVILIS
LOCI COMMUNES, AD USUM
forensium secundum exquisitas Legislato-
rum sententias bona fide accommodati.

ITEM, de formula libelli per quem editur
actio, adiectis exemplis.

Authore D. Ioanne Oldendorpio.

Ex domo Bugelii

Ipsa sibi uirtus semper pulcherrima merces.

COLONIAE apud Ioannem Gymnicum.
ANNO M. D. XXXIX.

ACTIO
IN RE CIVILIS
DE CONTRACTIBUS

ITEM DE SOLVENDI PER CONTRA

ACTIO DE SOLVENDI PER CONTRA

ACTIO DE SOLVENDI PER CONTRA

COLONIAE AGRICOLAE
ANNO M. D. XXXI

REVERENDISSIMO
ET ILLUSTRISSIMO PRINCIPI

ac Domino, D. HERMANNO, Archiepiscopo Co
loniensi, Sacrosancti Romani Imperij per Ita
liam Archicancellario, Principi Electori,
Duci Vuestphaliae & Engariae, Admi
nistratori Padebornensi, Domi
no meo clementissimo

S.

VLLA res est quæ maiore
uirtutis contemptum & con
fusionem pariat, Reuerendis
sime atque Illustrissime Prin
ceps Elector, quàm si modus
excedatur. Ad eò quicquid ex
tra modum est, in pessimã degenerat speciem, quan
tumuis præclarum fuerit. Et hoc quidem, cum de
multis rebus in dies experiamur, tum de disciplina
Iuris Ciuilis, exemplum certè poenitendum nobis
ob oculos posuit stultorum magister, exitus. Nani
quis hoc seculo non uideat, imò quis non deploret,
Romanas Leges quæ tamò quondam in pretio fue
runt, plenas humanitatis æquitatisq; ab omnibus
iam sic contemni, ut uulgus indoctum putet eas non
solum inutiles, uerum etiam ad calumniandum in

E P I S T O L A

uentis esse. Olim magno sese gaudebant adfici beneficio & liberalitate, quibus tandem concedebatur Romano Iure uiuere. Nunc quisq; populus, durissimas mauult ferre Leges, quàm Romanas. O calamitosa rerum humanarum uicissitudinem. Et huius quidem pestilentissimi mali, pleriq; hanc causam adferunt: quòd à multis annis præceptores Iuris nullum scribendi modum, multò minus ullam grauitatem huic tam magnæ rei adhibuerunt: tantum curiosi in recensendis atq; mox resellendis aliorum opinionibus, tum deinde nouas ex his retexendis: donec res in immensum prodiret, ut nunc tandè quot penè sunt authores, tot uideamus esse sententias interpretadarum Legum. Porro, ex his immodicis disputationibus, putant pleriq; utiq; nõ indocti uiri, tandem populos ad contemptum Romani Iuris prouocatos, ac in primis floridam iuuentutem ab hoc studio, diffidentia quadam (ut Iustinianus dicit) auersos esse. Præsertim, quòd ex diutina huiusmodi commentariorum lectione, nihilò facti sumus certiores, quàm Demipho ille Terentianus, qui consultis tribus amicis, cum unus suasisset, alter negasset, tertius deliberandum censuisset: Fecistis (inquit) probe, incertior nunc sum multò quàm dudum. Imò, cum nimium altercando, ueritas amitti soleat, factum fuit, ut illi ipsi professores non intelligerent quis esset

Civilis

N V N C V P A T O R I A .

Ciuis rei scopus, quorsum pertineret tam immen-
sus scribendi labor quem subibant, quidue accessio-
nis inde futurum esset posteris. Nam si uerum infis-
ciari non debeamus, obscurata planè fuit hæc disci-
plina innumeris Doctorum commentarijs, ut in iue-
ri non liceat mirificam Romani Iuris elegantiam,
quæ uel cum primis ad discendum & obtemperan-
dum, homines inuitare debebat. Quis enim rogo
amet amplectaturq; quod non intelligit? quis intel-
ligat autem, quod ob scriptorum diuersitatem im-
mensum est factum? Et mediusfidius rectissime Iso-
crates: Atqui ciuitates (inquit) recta Reipublicæ
ratione constitutas, haud quaquam porticus scripto-
rum plenas habere, sed in animis potius condita Iu-
ra tenere, expedit. Neque uerò Decretorum redun-
danti copia, sed compositione morum præclare ur-
bes habitantur. Cui subscribens Cicero: Omnia e-
nim (ait) posita sunt ante oculos, collocata in usu
quotidiano, in cōgressione hominū, atq; in foro, ne-
que ita multis literis aut uoluminibus magnis conti-
nentur. Imitati sanè uidentur superiores Iuris pro-
fessores, Atheniensium morem, qui in describendis
semper, quàm in obseruandis Legibus curiosiores
fuerunt, donec nimia rerum multitudine obruti, as-
mitterèt omnia. Et hæc quidè cōmunis est nec iniu-
sta bonorū uirorū querela de abusu Iurisprudētiae.

EPISTOLA

Verum si rem longius atq; (ut dicitur) ab ovo repetamus, exēplo quorundā eruditissimorū uirorū apparebit certè, culpam recentiorū Iurisperitorū tā etsi non prorsus excusandā, leuiorē tamen uideri ob iniuriā superioris seculi: quam Diuus quoque Carolus Imperator noster Augustus maximusque Princeps, rectissimè arguit in Diplomate priuilegij quod Typographo Nurenbergensi, magno totius orbis commodo pro restituēdis Pandectis indulsit. Primum enim, cum illi ipsi Legum interpretes animaduertent, ex optimis authoribus, nihil præter sententias quasdam breuissimas atque nudas ex media Iurisconsultorum oratione abreptas in Digestis, ac illas quidem extra germanā lectionem librariorum inscitia deprauatas, extare: quid facerent? Quò se uerterent, cum nusquam essent fontes Romani Iuris? Abolita enim grauißima authorum monumenta prorsus perierant, ut iam diuinandi magis quam profitendi occasionem arripere cogerentur. Proinde hoc modo Doctores ad incredibilem in tractando Iure altercationem et opinandi licentiam perducti sunt, quibus quancumq; obijcias culpā, eā certè pro magna parte diluit manifesta rerū necessitas. Est ne enim tā felix ingeniū cui liceat ex una aut altera etiā priuata epistole particula, certū aliquem sensum statuere, cum neq;

præce

N V N C V P A T O R I A .

præcedētia, neq; sequētia uiderit? Credo neminem
 id dicturū. Quid igitur de tam immēso Iure sentia
 mus? Quāto autē utilius Christianæ Reipub. esset,
 si uel selecta Iurisconsultorum monumenta pari cu
 ra qua archetypus, posteritati conseruata fuissent
 in bibliothecis? Qui nā enim Romanarū Legū me
 liores esse poterant interpretes, cū aut uerborum,
 aut rerū anceps sentētia incideret, quā auctores
 ipsi? Contrā qui perniciosiores, q̄ Romani sermo
 nis & totius antiquitatis ignari? Porro, qd' Tribō
 nianus ubiq; gloriatur de tā absoluta minimeq; cō
 traria Legum cōpositione, adijciens Ediēta prohi
 bitoria ne quis uerbosus rursus ederet Iuris inter
 pretandi gratia cōmentarios, nisi quatenus ad bre
 uissimā Legum, summam' uel sententiā attineret: In
 hoc sanē totius posteritatis conditionē, ex suo inge
 nio metitus est. Nā ipsi quidē omnium Iurisconsul
 torū scripta, legū ac morū fontes, ob oculos uersan
 ti, nihil nō planum ac certū uidebatur: sed interim
 perpendendū fuerat prudēter, quid succedentibus
 seculis, antiquarū obseruationū ignaris futurum es
 set sublati fontibus. Siquidē nullū in orbe tā felix
 extitit humanitus scriptū, quod nō interpretationē
 aliquā desideraret. Quocirca uel exēplo legis XII
 tabularū perpendendū erat, quod abolita semel tota
 Romanorum procerū bibliotheca, successuri essēt

EPISTOLA

et plures multò, et iniquiores interpretes Pãdectarũ, quæ tã uarijs sententiãrũ centonibus cõsarcinatæ ex omni parte dubitationẽ essent adlaturæ lectoribus. Et nisi me oĩa fallũt, p̃ duobus librorũ milibus qui Triboniano tãtopere displicuerũt, habemus hodie uiginti milia, adeoq; plures, si iustã scriptorum collationẽ faciamus. Et quanq̃ sint qui hanc iacturã adscribãt Gothorũ insultibus, qui Italiã olim uastarunt: certum tamen est, Gothos homines barbaros diripiendæ prædæ magis quàm librorum, fuisse curiosos. Et eadem diligentia qua archetypus iam nunc seruatur, Iurisconsultorũ quoq; præcipua monumenta: uidelicet Leges XII. tabularũ, quas Cicero omnium philosophorum bibliothecis præfert: Institutiones & libros rerum quotidianarum Caij: Actiones in ordinem ab Appio Claudio compositæ: Ediãta Prætorum à Saluio Iuliano in ordinem descripta: & reliqua id genus: quare non potuissent conseruari, sicut alia pleraque multò uetustiora ad nos peruenerunt? Sed interim nos in iuriam damnũq; sentimus omnes. Quis autem in tanta clade existimandus sit primus author, non est operæpretium disputare, quoniam nulla spes est resarciendæ iacturæ. Sunt tamen qui multis scriptorum et rerũ argumentis, Tribonianũ illũ gloriæ nimis ambitiosum, uehementer suspectũ postulent. Et
sanẽ

N V N C V P A T O R I A .

Sanè horrendum nobis in hoc exemplum DEVS
 proposuit, ut admoneremur, quantum orbi noceat
 philautia. Quãdoquidem nulla adhuc omnium bel
 lorum crudelitas tantum Reipublicæ damnum de
 dit, quantum in hoc amisso librorum thesauro pas
 si sumus. Quanto autem melius de nobis meritis est
 optimus ille Princeps, qui uel inuito Vergilio uo
 uit libros eius ad posteritatem transmitti, priua
 tasq; testamenti tabulas, publicæ utilitati cedere.
 Verum cum rerum irrecuperabilium summa felix
 citas sit obliuio: non est cur latius hanc optimarum
 lucubrationum iacturam commemorem, contentus
 indicasse perniciem quæ posthac cuitanda sit in Re
 publica Christiana. Hoc unum autè ab omnibus bo
 nis uiris rectissimè nunc intendi, omnesq; lapides
 moueri uideo: ut Iuris Ciuilis disciplina paulatim
 pristinae puritati reddatur. Sic enim (DEO autho
 re) sperare licebit, omnes populos ad suscipiendas
 obseruandasq; Romanas Leges ex æquo & bono,
 alacriores futuros. Legum autem obseruatione sub
 inde maior tranquillitas sequetur. Qua in re illud
 omnium maximè cauendum existimo, ut ociosas ilo
 las opinionũ altercationes (sobriam enim disputans
 di collationem, ut ueritas clarius appareat, non im
 pugno) diligenter eitemus. Etenim Iurissprudens
 tia, cum sit ars boni & equi, censuram requirens

EPISTOLA

grauem minimèq; impeditam, statim atq; miscentur
 argucia, & animus huc illucq; distrahitur, tum cer-
 tē uelut uinum infusa lymphā, naturam suam amit-
 tit, adeoq; uertitur in pestem Reipublicæ, ut rectis-
 simè dictum sit: Solam simplicitatem esse amicā Le-
 gum. Hoc itaq; consilio communissimos actionum
 locos & diuisiones tum Iustiniani, tum Iurisconsul-
 torum, methodico quodā compendio explicare ten-
 tavi, ut re ipsa probarem, quā commodum sit in
 tractando Iure simplicitatem retinere, præsertim
 in his persequendi formulis, quæ nisi certæ sint, dis-
 strahunt animum Magistratus, differunt lites, pa-
 rriunt discordiam, & totam Rempublicam contur-
 bant. Tuae autem Celsitudini proprio quodam iure
 nuncupandum duxi hoc quicquid sit operis, ut sta-
 tuas, num profuturum aliquo modo sit studiosis, an
 potius, totum (ut dixit ille) una prorsus litura abo-
 lendum. Nam quicquid tantus Princeps è publica
 utilitate iudicauerit, mea nihil refert, cui satis su-
 perq; fuerit, uoluisse prodesse. Verum non hoc solū
 nomine tibi istud iudicium debetur, quòd haud ita
 pridem quarundam uexationum pertæsus, in tuam
 Coloniensem ditionem ueniens, amplissimi huius
 Senatus humanitate Leges Romanas profiteor: sed
 etiam quòd unus sis ex Imperij proceribus, in quos
 summa Senatus Populiq; Romani authoritas eligen-
 di Cæsa

N V N C V P A T O R I A .

di *Cesaris Augusti, maximo DEI beneficio, trans-*
lata sit. Præsertim autem quòd Archicancellarij di-
gnitate per Italiam (ex qua totum Ius Ciuile, uelut
per manus traditum nobis est) rectissimè fungeris,
sisq; in hoc oculus (ut sic dicā) emissitius Duorum
fratrum Caroli. V. & Ferdinandi CC. AA. Vides
pro tua prudentia haud dubie, in quanta calamita-
te ab aliquot annis fuerit Ciuilis philosophia, quàm
rarum eius studium, quàm nulla obseruantia. Nec
dubito quin tu his faucas, qui huic rei cõsultum esse
cupiant, sisq; maximus bonarum literarum patro-
nus & Mecænas. Proinde, si communem Reipubli-
cæ salutem expendamus, nullum fuerit summa atq;
Cæsarea cõsultatione dignius negocium, quàm hoc
literarium. Adeò totius honestatis conseruatio ad
transigendam rectè hanc mortalem uitam, ex bonis
literis dependet. Quamobrem Serenissimi fratres
Optimi maximiq; Principes, quorum iam memini,
quanquàm omni uirtutū genere sint inclyti, siue res-
ligionem æquitatis, siue bellicos sudores, siue clemē-
tiam, siue genealogiæ celsitudinem spectemus: hanc
tamen immortalē nominis gloriam Maiestati. suæ
accessuram, & simul omnibus Imperij Proceribus
ominor, quòd Iuris Ciuilis disciplina tandem DEO
authore, multò felicius pristinæ puritati sub eorum
imperio restituta, posteritati tradetur, quàm à Iu-
stiniani

EPISTOLA

Siniiani tempore per Tribonianum ad nos transmis-
 sa fuerit. Interim quo animo tu sis Optime Prin-
 ceptor Elector hac in re, Coloniensis tua ditio, uel me
 tacente satis indicat, quippe quam tot iam annis &
 tranquillam, & purgatam iudiciorum grauamini-
 bus, honestissimè gubernasti. Accedunt argumenta
 tuæ uirtutis euidentissima, quòd doctissimorum ui-
 rorum consilio & opera prudenter, nunquam non
 sis usus. Et haud scio, an Principis bonitas aliunde
 rectius, quàm ex consiliarijs probari possit: ex quo-
 rum numero Celsitudinis tuæ Cancellarius est D.
 Bernardus ab Hagē, Iuris Doctor, uir erudita atq;
 prudenti eloquentia præstantissimus: qui cum nū-
 per colloquio me & mensa pro sua humanitate di-
 gnaretur, statim uelut leonē ex unguibus, certò co-
 gnoui omnium horarum hominem dexterrimum.
 Sed ut hæc omnia in fascē colligā: tu Optime Prin-
 ceptor Elector, hunc qualemcumq; libellum accipe: ar-
 gumentum in primis obsequiosi erga te animi mei
 clementer amplectere. Deinde totam doctrinæ for-
 mam ex publica utilitate iudica, & tum pro arbi-
 trio statue. Neque uerò quicquam dubitare posse-
 sum, quin grauissimum omnibus que profuturum
 sit quod ex tanti Principis promanarit hac in re li-
 teraria præiudicium. Interim CHRISTVM
 orabimus omnes, ut qui te suo beneficio Reipublīcæ

N V N C V P A T O R I A .

eæ donauit, idem multos in annos superstitem conseruet ac felicem.

Reuerendissimæ ac illustrissimæ
Celsitudinis tuæ

Obsequio
sus

Ioannes Olsendorpius.

AD LECTOREM.

QUO magis interpretatiuncula nostra, Candi-
 de lector, ex bono & equo tibi deseruiat,
 ideo ad usum fori eam (quoad fieri potuit) accom-
 dauimus, hoc est, in regulas quasdam & theses tota-
 tam huius libelli actionumq; materiam breuiter com-
 plexi sumus. Primum, ut in tam uario docendi gene-
 re, rei summam memoria facilius teneres. Deinde,
 ut in scholis quoq; exercendi studij gratia, cum uo-
 lueris aliquem Iuris locum in utraq; sententiam
 conferre, habeas exempla que sequaris. Nam talem
 Legum collationem sobriam, scilicet ut earum uis
 atq; potestas excutiat, non possum non uehemen-
 ter probare: nimirum, quod ueram illam fori dispu-
 tationem contineat, cuius Pomponius meminit in ex-
 plicanda origine Iuris. Sicut autem immodice ille
 ac argute recentiorum Leguleiorum altercatio-
 nes, quas paulo ante deplorauimus, offundunt nobis
 tenebras: Ita contra: moderate ac certis Legibus
 ex usu rerum producte collationes, mirum dictu
 quam illustrent auctoritatem Ciuilis discipline,
 quamq; excitent naturalis Iuris notitias uelut ignicu-
 lum in mentibus nostris reconditum. Quo consilio
 Iurisconsulti quoq; Legibus omnium rerum & ne-
 gociorum diligenter perscriptis, subiecerunt regu-
 las & theses Iuris, uelut summarias quasdam siue
 genera

generales positiones, ex tota Ciuili disciplina colle-
 ctas, quibus quasi in f. s. e. contraxerunt ea, quae per
 singulas reru' circūstantias diffuse tractarūt: ut est
 uidere ex .l. j. ff. De regul. iur. reiecto Accursij
 cōmento: quod & Zasius recte confutat. Hic enim
 est usus illius elegantissimi Tituli, quem iam ferē
 nemo uersat in manibus. Et utinam aliquis erudia-
 tē nobis redigat locos eius in ordinē (quoad licet)
 pristinae puritatis. Tum enim uideres quā magni-
 ficos habeat fructus in omni negotio recte diffi-
 niendo. Interim, ut & Reipublicae & tibi recte cō-
 sulas, accipe hanc qualemcumq; operam nostram, et
 boni consule.

REGVLAE SEV THESES ET AXIO-
 MATA DE ACTIONIBVS.

- 1 Methodus nisi adhibeatur, inutilis crit omnis
 in Iure traditio. 1.
- 2 Actio, nihil est aliud quā facultas exigendi
 debiti Ibidem.
- 3 Scire Leges, est uim ac potestatem earum, se-
 cundum uerborum & rerum siogificationem
 tenere Ibidem.
- 4 Actionis significatio generalissima est Ibid.
- 5 Actio in Iure strictius, pro iudicio in inuitum
 accipitur 2.
- 6 Errat Accursius, qui tradit aliud fuisse olim
actio

R E G V L A E

- actionem quam nunc est Ibidem.
- 7 Actio hodie quoque requirit formulam, quia actio, est persecutio Iuris, quod actu uel habitu cōpetit 3.
- 8 Persequendi appellatio generalis est 4.
- 9 Officium Iudicis est actio Ibidem.
- 10 Altercatio Doctorum circa hoc ociosa est 5.
- 11 Postulationes extra iudicium, non sunt actiones Ibidem.
- 12 Effectus actionis exercetur aduersus nolentem prestare debitum 6.
- 13 Volenti soluere, iniquum est actionem dictare Ibidem.
- 14 Finis actionis, est conseruare Iustitiam 7.
- 15 Deberi dicitur, quicquid efficaciter potest exigi Ibidem.
- 16 Debitum persequi quid sit, ex actoris etiam persona metiendum est Ibidem.
- 17 Possessorem rei alienæ, ad restituendum, Civilis & naturalis ratio obligat 8.
- 18 Officium Iudicis, per Iuris authoritatem dicitur deberi Ibidem.
- 19 Obligatio generaliter accepta, comprehendit possessorem rei alienæ Ibidem.
- 20 Speciali significatione obligationis, de seruitur tus

DE ACTIONIBVS.

- tur obligatio contrahentis ab obligatione possessio
ris Ibidem.
- 21 Errat Accursius cum alijs, qui hæsitat num
actiones diffiniantur per Iustinianum & Celsum
Ibidem.
- 22 Omnia initio fuerunt simplicia, quæ nunc in
artes exquisitas sunt redacta Ibidem.
- 23 Ius est duplex in moribus: Naturale seu Di
uinum: Et positium uel humanum 9.
- 24 Ius naturale, Deus uia uoce renouauit in
Decalogo Ibid.
- 25 Ius positium nihil aliud est, quàm determi
natio Legis naturalis 10.
- 26 In discernendis obligationibus & actioni
bus, repetenda sunt prima tempora Ibidem.
- 27 In toto Iure nihil certò potest inuestigari,
non adhibitis causis in natura positis 11.
- 28 Naturalis notitia mentibus hominum à Deo
in sculpta, Thesei filium est in negociorum laby
rintho Ibid.
- 29 Originem contractuum, obligationum, &
actionum, uide 12. 13. 14. 15.
- 30 Contractus est mediata causa actionis: obli
gatio autem est immediata causa 16.
- 31 Naturalis obligatio sola, nisi ex magna caus
sa, non producit actionem Ibid.

R E G V L A E

- 32 Quomodo ex maleficijs nascatur obligatio
et actio 17.
- 33 Facilius erat Legislatoribus, ex maleficijs dis-
cernere actiones, quam ex Ciuilibus negocijs
ibid.
- 34 Deberi dicitur, quod dignā habet Iuris cau-
sam ut exigatur Ibid.
- 35 Vbi non est obligatio, ibi non est actio. Vbi
non est actio, ibi nec iudicium 18
- 36 Exceptio: Tua non interest: Tibi non com-
petit actio, est iusta Ibid.
- 37 Sine actionibus uita humana transigi nō po-
test tranquille 19
- 38 Moses authore Deo pposuit Hebraeis leges 20
- 39 Principio rudes erant actiones, nulla formu-
la constantes Ibid.
- 40 Manus significat in Iure potestatem legiti-
mam Ibid.
- 41 Simplicitas primorum temporum commodi-
or fuit, quam posterior Legū multitudo nimia 21.
- 42 Ex Legibus XII. tabularum, cōpositæ sunt
actionum formulæ Ibid.
- 43 Solennitas actionū, duplex fuit: Formularū
& Impetrationum 22.
- 44 A collegio Pontificum quōdam actiones im-
petrabantur 23.

Impetra

DE ACTIONIBVS.

- 45 Impetratio actionū, translata fuit ad Præto
rem Ibid.
- 46 Prætorum authoritas, usque ad receptam
Monarchiam, semper creuit Ibid. et 24.
- 47 Caius Flavius scriba recte exposuit libros
actionum Populo Romano Ibid.
- 48 Constantini tēpore abrogatæ fuerūt formu
læ & Impetrations ueteres Ibid.
- 49 Titulum C. De formu. & impetra. Doctos
res non rectè percipiunt 25.
- 50 Omnia probate, quod melius est tenete Ibi.
- 51 Veterum & boni & mali mores, huic seculo
exemplo esse debent Ibid.
- 52 Remedium optimum in proponendis actioni
bus, est mediocritas Ibid. & 26.
- 53 Verus sensus Tit. C. De formu. et impe
tratio. Ibid.
- 54 Exceptio inepti libelli, non semper est repu
dianda Ibid.
- 55 Origo actionum, ex Iure naturali & Diuis
no est Ibid.
- 56 Nulla Lex recepta est apud homines quæ nõ
executionem quoque permiserit 27.
- 57 Formularū solennitates, Iure positiuo adies
tæ sunt, sicut in alijs multis Ibid.
- 58 Non est absurdū aut impertinēs, Iuri naturali
tribuere

R E G V L A E

- tribuere id, quod Ciuilem formam habet Ibid.
- 59 Hoc axiometate, multas cuitare licet Docto-
rum altercationes 28.
- 60 Circa actionum causas & exercitia triplex
error est Ibid. et 29.
- 61 Non uelut cibo pro adfectu: sed quasi condi-
mento ad necessitatem, utendū est actionibus Ibid.
- 62 Admonēdus est primum omnium debitor ex
præcepto Iuris 30
- 63 Errant qui ex iustissima Lege, urbanitatem
faciunt Ibid.
- 64 Iniustum est, non admonitum debitorem in
Ius uocare Ibid.
- 65 Boni uiri abhorrent controuersias etiam
iudiciales 31.
- 66 Non sunt multiplicanda in Ciuitatibus iudi-
cia Ibid.
- 67 Freno est opus in constituendis iudicijs, non
calcaribus seu licentia Ibid.
- 68 Iudicis officium est, non admittere calum-
niantes Ibid. & 32.
- 69 Post admonitionem in summa necessitate per-
ueniendum est ad actiones Ibid.
- 70 Conscientia tua est tibi excutiēda ante iu-
diciū 29.
- 71 Delectus actionum habendus est Ibid.
Non

DE ACTIONIBVS.

- 72 Non negat Iudex Ius cum repellit calumniatores Ibid.
- 73 Semper querenda est occasio componendæ litis Ibid. et 34.
- 74 Feriarum postrema pars, rectissime destinata fuit transigendis litibus Ibid.
- 75 Non est contra pietatem inter Christianos exercitium actionis Ibid.
- 76 Diuisio, magnum lumē adfert inuestigandis rebus in omni disciplina 35.
- 77 Prima questio actionum est de authoribus Ibid. et 36.
- 78 Prima actionū diuisio est à causa efficiente Ibid.
- 79 Actiones, quæ sint Ciuiles, et quæ Prætorie Ibid. et 37.
- 80 Ciuiles actiones quid distent à Prætorijs 38. 39. 40. 41.
- 91 Non subsistit argumentum: Prætor dat actionē, Ergo est Prætoria 38.
- 82 Secunda actionum diuisio pertinens quoque ad causam efficientem 42. 43. 44.
- 83 Errāt qui utiles actiones à directis discernūt, quòd aut dativæ sint, aut natiuæ, ut uocāt 45.
- 84 Quid referat inter actiones directas et utiles 45. 46. 47. 48.
- 6 5 Diligenter

R E G V L A E

- 85 Diligenter retinenda est Bartoli formula in actionibus utilibus 48.
- 86 Tertia actionum diuisio à causa materiali 49.
- 87 Quæ sint actiones in rem: quæ in personam: quæ mixtæ 50. 51.
- 88 Quid differant actiones in rem, ab actionibus in personam 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58.
- 89 Quarta diuisio eodem pertinens, scilicet ad causam materialem 59.
- 90 Possessionis controuersia dedit causam Interdictis Ibidem.
- 91 Verus sensus Iustimiani de Interdictis, uulgò non percipitur 60.
- 92 Vera est sententia Bartoli: quòd Interdicta sint species Edictorum 61.
- 93 Vnde dicantur Interdicta, malè hactenus traditum est Ibidem.
- 94 Actiones ex Interdictis, nisi in ordinem aliarum actionum redigantur, non rectè possunt percipi 62.
- 95 Quæ actiones contineant causam proprietatis: quæ quasi proprietatis: quæ deniq; possessionis Ibidem. 63.
- 96 Quomodo differant istæ actiones Ibid. 64. Quins

DE ACTIONIBVS.

97. Quinta actionum diuisio eodem pertinens
Ibidem. 65
98. Quæ sint actiones populares, quæ priuatæ
Ibidem.
99. Quid referat inter eas 66. 67. 68.
100. Sexta diuisio pertinens quoq; ad materialem causam 69.
101. Quæ dicantur directæ, & quæ contrariæ actiones 70.
102. Quid distent directæ à contrarijs 71. 72.
103. Septima diuisio eodem pertinens 73.
104. Quæ actiones porrigantur ad hæredes: quæ uerò non 74. 75
105. Quid differant Ibidem. 76.
106. Octaua diuisio à causa formali Ibidem.
107. Quæ actiones sint rei persecutoriæ, quæ pœnales, quæ mixtæ 77.
108. Quæ sit inter eas differentia 78. 79. 80. 81. 82.
109. Nona diuisio pertinens ad eius declarationem 85.
110. Quæ actiones sint in simplum: quæ in duplum: quæ in triplum: quæ in quadruplum. Ibidem. 84.
111. Frigida quæstio est: quare actio non detur ultra quadruplum Ibidem.

- ¶ 112** Decima diuifio eodem pertinens 85
¶ 113 Quae sint actiones singulares: quae genera-
les: quae uniuersales 86.87.
¶ 114 Quae sint earum differentiae
Ibidem.88.89.90.91.
¶ 115 Undecima diuifio à causa finali
Ibidem.92.
¶ 116 Quando confequimur actionibus solidum
debitum: Quando non æquè Ibidem.
93.94.95.96.
¶ 117 Quatenus aliquis facere poffit: tribus mo-
dis colligitur: Ex persona: ex rebus: ex tempo-
re 97.98.
¶ 118 Multi funt indigni hoc beneficio, & in foli-
dum tenentur usq; ad egestatem
99.100.101.102.103.
¶ 119 Qui ciuili actione, ad folutionem solidã com-
pelli non poffunt, hi nec carcere funt urgendũ
104.
¶ 120 Compensatio est ex bono & æquo, nisi abu-
tamur ea ad differendam folutionem 105.
¶ 121 Non est eadem ratio inter personas non ul-
tra quam facere poffunt, condemnandas: & pa-
rentes conueniendos de peculio 107.
¶ 122 Noxales actiones, ex noxa feruorum funt
Ibidem.108.

DE ACTIONIBVS.

- 123 Erratum est in significato noxæ, Instit. De
noxali. actio. Et. l. ij. C. cod. tit. 109.
- 124 Duodecima diuisio eodẽm pertinens, hoc
est, ad causam finalem 110.
- 125 Quenam actiones sint perpetuæ, & quæ tẽ
porales Ibidem. 111.
- 126 Quomodo differant 112.
- 127 Decimatertia diuisio eodẽm pertinens
Ibidem.
- 128 Quæ actiones infament, quæ non 113.
- 129 Argumentum ab enumeratis partibus, non
nulli rectè uocant à collectione Ibidem.
- 130 Infamiã esse duplicem, docendi gratia rectè
dicitur 114.
- 131 Quomodo differant actiones famosæ, & nõ
famosæ 115. 116.
- 132 Decimaquarta actionum diuisio Ibidem.
- 133 Quæ sint actiones bonæfidei, quæ stricti Ius
ris 117. 118.
- 134 Obscura magis quàm utilis est disputatio
Doctorum, de actionibus bonæfidei, & stricti
Iuris 119. 120. 121. 122.
- 135 Differentiæ inter eas multæ sunt Ibidem.
123. 124. 125. 126. 127.
- 136 De actionibus præiudicialibus 128.
- 137 In Iure Ciuili præiudicium crassius aliquã
6 5 tò est

R E G V L A E

tò est interpretandum 129.

138 Non actiones solum, sed & exceptiones & replicationes sunt præiudiciales

130. 131. 132. 133. 134.

139 Sicut olim philosophi Athenienses philosophabatur sibi: Ita plures sibi, quàm alijs scripserunt de actionibus 135.

140 Verus actionum usus, colligendus est ex locis communibus 136. 137. 138.

141 Per libellum, actio producitur in forū 139.

142 Usus huius uocabuli est multiplex

140. 141. 142. 143. 144.

143 Libellus conuentionalis est Syllogismus

145.

144 Necessariò requiruntur ad libelli formulam: designatio Iudicis: nomen actoris: nomen rei: causa actionis: petitio consequens

145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158.

145 Valet nonnunquam libellus sine conclusione 159. 160. 161. 162. 163. 164.

146 Clausulæ quæ utiliore reddunt libellum, pessimo errore solent duplicari, quibus grauatur Iudex, perduntur sumptus & tempora

64.

147 Sola responsio ad articulos qui factum continent,

DE ACTIONIBVS.

- tinent, non potest censerī contestatio 165.
- 148 Si reus conuentus litem cōtestari recuset,
Iudex directo ad contestandam litem, cōpellere
potest aduersarium Ibidem & 166.
- 149 Pœna eius qui lite contestata, sine legitima
causa recusat respondere positionibus, quæ sit
Ibidem.
- 150 Pœna confesi non habet locum, nisi iussu
Iudicis præcedente Ibidem.
- 151 Reus ambigue respondens, sibi ipsi nocet
167.
- 152 Si senes sint, ualetudinarij, aut longius etiam
abituri, quorum testimonio uti uolueris, Iudicis
officium implorandum, ut ante litem contesta
tam examinentur Ibidem.
- 153 Non caret effectu protestatio, qua declarat
actor se non uelle astringere ad superfluum pro
bationem 169.
- 154 In his quæ Iuris necessitate ad probationem
requiruntur, nihil prodest protestatio 170.
- 155 Ad recensendum factum, quia utendum ple
runq; uerbis est prima fronte contumeliam in
dicantibus: protestationem faciet actor, se non
conuictij, sed secundum ius suum & rei uerita
tem omnia in libello & articulis dicturum
Ibidem.
Actor

R E G V L A E

- 156 Actor uel reus obijciens contumeliosum alii
quid aduersario, quod uerum non est, tenebitur
iniuriarum 171.
- 157 Expensarum condemnationem petere non
solum utile, sed & summè est necessariū 172.
- 158 Calumniosum est per sepe, libellum exhibere
re incorrectum, (ut uocant) 178.
- 159 Actor ubi semel emendauerit libellum, non
est denuò admittendus, etiam ante litem conte-
statam Ibidem.
- 160 Positionibus & articulis, uel unà cum libel-
lo, uel seorsum exhibitis, addere quicquam non
licet, nisi errore se ductum probare possit 199.
- 161 Testis ex continenti se corrigens, à periu-
rio excusatur Ibidem.
- 162 Deliberandum maturè actoribus quid po-
nant, sicut & reis, quid respondeant Ibidem.
- 163 Noui articuli prioribus addendi, etiam pub-
licatis dictis testium, repelli non debent aut rei-
ci Ibidem.
- 164 Positiones, sequente responsione aduersarij,
probationum uicem obtinent 180.
- 165 Positiones negatae, per instrumenta proba-
ri possunt, aut confessione aduersarij Ibidem.
- 166 Vbicunq; locum habent probationes, ibi ad-
mittuntur & positiones 181.

Positio,

DE ACTIONIBVS.

- 167 Positio, est alicuius particularis rei ad eam
 sam pertinentis assertio Ibidem.
- 168 Articulus, est quasi membrum alicuius facti
 seu casus diminutissimum 181. 182.
- 169 Articulati libelli usus, ueteribus fuit igno-
 tus Ibidem.
- 170 Positiones & articuli, quamuis assertorijs
 uerbis fiant: habent tamen in se interrogatio-
 nis uim, ut merito peti possit aduersarij respon-
 sio 185.
- 171 Circa positionales articulos cauendum cum
 primis est, ne superuacanei sint seu impertinen-
 tes 185.
- 172 Articulos scribere oportet uerbis minime
 obscuris, ne tam à Iudice, quam ab aduersario
 possint repudiari 186.
- 173 Constanter & ingenuè litigatores factum
 exponere conuenit 187.
- 174 Iudex non protinus libellū ob modicā rem
 reijciat, utcumq; urgerit aduersarius differēdæ
 litis fortè cupidus 191.
- 175 Quotiescumq; ineptitudinis uel obscuritas
 tis disputatio suboritur inter litigatores, Iudex
 plus aëtori, quam reo fauere debet 192.
- 176 In causa spolijs, admittitur libellus genera-
 lis 194.
- Generalis

ARGVMENTVM LIBRI ADEO
QVE TOTIVS IVRIS CIVILIS.

Mne Ius, scriptum & nō scriptum,
quo utimur, uel ad personas per-
tinet, uel ad res, uel ad actiones. §.
ulti. Instit. De Iur. natura. gent. &
Ciuil. l. 1. ff. De stat. homin. Ecce communissimos lo-
cos Iuris.

In personis
considerantur

Status, Ordines, Officia. Instit. De Iur. perso-
na. Et. ff. De stat. homi. & toto lib. 1.

In rebus uersantur

Acquisitio, Conseruatio, Alienatio. l. ulti. ff. De
Legi.

In actionibus per-
penduntur

Authoritas, Materia, Forma, Exitus, ad quas
causas omnes loci referuntur de quibus infra dicen-
dum erit.

Iam experiamur quomodo tum actiones, tum
totius Iuris cognitionem ex arte quadam facili-
mē adsequi possimus, & quid sit quod Vlpianus in. l. 1.
ff. De Iustit. & Iur. dicit: Ius esse artem boni &
equi.

Statuend

Et qui

ARG. LIB.

Et quidem Cicero lib. De Orato. 1. Si enim (inquit) aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primū omne Ius Ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: Deinde, eorū generū quasi quædā membra disperciat: tum propriam cuiusq; uim diffinitione declaret: perfectam artem Iuris Ciuilis habebitis, magis magnā atq; uberem, quā difficilem & obscuram.

Itaq; secuti hanc præceptionē, digessimus actiones in genera secundum diuisiones quatuordecim, quas partim ex Iustiniani Titulo De actionibus: partim ex Iurisconsultorum responsis collegimus, adiectis earum differentijs et peculiaribus officijs, quæ omnibus actionibus eiusdē generis deseruiāt.

Vnde, si eorundem generum omnia mēbra, hoc est, actionum species methodica circumstantiarum ratione in classes redigas: Et tum cuiuslibet speciei uim & naturam ex Legibus, respecto semper horū communium locorum ordine, declares: perfectā earum cognitionem ex arte habebis.

Exemplum de una specie: Videamus quæ sit uis & natura Reiuendicationis?

Primus diuisionis locus generalis ostēdit ad hoc inquirendum esse utrum sit Ciuilis, an Prætoria: id aut petendū est ex aliquo speciali loco qui diffiniat
autho

ARG. LIB.

authorem, ut est. §. Sed iste. Instit. De actioni.

Secundus locus communis indicat uidentum esse, utrum nominatim, an per interpretationem sit introducta Iure Ciuili? Hoc docemur in. d. §. Sed iste: quoniam summi Iuris & princeps est actio directè constituta Lege Ciuili, quanquam & multis casibus sit utilis per interpretationem, sicut est uideri in. l. Simautè eum. §. Sed & is qui. ff. De Reiuendica.

Tertius locus infrà descriptarum diuisionū demonstrat inuestigandum esse, utrum sit in rem, an in personam? Et hoc diffinitur in. l. i. Et. l. Si in rem aliquis. ff. De Reiuendica. uidelicet, quòd omnibus modis actio specialis in rem sit.

Sic & per omnes alios generales locos exigenda, & ad præscripta singularum Legum diligèter diffinienda est tum hæc actio, tum reliquæ omnes. Qua inuestigatione perfecta, absolutam habebis tertiam eamque maximam totius Iuris Ciuilis partem sine ulla difficultate.

QVID SIT ACTIO.

Vemadmodum in omnibus rebus feliciter tradēdis, oportet obseruare methodū, hoc est, iustum docendi ordinē: Ita sanē actionum forensium cognitionem nemo rectē adsequetur, nisi primum generaliter intelligat, quid sit, & quare introducta fuerit actio: Deinde quæ sint species eius, & quæ specierum officia.

Celsus itaq; sic diffinit actionē in. l. Nihil aliud. ff. De actioni. & obligatio. quem secutus est Iustinianus Instit. De actioni. ACTIO, EST IUS PERSEQVENDI IN IUDICIO, QVOD SIBI DEBETVR. Horum uerborum uis, est sigillatim excutienda.

ACTIONIS primum significatio latissimè patet, cōprehendens generaliter omnem uiuentis operationem, quæ passioni opponitur, adeò ut ipsam quoq; uitam agere dicamur. Vnde illud dici solet: actiones humane, infinitis rerū circumstantijs uariantur. Qua significatione frequentur utuntur Iurisconsulti.

Verum hoc loco, actionis significatio restringitur ad usum forensem. Quas enim Græci dicas uo-

A cabant

A C T I O N I S

cabant, eas Romani Latine actiones, causas, seu iudicia dixerunt. Terentius: Si tu illam attigeris secus quam dignum est, dicam tibi impingam grandem. Vnde Paulus in. l. Non distinguemus. §. Illud in prima. ff. De recept. arbit. dictare actionem, eodem sensu quo Terent. impingere dicam, appellauit. Idem in. l. Si seruus depositus, in fi. ff. De noxali. actioni. Iudicium dictare uocat. Tranquillus, intendere formulam dixit. Vulgò nuncupamus, instituere actionem. Porrò, actiones hic dicuntur ab eo, quòd insolentes ac temerarios debitores, ad iudicia agamus: quoniam sine causa recusent solutionem aut satisfactionem.

Proinde, ne quis in amplissima huius uerbi actionis significatione, diu meditabundus hæreat uageturq; , ideo prudenter adiecit Celsus hanc clausulam, (nihil aliud est.) Non uerò, sicut Accursius opinatur, quasi aliud fuerit olim, quàm nunc est actio, propter solennitates formularum & impetrationum. Nam addititia maior, aut minor obseruantia, uel solennitas, non immutat rei substantiam. Martianus in. l. Is cui uia. ff. Quemadmod. seruit. amitt. Loquens de eo, qui amplius oneris, quàm licuit, per uiam uexerit: Magisq; (ait) hic plus: quàm aliud egisse uideatur, &c. Porrò, quatum ad rem ipsam attinet, nulla apud ueteres alia ratio fuit introducendæ ac

exercendæ actionis, quàm nunc apud nos est. Res
 Cuius ergo Iason sentit Instit. De actionib. in prin-
 ci. docens actionem esse formulam ad instar anti-
 quitatis, præter aucupationes uerborum, quæ sub-
 late sunt per Tit. C. De formul. & impetrationi.
 De priscis autem solemnitatibus infra dicemus.

INterim actio nihil aliud est, quàm **IUS PER-
 SEQUENDI**, hoc est, legitima facultas uel
 authoritas permittens persequi. Sicut dicimus: Ius
 eundi, ambulandi: Ius utendi fruendi: Ius postulandi.
 Tutela, est ius atq; potestas. Insti. De Tutel. §. j.
 Modestinus. ff. De Legib. Legis uirtus (inquit)
 hæc est: imperare, uctare, permittere, punire.

Non refert quodnam ius permittat persecutio-
 nem, utrum Ciuile, an Prætorium, an etiam Statu-
 tarium, ut crasse dicam. Quoniam generaliter hic
 diffinitur omnis actio quam permittit ius, in usu fo-
 rensi receptum, siue scriptum, siue non scriptum
 sit. Et sanè mirum uidetur, quòd Accursius cum
 alijs tam curiose disputat de quibusdam speciebus
 actionum, cum diffinitio primum generalis expli-
 canda studiosis fuerat.

Et intellige ius persequendi, quod uel actu, uel
 habitu nobis competit, hoc est, quod uel in præsen-
 tiarum, uel futuro tempore exercere iure possu-

mus. Nam eodem modo uerbum (debetur) accipiendum est, iuxta l. iij. Et. l. Si quo tempore. ff. De petition. heredita. l. Quæsitum, in princi. ff. De peculi. l. Si creditor, cum. l. sequ. ff. De libera. legat.

PER SE QVENDI autem uerbum, hic est appositissimū. Nam omnes in uniuersum apud Iudicem postulationes complectitur, tam ordinarias, quàm extraordinarias, etiam eas quæ instar actionum obtinent. Veluti, cautiones damni infecti, legatorum, euictionis, & cæteras. Item interdicta, & uniuersæ officij Iudicialis expeditiones, continentur sub appellatione persequendi. Id enim quod petimus, uel postulamus, uel imploramus, nostro aut alieno nomine, recte dicimur persequi. Vlpianus in .l. Pecuniæ. §. Persecutionis. Paulus in. l. Quibus. §. ulti. ff. De uerbo. signifi.

Quid igitur attinet ad rem, disputare inutiliter, an officium Iudicis dicatur actio, & an comprehendatur sub hac diffinitione? Nam cum omnes Prætorie cautiones obtineantur officio Iudicis, quas utique dicimur persequi: consequens est, officium Iudicis pertinere ad Ius persequendi, & sub hac diffinitione comprehendendum esse, ut
instar

DEFINITIO.

5

instar actionis habeat. Præsertim quod generaliter admodum, ac (ut ita dicam) crassissime interpretari hanc definitionem oporteat. Præterea, extat exemplum in quo Imperatores Honorius et Theodosius appellant officium Iudicis, actionem. Certum est enim ingratum libertum reuocari ad seruitutem per officium Iudiciale, iuxta. l. j. C. De libert. & eor. liber. Cum id iudicium (inquit) extra ordinem præbeatur. Martianus in. l. Per procuratorem. ff. De obsequi. à liber. & libert. Dicit ingratum libertum posse argui. Honorius uerò & Theodosius in. l. Liberti. C. dict. titu. loquentes de hæredibus patronorum: Quibus (inquit) ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus deseretur, &c. Adde. l. Inquilino. ff. De dam. infect.

IN IUDICIO, adijcitur loco differentie, ut discernamus solennes actiones ac Iudiciales, quæ ex forma legis dependent, ab extraiudicialibus hominum postulationibus, quæ neque solennitatem, neque formam requirunt cognitioni deseruientem, sed plerunque ex privato constant arbitrio. Si enim extra iudicium aliquid ab aduersario requiram, quamuis eadem uerborum forma, qua fuerit apud Iudicem postulandum, non tamen dicor agere, quoniam actio exigit iudicium.

A 3 Vnde

Vnde fit, quod Iurisconsulti toties, iudicij uerbo, utuntur pro actione. Breuiter, omnes humane actiones, quæ extra Iudicij dictandi formam contingunt, hac clausula secluduntur. Africanus pulchre distinguit, extraiudicialem postulationem, à iudiciali, in .l. Cum postularem, in princip. ff. De dam. infect.

Præterea, per hæc uerba (in iudicio) significatur nobis uis atque potestas actionis, quæ in hoc uersatur, ut liceat nobis ab inuito aduersario aliquid exigere, quoniam Iudicium redditur in inuitum. Quamobrem Iulianus mira elegantia in .l. Huiusmodi, in si. ff. De legat. primo: Consentire autem (inquit) uel sua sponte debent, uel iudice imminente. Qua ratione fit, quòd uolens soluere ante litem contestatam, non sit urgendus ad suscipiendum iudicium. Paulus in .l. Si reus. ff. De procurato. Neratius in .l. Ex iudicatum solui. ff. Iudicia. solui: Neque enim (ait) æquum est, aut Iudicio astringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine Iudicio dare partem paratus est.

QUOD SIBI DEBETVR. Hæc clausula nobis exhibet causam, officium, atque exitum actionis. Neque enim ob aliud introducta fuit, neque aliò pertinet, quàm ut unicuique tribueretur

bueretur ius suum : quia actio est executio iustitiae.

Deberi autem generaliter ex omni obligatione & causa, propter quam lex permittit aliquid exigere, accipiendum est. Ulpianus in. l. Pecuniæ. §.ulti. ff. De uerbor. signifi. Hoc uerbum debuit (inquit) omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue Ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuerit persecutio. Itaque in hac tam generali significatione, non refert quomodo quis debeat, modo tamen sic teneatur, quod mihi iuris permissu liceat ab eo inuito quicquã exigere

Præterea, debitum hic non solo respectu eius qui conuenitur, metiri oportet, uidelicet, quatenus ex aliquo negotio inuicem gesto, in persona rei conuentioni initium sumpserit obligatio, comitatura semper eundem, secundum specialem et propriam definitionem Pauli in. l. Quæcunque gerimus, & Ulpiani in. l. Actionum genera. §. i. ff. De action. & obligat. Verüetiã respicienda est persona actoris, cui deberi quodãmodo uidetur id, qd' suo iure & lege permittente sic postulat, ut negari nõ possit, etiã si aduersarius improprie & incidenter dütaxat obligatus sit. Ut ecce, qui rē meã possidet, is nullo iure ex sua persona dicto aut facto mihi perpetuo obstrictus est: Attamē quia id quod meũ est tenet, ideo

sicut mihi ratioe dominij licet persequi: ita ille propter incidentem possessionem, debet restituere rem. Sic intelligendus est Iustinianus in. §. Omnium. Insti. De actionib. cum dicit: Qui nullo iure ei obligatus est. Et Vlpianus in. l. Pecuniae. ff. De uerbo. signifi. Actionis uerbum (inquit) generale est, & speciale. Nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio. Eodem modo, id quod officio Iudicis adsequi possum ab inuito aduersario, debiti instar habet: imò, & ipsum officium à iudice debetur postulanti secundum ius, & si negauerit, tenetur iniuriarum. l. j. §. Permittitur autem, in si. ff. De aq. quoti. & aesti. Nec hoc est beneficium (inquit Vlpianus) sed iniuria, si quis forte non impetrauerit. Errant igitur, qui cum Accursio uacillant, an sub diffinitione comprehendantur in rem actiones, sicut & Iason recte notat, Insti. De actio. in princi.

Vt autem rem totam ab ouo (quod dicitur) repetamus, quomodo actiones nascantur ex obligatiõibus, & obligatiões rursus ex negotijs, idq; duplici ratione naturali & Ciuili, meminisse diligenter oportet eius qd' Cicero grauitè dicit lib. de Orato. I. Omnia ferè (inquiens) quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata fuerunt. Nimirum ergo tam immensa hominum negocia, confusum admodum ca-

hos

hos initio fuisse, certo certius est, anteaquam ad aliam quam artem & formam reducerentur, hoc modo quo nunc sunt.

Et hoc est, quod Ius omne, quantum ad mores hominum formandos attinet, diuiditur in Ius naturale seu Diuinum: et Ius posituum siue humanum. Ius naturæ, quod aliàs Ius gentium uocant, consistit in notitijs illis à natura, hoc est, à Deo, mentibus hominũ inditis. §. Sed naturalia. Insti. De Iur. natu. gent. & Ciuil. Est enim proditũ cum ipso humano genere. l. i. ff. De acquiren. rer. domi. Et. §. Singulorum. Instit. cod. tit.

Hoc autem Ius naturale, cum esset simplex, & paucis præceptionibus contentum (quas tamen ut rectè perciperemus, DEVS ipse uiua uoce renouauit in decalogo) certè non uidebatur omnibus humanis negotijs, propter corruptos adfectus, quos ex Adæ lapsu contraximus, sufficere, nisi latius determinaretur, & per singulorum circumstantias distribueretur.

Ius itaq; posituum, huiusmodi naturales notitias latius extendit, format, distribuit, applicat ad humanas functiones: obseruans semper eas ueluti Thesei filium in maximo labyrintho. Idq; est quod Vlpianus in. l. Ius Ciuile. ff. De Iusti. & Iur. Ius Ciuile (inquit) est, quod neq; in totum à naturali Iure

uel gentium recedit: neq; per omnia ei seruit, &c. Quasi dicat: Si in totum recesserit, facile perducetur in pessimum errorem, & pugnabit cum natura. Sicut uidemus in prædura illa, & nimis crudeli seruitutis forma, in captiuitate bellica, in conditione libertinorum, & alijs id genus multis: in quibus cum serui utiq; homines, ad imaginem Dei creati, cogentur in brutorum animalium ordinem, magna pars huius positiui & humani iuris paulatim est sublata per Leges posteriores & Consuetudinem.

Proinde, actionum & obligationum, aut etiam contractuum uim & potestatem, nemo feliciter tractabit, nisi diligenter respiciat prima illa antiquitatis tempora: nec aliter intueatur quæcumq; hominum commercia, quam si adhuc rudia essent, sine ulla formularum Ciuilium determinatione. Incipiendum enim est à naturalibus illis notitijs, per quas præparatur & instruitur perpetua quædam & constans uoluntas, cuique quod suum est tribuendi: & inde paulatim perueniendum est ad positiuas & gentium addititias formas. Quemadmodum si ex procliuia ac periculosa rupe, per gradus tutissime descendas ad planitiem spatiosam.

DEFINITIO. 11

Sic Pomponius in. l. ij. ff. De origi. Iur. factus
 rus Iuris interpretationem, repetit statim ea tem-
 pora, quibus Romana Ciuitas manu planè regeres-
 tur, cum dispersa, ac sine solennitate essent omnia.
 Item Paulus in. l. Naturalis. ff. De præscript. uerb.
 inuestigaturus actionum formulas, proponit pri-
 mum omnes rerum ob causam datarum species
 nudas ac informes. Deinde progressu quodam, &
 argumentatione rationis, tractat de Ciuilibus for-
 mis, & discernit contractus nominatos ab innomi-
 natis, & rursus ex contractibus obligationes &
 actiones.

Exemplum quoque cum primis elegans exhibuit nobis Triphonius in. l. Bona fides. ff. Deposit.
 Ibi enim, bone DEVS, quàm grauitè tractat
 æquitatis inuestigationem, primum ex naturali-
 bus notitijs: deinde, adiunctis sobriè præceptis
 Ciuilibus, per rationem collectis, ut sic optimum
 fiat temperamentum, singulis circumstantijs rectè
 deferuicns. Vt interim uideamus, modo si oculos
 uidendi habere uelimus, quàm in hoc genere
 docendi non iuuent, imò quantum noceant, im-
 mensi Doctorum commentarij, de quibus supra
 diximus, quoniam conturbant & euertunt omnia
 in Iure præclara.

Quò

Quò magis igitur rectè statuamus de actionibus, sic repetenda sunt tempora.

OMnes pactiones & conuentiones, quibus inter se homines de quacunq; re consentire solent, primi Legislatores, secuti notitias illas honestatis naturalis, de quibus paulò ante dictum est, partim in nominatos ordines, ac ueluti classes redegerunt, partim sub nuda ac naturali appellatione reliquerunt. Quædam enim conuentiones tam manifestam habebãt rationem, ad quem usum in commertijs hominum prorsus necessarium deseruire possent, ut nõ difficulter inueniretur eis & forma, & nomen, per quod discernerentur ab alijs functionibus. Quædam uerò tam uariæ fuerunt ac latè patentes, ut impossibile esset speciali nomine eas designare, ac multò minus sub certa forma comprehendere.

Exempli gratia: Conuentiones illæ quibus animaduenterunt Legum auctores tractari de dominijs & utilitatibus rerum, ab uno ad alium mutuo quodam consensu transferendis, quoniam dubium non erat, & quotidiana experientia docebat quò pertineret, quàm necessariæ essent, ideo in formis, & solennes, & certas redactæ sunt, addito nomine ijs quæ specialem appellationem admitterent, per
quas

quas usus rerum ad agendam uitam nobis communica-
retur. Quādoquidem absoluta illa communio,
ut omnia paterent omnibus, retineri salua pace nō
poterat, et naturali Iure seu ratione pernitiōsa uis-
debat. Vnde sunt contractus nominati & inno-
minati, ac quasi contractus, qui propter euidentem
æquitatem tam nemini poterant displicere, ut ab
omnibus gentibus facile reciperentur.

Reliquæ uerò commerciorum functiones, cum
certum non haberent exitum, & nimis latè pate-
rent, utpote, in mille rerum circumstantias singulis
horis uariatæ, non poterant certa lege concludi.
Quis enim omnia hominum placita rectè metia-
tur? Quare sub cōmuni ac naturali appellatione re-
māserunt, ut dicerentur Pacta, cōventiones nude.

Et hoc est quod Vlpianus in. l. i. ff. De pact. sta-
tim post generalem interpretationem pactorum et
conventionum subiicit: Sed conuentionū (inquiens)
pler. eq; in aliud nomen transcunt. Veluti, in em-
ptionem, in locationem, in pignus, uel in stipulatio-
nem. Paulus, ut dictum est, colligit rationem nomi-
natorum contractuum, & discernit eos ab inno-
minatis, in. l. Naturalis. ff. De præscript. uerb. Eo-
demq; pertinet quod Hermogenes in. l. Ex hoc iu-
re. ff. De Iustiti. & Iur. probat omnes Politicæ for-
mas ex Iure gentium constare.

Rursus, cum iam introductæ essent multæ con-
 mertiorum formæ, naturalis ratio, ac imminens re-
 rum necessitas dictabat, æquum & bonum esse, ut
 cõstitueretur, ne quis in huiusmodi mutuis negoti-
 tionibus, secundum humani affectus inconstantiam,
 detrimento alterius temere uariaret: imò magis ut
 astringeretur unusquisq; ad id quod semel placuis-
 set, seruandum. Vnde generaliter introductum est
 naturæ uinculum, id est, naturalis obligatio. Ut res
 etisimè uideatur dixisse Vlpianus in. l. j. in princi-
 ff. De pact. Quid enim tam congruum est fidei hu-
 manæ, quàm ea quæ placuerunt inter eos, seruare?

Verum, naturalis ratio omnium rerum optimæ
 moderatrix, cum tam immensa, & uarij discriminis
 essent hominũ negotia & facta, facile suasit, adeoq;
 propter necessitatẽ exegit, ne eodem modo omnes
 ex omnibus negotijs passim obligarentur. Est enim
 inconuincibile axioma: dissimilia, non rectè simili
 iure censeri. Quare Legislatores medium quoda-
 dam, ac temperamentũ in rebus obseruãtes, delectũ
 adhibuerũt introducẽdæ obligationis, hoc ordine.

Primum, in conuentionibus secundum prædi-
 ctas formas consummatis, tam efficax uinculum ad-
 miserunt, ut executionem quoq; decerneret in inui-
 tos & recusantes. Et hæc obligatio, secundum na-
 turæ rationem, & hominum auctoritatem produ-
 ctæ

*Haec merito est dicta naturalis & Ciuilis: Exequendi uerò adminiculū, actio. Deinde, in illis articulis in quibus naturæ ratio non palam accederet, appa-
rente tamen aliqua causa ad usum humanum neces-
saria, cōstituerūt authoritate sua, Legisq; præscri-
pto obligationem quandā, ac inde Ciuilem seu Legi-
timam nūcuparunt, utiq; tam efficacē, ut exigī pos-
set per actionē. Vtrāq; aut obligationē diffinit Iu-
stinianus Instit. De obligat. Obligatio (inquiens) est
Iuris uinculū, quo necessitate astringimur alicuius
soluēdæ rei, secundū nostræ Ciuitatis iura. Sic Pau-
lus accipi uult in. l. Legitima cōuentio. Vlpianus in
l. Iurisgentiū conuentiones, in princi. ff. De pact.*

*Deniq; in illis speciebus, quæ nō tam pregnan-
tē causam in se continere uidebantur, ut ad neces-
sitate exequendi trahendæ essent, ne nimis rigida
omnium dictorum introduceretur exactio, cū nec
illas nominatas seruemus ut oportet, optimo tēpe-
ramēto reliquæ omnes cōuentiones sub naturali ob-
ligatione propter cōsensum, sine executione tamen
actionis, relictæ sunt, solū ut exceptionē parerent.
Vlpian. in. d. l. Iurisgentiū. §. Sed cū nulla (inquit)
subest causa propter conuentionē, hic constat non
posse constitui obligationē. Igitur nuda pactio, ob-
ligationem non parit, sed parit exceptionem, hoc
est, naturalem defensionem.*

Ex his

Ex his apparet, quomodo ex facto colligatur ius obligationis, & etiam ius persequendi quod debetur per obligationem. Sicut dici solet: Contractus est remotior actionis ac mediata causa: obligatio autem proximior & immediata. Item, Contractus est causa specifica, quia diuersi contractus, producunt diuersas actiones: sed obligatio, generalis causa est, quoniam omnes actiones eodem modo nascuntur ex obligatione, iuxta, l. Licet. §. Ea obligatio. ff. De procuratori. Quamobrem, cum scire uoluerimus, quae competat actio, respiciendum est factum, uel alia causa quae loco facti est: cum uero dubitauerimus an exerceri possit actio, & quando, tunc intueri oportet obligationem. Ulpianus in. l. Cedere diem. ff. De uerbo. significa. Actio enim est executio obligationis, ut probat Ulpianus in. l. In executione. ff. De uerbo. obligatio.

Præterea ex prædictis constat, quare naturalis obligatio sola regulariter non producat actionem, nisi magna causa subsit: Quia si passim extra prædictas formas, ex omni conuentione & pacto nudo fuisset concessum ius persequendi in iudicio, res prodisset in infinitum, & ad perniciosissimam confusionem, cum singulis planè horis oportuisset uariare, ac multiplicare actionum formulas, secundum immensam pactorum circumstantiam, quod absur-

disting

diffimum & impossibile fuisset, argu. in Auct. Vt de
termi. sit nume. clerico. in princi. Et De referend.
sacr. palati. §. ult.

Hæc omnia autem sic habent, cum homines con
ueniunt, paciscuntur, dicunt, aut faciunt aliquid secū
dum formam Iuris naturalis uel Ciuiis: quod si con
tra eam admiserint quicquam, tunc eodem modo si
cut ex conuentionibus, secundum qualitatem causa
rū astringuntur obligatione, aliās naturali & Ciui
li, aliās Ciuili tantum, aliās naturali duntaxat. Et
propterea ex maleficijs et quasi maleficijs, alijsq;
factorum speciebus, uariæ producuntur actiones.
Nam cum inter nos cognationem quandam natura
constituit, consequens est, hominem homini insidias
ri nefas esse, ut dicit Florentinus in. l. Vt uim. ff. De
Iusiti. & Iur. Et Ulpianus hac ratione respecta,
elegantè colligit obligationem ex facto & in fas
ctum, in. l. Actionum genera. §. Actionum autem.
ff. De actioni. & obliga. Et hoc est quod Modesti
nus dicit in. l. Obligamur. §. Lege obligamur. ff.
De actio. & obliga. Lege obligamur (inquit) cum
obtemperantes Legibus, aliquid secundum præces
ptum Legis, aut contra facimus.

Cæterum, non fuit tanta difficultas constituendo
di formam & obligationem in maleficijs, sicut in Ci
uilibus negotijs. Quia quatenus ad uinculū attinet,

quo delinquentes astringuntur, omnes obligationes
 unius generis sunt, ex re ipsa, hoc est, ex maleficio
 contra Legem admissio. Cuius in. l. Ex maleficio. ff.
 De actio. et obliga.

Ex his omnibus facile est intelligere, quid signifi-
 ficet hoc uerbum (debetur) quam Emphasim habeat:
 nimirum, quod cum effectu debeatur, habeatque deo-
 gnam Iuris causam, secundum quam Iudex pronun-
 ciare pro actore possit. Nam iustissima regula est:
 Quod ubi ex nuda pactio non adiuta Legis au-
 thoritate, inefficax est obligatio, multo magis ubi
 nullum omnino debitum est, neque naturale neque Ciu-
 uile, ibi nulla producit actio. Quae autem sit nuda
 pactio, pulchre tractant Paulus in. l. Legitima
 conuentio, Ulpianus in. l. Iurisperitorum. §. Sed cum
 nulla. ff. De pact. Iulianus in. l. Solent. ff. De praes-
 script. uerb.

Proinde, sicut sine debito non consistit actio, ita
 nec sine actione iudicium. Ut sit efficacissima excep-
 tio, quae reuera, et sine calumnia sic opponi possit
 a uersario: Tua non interest, uel, Tibi nulla compe-
 tit actio. Iulianus in. l. Si pupilli. §. ul. ff. De nego-
 gest. Quamquam enim (inquit) hoc ei imputari non
 possit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam
 conueniendi eos in iudicio facultatem non habue-
 rit, quia nullam actionem intendere potuit. Et in. l.

Quoties. §. Item si temporali. ff. De administrat. tuto. Aduersus alios enim (ait) experiri, sine actio-
ne non potuit.

In summa igitur, Actio aliud est nihil, nec unquam aliud fuit, quam facultas seu permissus Iuris ad persequendum, ac ab inuito aduersario exigendum, id quod cuiq; tum ex Lege scripta, tum ex bono & equo, sic debetur, ut legitimam executionem admittat in sacro sancto Iudicio.

DE VETERI ACTIONVM SO-
LENNITATE, QVATENVS
HODIE SIT MVTATA.

QV A ex causa naturalis Iuris, & q̄ pulchro rerum ordine actiones primum fuerint introductæ, supra diximus. Nam cum uita nostra ob corruptam Adæ lapsu naturam sine litibus transigi non posset, melius erat iudiciorum formulas introducere, quibus iudice cognitore homines disceptarent, quam ferre, quod quotidianis dissidijs ad arma & rixas prosilirent. l. Acquisitum, in princip. ff. De usufruct.

Porro, hominem homini lupum esse, uerissimè dici solet. Et propterea, cum Hebræos Deus inter

se quàm coniuictissimos esse, rectissimeq; consenti-
re uellet, certas leges tulit, ut ex præscripto res iu-
dicarent. Quo nomine Moses, gloriatus apud po-
pulum Israëliticum, & commemorans beneficia et
prudentiã Dei: Quæ enim (inquit) est alia Gens sic
incliyta, ut habeat cæremonias iustaq; iudicia, et
uniuersam legem, quam ego proponam hodie ante
oculos uestros? Deutero. iij.

Itaque ut progressum actionum diligenter ob-
seruemus, tractanda nũc sunt formularum initia,
quibus uelut in artem quandam redactæ sunt actio-
nes. Principio enim rudes erant, & nulla solennita-
te compositæ, utpote quibus duntaxat ductu natu-
ralis rationis controuertentes uterentur, narra-
tes simpliciter facti seriem, & reijcipientes omnia
ad arbitrium Magistratus. Nihil enim ex certâ
forma & in speciem petebant, sed quid Iudici pla-
ceret, expectabant. Hoc modo & populum Ro-
manæ ciuitatis primum sine certa lege, sine cer-
to Iure uixisse, omniaque manu à Regibus esse gu-
bernata, Pomponius est author in. l. ij. in prin-
cip. ff. De origi. Iur. Nanque manum ibi oportet
intelligere, non Tyrannicam uiolentiam, cum ple-
riq; Reges inter optimos Principes numerentur:
sed supremam Regis potestatem seu authorita-
tem, quâ iubebat aut uetabat aliquid, secutus tan-
tum

tum naturalem rationē. Et mediusfidius si quis pri-
ma illa tempora cum posterioribus conserat, uide-
bit facile, quàm non in multitudine legum & scri-
pti iuris consistat Reipublicæ salus et incrementū.

Postea uero cum per legatos Romanorum, peti-
tæ à Græcis Ciuitatibus institutiones & leges,
in decem tabulis eboreis perscriptæ, Romam tan-
dem adferrentur, anno ab urbe condita tricente-
simotertio: cumq; sequenti anno duæ tabulæ uis-
derentur adijciendæ, tum primum ex his duode-
cim tabulis actiones compositæ, & in certas for-
mas redactæ sunt, quibus homines inter se disce-
ptarent: ideoq; legis actiones, id est, legitimæ
actiones appellatæ, quibus & Prætor suas adiecit.
l. ij. §. Deinde ex his legibus. ff. De origi. Iur.
Siquidem sic habent res mortalium, ut aliorum in-
uentis semper aliquid addendum putemus, etiamsi
aliquando non expediat. Quicquid enim poste-
ri legum scriptores in monumentis reliquere, id to-
tum tanquàm simiæ à Mose, primum Græci, dein-
de à Græcis Romani, mutuati sunt, & per inter-
pretationem multiplicarunt, Ficino & Eusebio
astipulantibus. Has actiones ne populus Roma-
nus prout uellet institueret, Iuris prudentes, qui-
bus summa interpretandi potestas erat concessa,
& certas, & solennes esse uoluerunt, existiman-

tes sic fore, ut adfectus humanus ad litigandum alioqui propensus, his modis uelut repagulis quibusdam coherceretur. Solennitatem autem dicimus, certam obseruationem, uerborum, personarum, uel temporis: inde nuncupatam, quòd sola seruetur sine qualibet addititia mutatione. Sic Paulus in. l. Cum plures. §. Cum tutor. ff. De administ. tutor. Solennia (inquit) munera parentibus cognatisque mittet. Solennia uocat, quia certo tempore mittebantur, sicut iam nunc quoque certis temporibus anni, munuscula mitti solent.

Solennitas igitur actionum duplex introducebatur: Altera impetrationis: altera formularum.

Circa impetrationem sic obseruabatur, ut nemini liceret in iudicio experiri, nisi impetrata prius agendi formula à collegio Pontificum, quorum authoritate declarabatur, num cuique actio competere, an non. Vnde iudicia ordinaria dicebantur, ab ordine Pontificum.

Alter solennitas erat formularum in exercendis actionibus. Nam formulæ quædam uerborum præscribebantur, quorum ductu in iudicijs sic fuerat experiendum, ut qui uno fortuito uerbo errasset, tota causa cecidisse uideretur. Quæ ratione Paulus, uulgarem formulam pro actione dixit, in. l. Seruus. ff. De fur. Et causa cadere, seu casdere

dere formula dictum est, apud Iustinianum in. §. Si quis. Instit. De actio. Si quis (inquit) agens, in intentione sua plus complexus fuerat quam ad eum pertineret, causa cadebat, id est, rem amittebat.

Et hæc quidem obseruatio impetrandarum actionum aliquandiu, hoc est, centum propemodum annis, apud collegium Pontificum fuit, tandem tamen ad Prætores translata: propterea, quòd hoc declarandi officio ad auaritiam abutebantur. Veniebant enim potius, quam concedebant pro Iure actiones. Subinde ergo Prætor intellecta facti serie, aut concedebat actionem, aut ex causa negabat. Vnde uidemus in Edictis Prætorum hæc uerba: Iudicium dabo: Iudicium non dabo.

Et tum paulatim in desuetudinem abire cœpit nimis rigida uerborum seruitus, quæ posteritati multo rectius displicuit, quam rudis Græcorum in agendo libertas. Factum quoque est, ut omnia iudicia extraordinaria, sicut prius à collegio Pontificum ordinaria, uocarentur. Paulus in. l. Actio negotiorum gestorum. ff. De negoti. gest. Iustinianus in. §. ulti. Instit. De interdicit. Nam quoties (inquit) extra ordinem ius dicitur, qualia hodie sunt omnia iudicia, &c.

Eo autè tēpore Prætorum authoritas quātum

ad constituenda iudicia attinet) ad summum perducta est fastigium. Ut uel hinc uideas, quàm imprudenter lapsi sint, qui actiones Prætorias dici putant omnes, quas Prætor daret. Cum actionem dare, sit actorem ad intendendam actionem admittere. Porro: Prætor & Ciuiles, & suas actiones dabat, uel negabat. Cicero in Verrem: Si quis eum pulsasset, edixit se iudicium iniuriarum non daturum. Quicquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum: ipsi autem nullius rei actionem sese daturum.

Huius autem mutationis, haud dubiè magnam suppeditauit occasionem Appius Claudius, non ille decemuir, sed centum amplius annis posterior, qui cum huiusmodi actionum formulas in libros, quos fastos dicbant, redegisset: Cneus Flauius scriba eius surreptos hos libros populo Romano tradidit, munus adeò gratum, ut Tribunus plebis & Senator fieret. Sunt qui de fide huius scribæ disputant: Mihi uidetur rectissimè exposuisse omnibus id quod ad omnes pertinebat. l. ij. §. Postea cum Appius. ff. De orig. iur.

Cæterum, cum adhuc tempore Constantini 38. Imperatoris aliquo modo in exercendis actionibus impetrandisq; nimia esset curiositas, ex qua ad eludendum calumniose iudicium exceptiones nasce-

nascebantur, in uniuersum semel omnes formulae & impetrationes sublatae sunt, per. l. j. & .ij. C. De formul. & impetra. Quem locum plerique falso intelligunt, & usus (ut solet) abripuit ad omnem di- etandae actionis inconstantiam, quasi liceat nunc pas- sum sine ulla uerborum & rerum coherentia & ordine, negotium, utcumque in buccam uenerit, apud Iudicem effutire. Id quod adeo faciunt causidici, ut non tam libellos, quam uolumina causarum scri- bant, quorum exitum nec ipsi, nec iudices tenere possunt.

Quorsum igitur omnia haec pertinebunt? Huc certe, ut aliena pericula cautiore nos faciant. Ex- pertos enim uidemus antiquos, incommodam fuisse nimiam simplicitatem Legis XII. tabularum, cum nihil omnino formularum esset in iudiciorum di- sceptationibus exercendis. Videmus item, quam pernitirosa fuerit posterioris seculi nimia formula- rum curiositas & scrupitatus. Nunc tandem stultorum magistro exitu edocti sumus, quanta Reipublicae iactura, recepta sit incomposita persecutionum li- bertas, quae simplicitatis iuxta atque formularum ni- hil exempli retinet.

Proinde, remedium huius mali hoc fuerit, ut me- dioeris quaedam formula absque uerborum seruitute, diligenter obseruetur, uidelicet, ut non alij artis

euli seu positiones (sicut uocant) congerantur in libellos, quam sint necessarii ad naturam instituta actionis: tam composito autem ordine referantur, ut ipsum planè actionis nomen uideantur exprimere. Et hæc quidem ex sententia sunt Tit. C. De formul. & impetratio. Quod uel ex. l. ij. his uerbis declaratur: Si aptam rei, & proposito negotio cõpetentem eam esse constiterit.

Quare Iason Instit. De actionib. in princi. reseruatissimè dixit: actiones & hodie formulas esse. Unde & exceptio inepti libelli, sicut ad calumniosam differendi iudicij ansam admitti non debet: ita rursus, si ex legitima causa rectè obijciatur, repudianda non est, ut tractat Ferrariensis in sua praxi, De formu. respon. rei conuent.

Ex his apparet: Originem & causam efficientem actionũ, naturali et Diuino iuri tribuendã esse, progressum uerò & formam, Romanis Legislatõribus. Hinc uides, quoties fuerit uariatus formularum usus, cum tamen interim immutabile semper fuerit & necessarium, hoc ipsum quòd actiones exerceantur. Nam gladij potestas aduersus uim malorum, est ex Deo, Roma. XIII. Gladius non est, sine iudicij, neq; iudicia sine actionibus. Simul ergo instituta sunt Iure Diuino seu naturali. Neq; enim inter ista distinguendum est, quatenus ad formã dos
mores

mores attinet. Vnde Iurisconsulti actiones ipsas, frequenter adpellant Iudicia: & interdum obligationem accipiunt pro actione. Paulus in. l. Naturalis. §. Et siquidem. ff. De præscript. uerb. Loquens de rerum permutatione: Dubium (inquit) non est, nasci Ciuilem obligationem, in qua actione id uenit, &c.

Ex eo quoque apparet, ab initio Legum fuisse actiones, licet rudes & innominatas: Quia nulla Lex unquam fuit præcipiens aut uetans aliquid, quæ nõ obligationem haberet. Obligatio autem statim actionem producebat. Cur enim ferretur Lex, nisi obligaret subditos? Quorsum obligarentur, nisi liceret eos aliquo modo ad satisfaciendum compellere? Quamobrem etiam hodie si nominata nõ reperitur actio, tamen condictio ex Lege conceditur, auctore Paulo in. l. i. ff. De condictio. ex Leg.

Nec cuiquam absurdum uideatur, actiones ex Iure naturali seu Diuino censeri, cum tamen formam & solemnitatem à Iure Ciuili acceperint. Nam & Iustinianus Princeps in. §. Venditæ. Instit. De rer. diuisio. loquens de solutione pretij, aut alia satisfactione præstanda: Quod quidem (inquit) casus uetur Lege XII. tabularum: tamen rectè dicitur & Iure gentium, id est, Iure naturali id effici. Et sane quid attinet hic multum altercari? Nam totum

tum Ius Ciuile tametsi per omnia non deseruiat simplicitati naturali, quod fieri non potest propter necessitas rerum circumstantias: tamen nunquam in totum recedit à natura, ut supra diximus.

Ex his multas Doctorum ociosas disputationes enodabis de contractibus, de actionibus, de matrimonio, de bello, de seruitute, & alijs id genus multis, quibus à Iure positiuo quidem determinata est forma, rerum & personarum uarietati conueniēs: uerum origo, causa, certa q̄; notitia, in natura est.

Sequitur ergo, Bartolum, alioqui bonum uirum non nihil in hoc hallucinatum esse, qui originem & causas ad Ius Ciuile & humanum refert, in. l. Frater à fratre. ff. De condict. indebit. Et in. l. Ita stipulatus. ff. De uerb. obligat.

Multò magis autem usq; ad pernitiem humane societatis errant illi, qui somniant uerius quam probant: Christianis non licere in Iuditijs aduersus proximum suum experiri, citantes scripturam sacram quidem, sed impertinentem, Matth. 5. Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo, &c. Luc. 6. Et ab eo qui aufert quæ tua sunt, &c. Item Matth. 5. Et ei qui te uelit in ius trahere, &c. Quibus in locis CHRISTVS seruator noster, calumniosam proximi molestationem, & priuatam uindictam prohibet. Magistratus uerò cognitio-

hem, & potestatem quam ipse dedit & confirmauit,
nō eleuat: ut doctissimi quidam uiri phanaticis illis
dudum responderunt.

Deniq; & illi falluntur, qui referunt Tit. De for-
mul. & impetra. ad tempora Pontificum Romano-
rum, à quibus primum impetrabantur actiones.
Nam eorum authoritas diu ante Constantini Cæsa-
ris tempora, ad Prætores translata fuit.

DE VERO ACTIONIS
V S V.

NON autem actione foreſi paſſim & ſi-
ne delectu, nec abſq; neceſſaria cauſa
debemus uti. In primis enim debitor,
antequam conueniatur in iudicio, ad-
eundus eſt, & ciuilitè interpellandus ſemel atque
iterum, ſi fieri poteſt, per creditorem ipſum, dein-
de per alios bonos uiros, ut debitum præſtare ue-
lit ſine moleſtia. Admonendus eſt, quanto diſpendio,
non ſolum corporis & pecuniarum, uerum etiam
animæ ſuſcepturus ſit iudicium contra conſcientiã,
ſi recuſauerit dare aut facere id, quod ex bono &
æquo debet.

Et quamuis hæc admonitio quibusdam uideatur
urbanitas, ut uocant, ſi tamen recte perpendatur,
certunt

certum erit, quòd ex Iure Diuino & humano omnibus modis obseruanda sit. Et propterea, quibusdam in locis optima ratione non audiri in iudicio creditorem, nisi sic admonuerit debitorem. Iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipsum solum, &c. Item: Quade re (inquit Proculus) uolo ut cum Hybero loquaris, ne rem illicitam faciat. l. Quidam Hyberus. ff. De seru. urba. prædio. Qua ratione olim in Republica Romanorum bene constituta, obseruabantur denunciationes, quæ debitoribus in personam solenniter fiebant, anteaquam conuenirentur apud iudicem. Vnde conditiones appellatæ sunt actiones personales. Cōdicere enim, prisca lingua denuntiare est. §. Appellamus. Instit. De action. Item. l. Debitoribus. C. De pigno. Debitoribus (inquit) præsentibus, prius denunciationibus conueniendi sunt, &c. l. Emilius Largianus. ff. De minor. De monitione uide. c. Noluit. De iudi.

Inter Iuris præcepta primum numeratur, honeste uiuere. Honestati certe ex diametro repugnât, si quis protinus adigat debitorem, imò & se ipsum, ad iuditiariam molestiam, quam uno aut altero uerbo fortassis euitare potuisset.

Vnde boni uiri controuersias olim iuditorum abhorrere solebant, ueluti rem non admodum honestam

nestam, si quis sepe uersaretur apud iudicem.
 Quo nomine Vlpianus: Hæc enim (inquit) uerecū
 da cogitatio eius qui lites execratur, non est uitu-
 peranda. l. Item si res. §. Potest autem. ff. De ali-
 ena. iuditi. mutat. caus. fact.

Socra. teste Plat. uetuit iuditia in Ciuitate mul-
 tiplicari, ne daretur ciuibus ansa litigādi. Quoniā
 humanus adfectus ad cōtrouertendū natura facilis
 est, teste Vlpia. in. l. Itē si unus. §. ulti. ff. De arbit.

Itidem Strabo lib. VI. refert eos quibus pluri-
 me sunt leges & iuditia, plerunque uiuendi ritu
 deprauatos inueniri. Nutritur enim controuerten-
 di libido, multitudine legum & iuditorum, negles-
 ta interim ciuili uita. Sicut Atheniensibus sepe
 per iocū obijci solebat, et serio tandē exitio fuit,
 quod scriptitandis multò magis, quā obseruādis le-
 gibus animū intēderent. Horrenda hodie exempla
 sunt si quis circūspiciat. Iustini. Cæsar inter bonos
 utiq; principes numerāus: Nunc admonēdi sumus
 (inquit) magnā curā egisse eos qui iura sustinebāt,
 ne facile homines ad litigandū procederēt: Quod
 et nobis studio est, Inst. De pœn. tem. litigā. in prin.

Iudicis quoq; partes sunt in hac re, ut si animad-
 uertat actorem aut reum, plane calūniari, nullūq;
 conueniendi uel defendendi ius habere, statim eum
 a iudicij limine repellat, etiam non postulante
 aducy

aduersario. Nam Iudex boni & innocentis uiri officio fungi debet, cuius primæ partes sunt curare, ut lites sine calumnia procedant. Vlpianus in. l. Cæteræ. ff. Fami. erciscūd. Et in. l. Si extraneus. ff. De iur. doti. Nec enim (inquit) quisquā Iudex proprijs auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, non urserit ad exolutionem. Accedit. l. ulti. C. Vt nem. priuat. titul. prædi. suis impon. Vbi Iudex cum officialibus suis punitur, admittens prohibitam accusationem aduersus eos qui deponunt priuatorum titulos. Nam omnibus deponendi authoritas iure concessa est, cum publicis tantū rebus, titulus dominij præscribi debeat.

Secundo: Si debitor contempta huiusmodi admonitione, recusauerit prestare debitum, & causa sit talis quam prorsus deserere non possis, tunc in summa rerum necessitate, ad iudiciariam persecutionem, uelut ad Triarios milites, procedendum est, bona fide tamen, ut planè existimes iure tibi deberi quod persequeris, ne facias calumniam proximo tuo, & ne cum alterius detrimento locupleteris, l. Nam hoc natura. ff. De condict. indebit. Enimvero, is qui scit sibi ab aduersario nihil deberi, si agat in iudicio, non de damno, sed magis de præda sollicitus est, ut dicit Vlpianus in. l. Si minoris. ff. De administratione.

nistra. tutor. Hoc aut̄ docebit unumqueng; sua conscientia, quæ nihil aliud est quàm secretum & infallibile facti nostri iudicium, & mille testes, ut dici solet, utrum reuera credat actor, an simulet se habere iustam agendi causam. Proinde, Deum nemo fallat, si hominibus utcunq; imponat calumniator.

Delectus quoq; diligenter adhibendus est, quænam negotio competens sit agendi species, ne quis actionem prorsus abhorrentem intendens, repulsam patiatur cum iactura tēporis & sumptuum. Quæ inuestigatio quomodo faciendæ sit, obiter delineauimus in formula inuestigandæ actionis.

Nihil obstat, quod nonnulli in ore habent: Nesmini denegandum esse ius. Et conscientiam Iudicis, non habere locū in cognoscenda lite. Nam primū, non negatur ius ei, qui optimo iure, atque suis commodo, non admittitur ad temerariam litis molestiam, & rerum suarum iacturam. Deinde, Iudex conscientiam suam ex manifesta rei ueritate natā, sequi debet: imò, non habet quod tutius sequatur in omni re. Et medijsfidius qui tradunt duplicem in iudice conscientiam, nihil aliud docēt, quàm ipsam fallendi artem, & æquitatis eersionem.

Tertio. Cœpta iam necessario apud Iudicem lite, nulla adhuc occasio prætermittenda est ad componendam controuersiam, siue per litigatores ipsos,

sue per aduocatos & procuratores, aut per alios bonos uiros. Longè enim honestissima opera est, quæ in hoc collocatur. Papinianus: Arbitro quoq; (inquit) accepto, fratres communem hereditatem diuidètes, pietatis officio funguntur. l. ult. ff. Fami. circiscund.

Et quò magis latissima tentandæ transactionis occasio præberetur controuertentibus, erat olim posterior feriarum pars, hoc est, post Diuinum cultum reliqua, ad cõponendas lites destinata, qua nũc ad luxum, & potationem, rixarũ fomitem utimur. l. ulti. C. De feri. Ad sese (inquit) ueniant aduersarij, non timentes, subeat animos uicaria poenitudo, pacta conferant, transactiones loquantur, &c.

Sic itaq; Christiani, actiones sibi competentes, uelut instrumenta exigendi debiti, nihilò minus exercere possunt secundum iuris præscriptum, quàm alias res ad externum usum pertinètes, modo semper ambient concordiam bona fide. Nam hic est uerus actionum & iudiciorum usus, ut cum aduersarius nullo modo ius tuum tribuere uoluerit, tum uel inuitus inuoces Magistratũ, ne priuatis rixis utrimque in plures malorum occasiones multiplicatis, publica tranquillitas turbetur. Vnde Iulianus: Consentire autem (inquit) uel sua sponte debet, uel iudice imminente. l. Huiusmodi. §. ulti. ff. De legat. 1.

PRIMA ACTIONVM DIVISIO.

A CAUSA EFFICIENTE.

Post definitionem actionis generaliter propositam, proximū est, ut species eius, quæ propter immensam negotiorum diuersitatem uariantur, cōmodis diuisionibus summam explicentur, argu. l. penult. ff. De uari. & extraordi. cognitio. Cognitionum numerus (inquit Calistratus) cum ex uarijs causis descendat, in genera diuidi facile nō potest, nisi summam diuidatur.

Quo magis autem rem latissimè patentem ad certos locos cōtrahamus, operæ pretium fuerit singulas diuisiones, ex singulis quarumlibet rerū causis producere, uidelicet, efficiente, materiali, formali, & finali: ut hoc modo ad certam actionum cognitionem perducamur. Id quod Iustinianus quoq; non nihil obseruasse uidetur, Instit. De actioni.

Ecce enim, cum multi ac uarij fuerint apud Romanos Magistratum ordines, nimirum uolenti cognoscere actiones, statim occurrit quæstio de causa earum efficiente, hoc est, de authoribus qui effecerunt actiones, & in formam redegerunt. Num ab uno eodemq; Magistratu processerint omnes? Sic Caius & Pomponius facturi Legum interpretationem

tationem, authores earum repetunt ab incunabulis Romanæ Ciuitatis: quandoquidem is qui authorem rei non tenet, principium nescit: qui principium ignorat, is rem ipsam non rectè percipit, cuius potissima pars principium est. l. i. §. ij. ff. De orig. iur. Eadem ratione Vlpianus explicaturus locos suspecti criminis: Primum igitur (inquit) tractemus unde descendat suspecti crimen. Et paulò infra: Sciendū est (ait) suspecti crimē ex Lege XII. tabularum descendere, hoc est, agnosci per Legem & puniri. Nesciremus enim crimen esse, nisi Lex diceret.

Hanc igitur questionem causæ efficientis ab soluant duæ sequentes diuisiones, & perducūt nos in cognitionem actionum tali compendio.

Omnes actiones, aut Ciuiles sunt, aut Prætorie. Vlpianus in. l. Actionum. §. ult. ff. De actioni. & obligatio. Iustinianus obiter in. §. Sed iste. Instit. De actioni.

Ciuiles actiones cęsentur, quæ ex Legibus XII. tabularum, Plebiscitis, Senatusconsultis, Principum placitis, Responsis prudentum, specialiter introductæ sunt, ac formam acceperunt. Quoniam ex his partibus cōstat totum ius Ciuile. §. Constat autem. Instit. De iur. natura. genti. & Ciui. Papinianus in. l. Ius autem Ciuile. ff. De iustit. & iur.

Prætorie actiones sunt, quæ ab honore & Magistratu Prætoris, honorariæ quoque dicuntur, quod ab ipso Prætore ex Iurisdictione, uel adiuuandi, uel supplendi, uel corrigendi Iuris Ciuilis gratia fuerint introductæ, propter publicam utilitatem, quæ usus rerum & experientia quotidie docuit Prætores, æquitas semper studiosos. d. l. Ius autem Ciuile. §. Ius Prætorium.

D I F F E R E N T I A E E T O F F I C I A
H A R V M A C T I O N V M .

I.

C I V I L E S actiones perpetuæ sunt, hoc est, exerceri possunt etiam post annum usque ad tempus ex causarum circumstantia, uarijs modis Lege præscriptum, non tamen ultra. XL. annos. l. Omnes. C. De præscript. trigint. anno.

Prætorie uero nonnunquam temporales sunt, id est, intra annum dantur, uidelicet, cum poenam continent. Nam & ipsius Prætoris intra annum erat Imperium, ut est Tit. Instit. De perpe. & tempor. actioni.

II Ciuiles actiones uelut Principis Iuris, ordinariè dicuntur & ipso iure competere.

Prætorie autem extraordinariæ censentur, ac

Prætoris subsidio concedi. §. Non autem. Institui. De perpetuo. et tempo. actioni. Non autem (inquit) omnes actiones quæ in aliquem, aut ipso iure competunt, aut à Prætore dantur, &c.

Hinc fit in multis speciebus, quòd cum aliqua Ciuilis actio potest exerceri, cesset Prætoria. Vlpianus in. l. In causæ, in princi. ff. De minori. In causæ (inquit) cognitione etiam hoc uersabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio, & merito iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: utpote, si cum pupillo contractū est sine tutoris autoritate, nec locupletior factus est. Et in. l. j. ff. De Publici. in re actio. Merito Prætor ait (nondum usucaptum) Nam si usucaptum esset, habet ciuilem actionem, nec desiderat Honorariam.

Cæterum ne hic hallucinemur, admonendi sumus diligenter: dari actionem à Prætore, non semper sic accipiendum esse, quasi ab eo sit introducta, quoniam interdum & Ciuiles actiones dedisse dicitur. Quæ in re multum errarunt Doctores, ut supra dicere cœpimus.

Prætores itaque Romani summam iudiciorum habebant potestatem, scilicet ante susceptam Imperatorum Monarchiam, dicti ab eo, quòd præoierent populo

populo, quasi praeitores, de quibus Lex XII. tabularum sic inquit: Iuris disceptator, qui priuata iudicet iudicariue iubeat, Praetor esto. Is Iuris Civilis custos esto, huic potestati parento. Quotcunque Senatus creuerit, populusue iusserit, tot sunt.

Ex quibus uerbis apparet, Praetorem urbanum iussisse iudicare. Praerat enim sortitioni Iudicum & subfortitioni, hoc est, per sortem & fortuitum euentum designabat ex decurijs & ordinibus eos, qui quoquo tempore iudicarent, illorumque nomina in albo suo describebat. Vnde sortiri forum, sortiri iurisdictionem, sortiri effectum dicimus. Plane, si reiciebantur Iudices, seu (ut nunc loquimur) recusabatur, subfortitionem in locum reiectorum faciebat.

Eadem potestate Praetor Romanus, cum Ius impetrandae actionis à Collegio Pontificum ad eum transferretur, actionem dare uel denegare solebat, id est, facultatem agendi. Vlpianus in. l. j. in princi. ff. De superficie. Si qua alia actio (inquit) de superficie postulabitur: causa cognita dabo. Et. l. j. §. ulti. ff. De uent. inspicien. Quod autem Praetor ait, causa cognita se possessionem non daturum uel actionem denegaturum, &c. Sic & Iudicium suscipere cogit aduersarium, teste Venuleio in. l. Vir bonus. ff. Iudi

cat. sol. Nec solum Prætoriam actionē polliceri, uerumetiam Ciuilem consueuit, ut in .l. Superficiario. ff. De Rei uendicatio. Proinde non sequitur: Prætor dicit se actionem daturum tali casu: Ergo est Prætoræa, nisi nominatim aliquid addatur, quod denotet actionem ex eius iurisdictione introductam esse. Nam omnibus iuditijs præerat, omnes actiones dabat: Et merito: quia quasi uiuus uox erat iuris Ciuilis, ut Martianus dicit in .l. Nam & ipsum. ff. De Iustit. & Iur. Quo sensu & quilibet Iudex cognoscens ex circumstantijs, utrū aliquis ad iudicium sit admittendus, uel non, censetur dare uel denegare actionem. Sceuola in .l. ult. in fi. ff. De actio. & obligati. Respondi (inquit) ex personis causisq; cum cuius notio sit, existimaturum, an actio danda sit,

Quemadmodum autem Prætoris authoritas à tempore XII. tabularum semper creuit, & ad tantum honoris fastigium peruenit, ut non supplere solum, aut emendare Ius Ciuile, uerumetiam nouum quodammodo & extraordinarium Ius solus cōdere posset, quod inde Honorarium est nuncupatum: Vnde & Consulari propemodum apparatu, trabea, sella curuli, lictoribus, & cæteris id genus utebatur: Ita rursus adueniente Principum monarchia, potestas eorum paulatim diminuta fuit,

& cum

Et cum primis quantum ad constituendum ius pertinebat. Unde quod ipse Prætor definire solebat, ad Imperatores exemplo aliorum Magistratum plerumque retulit. Ut est videre in. l. j. in principi. ff. De uent. inspicien. Temporibus Diuorum fratrum (inquit Ulpianus) cum hoc incidisset, ut maritus quidam pregnantem mulierem diceret, uxor autem negaret, consulti: Valerio Prisciano Prætori urbano rescripserunt, & c. Idem in l. Verum. §. Ex facto. ff. De minorib. Detius Seuerus (ait) quia dubitabat, ad Imperatorem Seuerum retulit. Ad quam consultationem successoris eius Vincedio Quicto rescripsit: nullas partes esse Prætoris.

Hæc omnia eò pertinent, ut rectè discernas actiones Prætorias à Civilibus, & cum legis alicubi Prætores dare actionem, non statim opineris simul etiã ab eo introductã fuisse. Quod multos se fellit.

Sed quid dicendum fuerit de actionibus, quæ hoc seculo ex Statutis diuersorum Magistratum introducuntur, nominatim uel tacite: Porro, quoties hodie nostri Magistratus statuunt aliquid, toties executionem & conditionem ex sua lege concedunt, etiam si id nominatim nõ dicant? Respondeo. Prætorias actiones censerì, secundum Bartolum in. l. ulti. ff. De poen. Quoniam omnes hodie Magistratus post Imperatorem, proximius accedunt ad exē

plum Prætorie Iurisdictionis, quàm ullius alterius
Romani Magistratus.

Et is quidem primus in tractandis actionibus
locus est.

SECUNDA DIVISIO
EODEM PERTINENS.

HIC locus, præcedentem supplet. Nam cum
audimus actiones aut Ciuiles esse, aut Præ-
torias, statim occurrit quæstio, utrum nominatim
tantum, an alio quoq; modo per consequentias &
similitudinem introductæ sint à Lege aut à Præto-
re? Id quod per hanc diuisionem cognoscimus.

Actiones itaq;, Aut directæ sunt, Aut utiles.

Directæ actiones dicuntur, tam quæ ex uerbis,
quàm quæ ex sententia iuris Ciuilis uel Prætorij
per interpretationem constitutæ sunt. Vlpianus in
l. Nominis. §. i. ff. De uerbo. significat. Verbum (in-
quit) ex Legibus sic accipiendum est, tam ex Legū
sententia, quàm ex uerbis.

Utiles autem seu indirectæ censentur, quæ non
ex uerbis Legum proficiſcuntur, neq; ex manifesta
sententia, sed addititia quadã interpretatione, pro-
pter similem rationē receptæ sunt in forum. Nam
ut ait Pedius: quoties Lege aliquid unum uel alte-

rum introductum est, bona occasio est, & cetera
 que tendunt ad eandem utilitatem, uel interpreta-
 tione, uel certa Iurisdictione suppleri, referente
 Vlpiano in. l. Nam ut ait. ff. De Legib.

Et propterea multum impertinenter allegari
 solet Tit. Insti. De legit. patro. tutel. ad probandam
 actionis utilis formulam. Quia textus ille ostendit
 magis directæ actionis exemplum, cum dicit: Ac si
 uerbis Legis introducta esset.

Iustus ergo & directus summi Iuris sensus ex
 Lege, facit actiones cęseri directas. Addititius au-
 tem & per equitatem mediante interpretatione,
 hoc est, per consequentias receptus, efficit utile.
 Siue ad causam efficientem respicias, ut dictū est,
 siue ad causam materialem spectes.

Nam sepè quis agit ex causa seu materia nego-
 tij, que tamen nō in sua, sed in alterius persona cœ-
 perit. Certè, cum regulas Iuris et diffinitionē actio-
 nis hic expendimus, non potest talis actio dici dire-
 cta, quia non competit ad id, reuera & propriè
 quod sibi debetur, sed quod alij debitum est. Quan-
 do tamen equum & bonum est, persecutiōe quo-
 que competere ad id quod alius in nos transfudit
 priuata uel publica functione, sequitur actionē uti-
 liter concedi ad differentiam directæ.

Sic actiones utiles appellantur, que ex perso-

na nostra in alios transferuntur per quemcunque contractum. Veluti, cum quis Ius persequēdi quod habet in personam uel in rem alicuius, donat aut uēdit alteri. Idenim licet, modo tamen sine ulla fraude fiat, uel simulatione, ut est Tit. De hæredi. uel actio. uendit.

Eodem modo, tametsi per liberam personam stricto Iure ac directo adquiri nō possit. §. Ex his itaq;. Instit. Per quas person. uob. acquirit. Et. §. Si quis alij. Instit. De inutil. stipulat. Acquisitima tamen interpretatione receptum est, quod pupillo, & omnibus alijs adquiratur utilis actio ex stipulatione Tabellionis, uel alterius personæ publicæ. Videlicet, si nomine officij sui stipuletur nobis, quod semper præsumitur, cum simpliciter stipulatur. l. ij. ij. & .iiij. ff. Rem pupil. salu. for. l. ij. C. De Magistra. conuenien. l. Non enim aliter, cum. l. seq. ff. De adoptioni.

Et quanquam nonnulli disputant: Vtrum in cōventionibus quoq; extra Iudicium acquiratur nobis per notarium? Bartolus tamen in dict. l. ij. ff. Rē pupil. salu. for. probat ex his quoq; stipulationibus conuenionalibus per notarium nobis acquiri utilem actionem, sicut ex Prætorijs & Iudicialibus.

Præterea, hac inspectione summi Iuris, Emphiteutæ

teute, beneficiarij clientes seu Vasalli, & his simili-
les, actionem utiliter habent, non directò, ut in Tit.
ff. Si ager uecti. uel Emphiteu. petat.

Deniq; , aduersus eos qui dolo malo disierunt
possidere, utilem actionem habemus, iuxta Tit. ff.
De alie. Iuditi. mutan. caus. fact. l. j. Ac ita iudis-
cabis de omnibus alijs.

Quòd autem Doctores laborant, utilium actio-
num rationem inde statuere, quòd sint aut natiuæ,
aut datiuæ: primum, est obscurum & impertinens:
Deinde, præter exemplum est Iuris scripti: Denie-
que non subsistit ulla ratione. Quia nulla est actio
quæ non sit natiua, ut ipsi uocant, hoc est, quæ non
habeat causam & materiam obligationis, ex qua iu-
re nascatur, ut supra probauimus. Et sanè, sunt con-
siderationes otiosæ.

DIFFERENTIAE.

I

Quatenus ad causam efficientem attinet, po-
test quedam diuersitas harum actionum cõ-
siderari. Nam directæ actiones, summo quodam ac-
stricto Iuris ordine dicuntur introduci ab auctori-
bus ipsis. Vtiles uerò, leniore quadam æquitas ra-
tione latius producuntur ab interpretantibus Le-
ges Romanas. Quare directis nonnunquam præse-
runtur

runtur, sicut æquitas potior est summo iure. Ulpianus in. l. In cause. §. ult. ff. De procuratori. Et licet (inquit) procuratori commissæ sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directæ penitus tollenda.

Effectus ergo huius inuestigationis non est obscurus. Primum, ut nostri Magistratus in actionibus ad similes casus porrigendis, hodie prudenter imitentur Romani iuris exempla. Deinde, ut discamus ex hac differentia, multas conciliari Leges, quæ alioqui prima fronte uidentur inuicem pugnare. Ut ecce, cum alter Iurisconsultus aliquando dicit ali cui concedendam esse actionem, alter negat. Nam dicemus eos ad diuersas respicere formulas, uidelicet, directam & utilem.

II Si causam finalem spectemus, in qua uersatur uis & potestas omnium persecutionum, nulla hodie directarum & utilium actionum est differentia, sicut nec olim in extraordinarijs, hoc est, Prætorijs iudicijs huiusmodi subtilis diuersitas considerabatur. Paulus in. l. Actio. ff. De negoti. gest. Actio negotiorum gestorum (inquit) illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. Nec refert an directæ quis, an utili actione agat uel conueniatur. Quia in extraordinarijs iudicijs, ubi conceptio formularum non obseruatur, hæc subtilitas superuacua

eua est. Caius in. l. Qua ratione. §. Sed non ut lite
 r.e. ff. De acquiren. rer. domini. Vtiq; tamen (in-
 quit) conueniens est domino tabularum aduersus
 eum qui pinxerit, si is possideat, utilem actionē da-
 ri, qua ita efficaciter experiri poterit, si picturæ
 impensam soluat. Iulianus, utilem actionem commu-
 ni diuidendo, uocat quasi iudicium communi diuis-
 dundo, in. l. Acquisitum, in princ. ff. De usufruct.
 Et Pomponius in. l. Nec quasi. ff. De Rci uendicat.
 utilem Publitanam, appellat quasi Publitanam.

III Si deniq; materiam consideremus, quan-
 tum ad actionem utilem attinet, de qua superius di-
 ctum est, admonendi diligenter sumus: Quòd que-
 dam exceptiones obstare possunt directæ actioni,
 que non obstant utili, ut notat Barto. secundum Ac-
 cursum in. l. Quoties, in princ. ff. De adm. tutor.
 Citas Dylum in. c. Pro possessore. De regul. iu. lib.
V I. Qui tamen non ab re, in utranque partem hoc
 colligit, uidelicet accidere posse, quòd directæ actio-
 ni obslet exceptio, non autem utili: Et contrà, quòd
 utili opponatur, & non directæ, argu. l. Si cum em-
 ptorem. ff. De pact. l. ult. ff. De transactio. Et. l. Si
 duo rei. ff. De solutioni. Intererit (ait Sceuola) is
 qui heres extiterit, utrum ne suo nomine, an heres
 ditario experiatur, ut ita possit animaduertere,
 an exceptioni locus sit, nec ne.

Exemplum huius differentie tractat Bartolus in. l. Si culpa. ff. De Rei uendicat. Tametsi enim dominus rei, possit agenti directa Rei uendicatione, optimo iure exceptionem dominij opponere, ut probatur, multis nõ animaduertentibus, in. §. Omnium autem. Instit. De actionib. Veluti (inquit Iustinianus) si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat, &c. Attamen si quis utilem actionem intendat ex cessione, uel etiam sine cessione, ut cum soluit litis aestimationem, non potest dominus (possessionem huius rei forte fortuna nactus, & ob hoc conuentus) in iudicio se tueri sic excipiendo, quamquam certè actorem in concipienda actione cautum esse oporteat.

Qua ratione Bartolus ibi rectè tradit hanc libelli formulam in utilibus actionibus. Primum, uel actor dicat talem rem pertinere ad Titium iure dominij, uel quasi dominij: Deinde ponat: quòd ius seu actionem eiusdem Titij emerit, uel ex cessione legitima, & sincera suscepit: Tum deniq; concludendo petat à iudice pronunciari & declarari, eandem rem ad se simul atq; ad dictum Titium spectare. Et subinde compelli possessorem ad restituendum sibi talem rem ex iure cesso & in se translato. Quia scilicet anteaquam nactus sit possessionem,

non potest uere dominum se dicere, iuxta .l. Eius rei, cum .l. Hoc si res. ff. De Reuendic. Allegat Bar. l. i. §. ulti. Et .l. sequent. ff. De oper. nou. nuntiatio. ubi usufructuarius uendicat Ius suum aduersus dominum proprietatis. Hæc omnia quæ Bart. secundum Accursium de utilibus actionibus dixit, probat Baldus in .l. Emptor, in fi. C. De heredita. uel actio. uendit.

TERTIA DIVISIO
A CAUSA MATERIALI.

EXplicato iam loco de authoribus actio-
num, proxima questio est: ex qua
causa seu materia sint, & quare licitum
uideatur eas in iudicio exercere
ri, hoc est, quamobrem permittatur inter homines
ut alter alterum apud iudicem conueniat? Itaq; litigandi
materiam, simul etiã cui & aduersus quem
cõpetat ius persequedi, ista diuisione cognoscimus.

Actio-
num quædam in rem sunt, quædam in per-
sonam. §. Omnium autem, Instit. De actionib. Vlpianus
in .l. Actionum genera, in princi. ff. De actio.
& obligatio.

In rem actio, quam uendicationem dicimus, est
per quã rē nostrã quæ ab alio possidetur petimus.

Et semper aduersus eum est qui rem possidet.

In personam actio est, quæ condictio appellatur, per quam cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum uel dandum. Et semper aduersus eundem, locum habet. Sic enim Vlpianus paulò ante citatus, eleganter huiusmodi actionũ genera describit. Vnde uides, materiam omnium actionum & causam, dupliciter colligi: Videlicet partim ex dominio rerum, uel ex iure quod in rebus asseritur, ut in uendicationibus: partim ex obligatione dictorum factorum uel, sicut in conductionibus. Hæc est mens Iustiniani in d. §. Omnium autem. Vbi summam diuisionem appellat, hoc est, quæ nulla sit superior, utpote, à generalissimo capite producta, quantum ad materiam attinet.

Mixtæ quoque actiones, hoc est, quæ mixtã causam materialẽ cõplectuntur, tã in rẽ q̃ in personam sunt: ut Familiæ erciscũdæ, Cõmuni diuidũdo, finiu regũdorũ. In his enim si eius rei ob quã cõtrouertitur respiciamus partẽ nostrã, in rẽ actio est: Si uerò spectemus partẽ aduersarij, ex qua nobis aliquid adiudicari potest, ut in pecuniã ei dandã inuicẽ cõdẽnemur, in personã dicimur experiri. §. Quædã actiones, Insti. De acti. In quibus (inquit Insti.) tribus iudicijs permittitur Iudici rẽ alicui ex litigatoribus ex bono et æquo adiudicare. Et si unius pars
pregrã

prægrauari uidebitur, eum inuicem certa pecunia alteri cōdemnare. Eleganter autem (prægrauari) dixit, sumpta scilicet à libra metaphora, quæ ad æqualitatē respondere debet. Addunt his petitionem hæreditatis. Vlpianus in. l. Sed & si Lege, ad fi. Petitio hæreditatis (inquit) et si in rē actio sit, habet tamē præstationes quasdam personales, utpote, corū quæ à debitoribus sunt exacta: itē pretiorū.

Actiones denique nonnullæ sunt quæ in rem scriptæ dicuntur. Nam ex contractu quidē uel maleficio procedunt, ideoq; in personam censentur: uerū tamen quia possessorem rei litigiosæ solent sequi, non absurde hoc nomine mixtæ dici possunt: ueluti, ad exhibendum, Præscriptis uerbis in plerisque casibus. Item, omnes actiones in factum hodie loco interdictorum competentes, hoc modo reputantur mixtæ. Nam interdicta, licet in rem uideantur concepta, ui tamen ipsa, personalia sunt, ut dicit Vlpianus in. l. j. §. Interdicta. ff. De interdict. §. ulti. Instit. cod. tit. Require autem maximam interdictorum partem lib. Pandectæ. XLIII.

Actiões in rē Ciuiles sunt, Reiuendicatio, cōfessoria, negatoria, Præiudicialis de seruitute: Prætorie uero sunt, Publitanæ, rescisoria in rem, Seruiana, Quasi Seruiana: Præiudiciales de libertimitate et partu, Reuocatorie, uidelicet Fabiana, Pauliana,

Caluisiana, & si quæ sunt similes: Reliquæ in personam censentur: Empti, uenditi: Locati, conducti, & ceteræ.

DIFFERENTIAE ET OFFICIA.

I.

Vatenus ad specialem nomenclaturæ rationem attinet, in personam dicitur actio: In re petitio: In rem uel in personam, persecutio. Papinianus in. l. Actio ff. De actioni. & obligationi. Verum laxiore significato, uerbum (actio) omnia ista complectitur in prædicta diffinitione, ut recte uideatur nos admonuisse Vlpianus, actionis uerbum generale esse & speciale. Quod cū primis obseruandū est in omnibus speciebus, quæ partim largam interpretationem admittunt, partim nō nisi strictam et propriam significationem uerborum patiuntur.

II In re actiōes, appellamus uēdicationes ea ratione, quia uēdico denotat, ad proprio, meū esse dico

In personam uerò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, conditiones. Condicere enim est denunciare prisca lingua. Porrò debitoribus olim solennis denunciatio fiebat ut soluerent, quod supra latius tractauimus. Vnde datiuo iungitur: ut condico tibi pecuniā. Pomponius in. l. Si indebitum, in princi. ff. Rem rat. haber. Ut possit

possit dinosci (inquit) utrum ne domino condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat: An uerò procuratori condicendum sit, si dominus minus ratum non habeat.

III Actio in rem, nullam requirit obligationem, scilicet propriè in persona aduersarij, hoc est, quæ ex facto uel dicto eius prodierit, ut supra declarauimus: tantum hoc respiciens, quòd rem meam possidet, ac restituere potest. Et ideo hæc actio semper sequitur possessorem rei litigiosæ, aut quasi possessorem, hoc est, eum qui per fraudem deserit possidere, ut Iudicium eluderet. l. j. C. De alie. mutan. Iudit. caus. fact. Cum in rem actionem (inquit) possessio pariat.

Actio autem in personam, semper aduersus eundem debitorem & eius heredem competit. Nam obligatio semel obstringens hominem secundum formam Iuris, tenet eum cum successoribus bonorum suorum, donec det uel faciat quod debet: Nimirum, cum ea sit obligationis substantia atque potestas, quæ exequitur actio. Paulus in. l. Obligationum substantia, in princ. ff. De actio. & obligatio.

III Actiones in rem, pertinent ad dominia & quasi dominia, tametsi nihil negotij gestum sit. Quare faciliter eas euitare possumus, modo abstinemus ab alienis rebus. Furius in. l. ult. ff. De Rei

uendicati. In rem actionem (inquit) pati non compellimur. Quia licet alicui dicere se non possidere.

Actiones uerò in personam dictorum factorumq; rationem habent, tam eorum quæ secundum formam Iuris, quàm quæ contra Ius contingunt. Ut eleganter hanc partem declarat Ulpianus in. l. Actionum genera. §. Actionū autem. ff. De actio. et obligat. Quem locum Accursius non percipiēs, dicit à Ioanne glossatore non multum approbari.

V Agens in rem, non tenetur specialem dominij sui causam seu titulum allegare: Sed satis est si dicat, rem suam esse quam petit.

In personam autem agentem, oportet speciale debiti causam exponere: Alioqui non est cogendus aduersarius in iure respondere, seu contestari litem. Interest enim rei conuenti scire, utrū ex una, an ex pluribus causis intendatur actio, ut solet tractari in. l. i. ff. De edend. Consultius tamen fuerit utrobique, tam in rem, quàm in personam actionibus adijcere specialem causam persequendi, ne iterum et aduersus eundem agenti ex noua dominij causa, quam se probaturum confidit, opponatur exceptio rei iudicatæ. Potest enim contingere, quòd actor nunc fortè rescierit proprietatis suæ titulum, quæ in priore iudicio ignorabat. Paulus in. l. Et an eadem

dem. §. Actiones. ff. De except. rei iudic. Actiones (inquit) in personā ab actionibus in rem, in hoc differunt: Quod cum eadem res ab eodem mihi debeat, singulas obligationes, singulae causae sequuntur, nec ulla earum alterius petitione uitatur: At cum in rem ago, nō expressa causa, ex qua rem meā esse dico, omnes causae una petitione apprehenduntur. Neq; enim amplius quā semel res mea esse potest, sepius autem deberi potest. Ex quibus uerbis facile fuerit aliam quoq; differentiam colligere.

VI Actio in rē, ne frustra intēdatur, requirē dū est in iudicio, num reus conueniendus possideat, & quota partis sit possessor. Quod ut declaret si dubitetur, cogi potest officio iudicis. l. Qui petitorio. ff. De Rei uendica.

In personam uerò acturus, non est cur querat de possessione aduersarij. Tametsi quotiescunq; Iudicem mouerit aequitas, rectē admittet interrogationem actoris, & cogit reum conuentum respondere. Quo nomine olim interrogatoriae actiones introductae erant, quibus alter ab altero respondendi ad necessitatem cōpelleretur. Sed hodie ad hoc, officium Iudicis uisum est sufficere. l. Vbicunq; ff. De interrogat. action.

VII Petiturus rem, animaduertere debet, nū aliquo interdicto liceat ei recuperare, aut etiam

nancisci possessionem. Quia longe commodius est possidere, & aduersarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere. §. Retinenda. Instit. De interd. Caius in. l. Is qui destinauit. ff. De Rei uendi.

In personam autem persecuturo, hæc deliberatio non est necessaria.

VIII In rem agens petere debet restitutionem rei: In personam uero actio, concluditur ad dandum uel faciendum aliquid. §. Sic itaq; Instit. De action. Sic itaq; (inquit) discretis actionibus, certum est non posse actorem rem suam, ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet, quia scilicet dari cuiquam intelligitur, quod ita datur ut eius fiat, nec res que iam actoris est, magis eius fieri potest.

Apparet autem media correpta, coniunctiuus est ab apparere, rare, hoc est, intendat. Vnde apparitores dicti sunt. Et frequens est phrasia loquendi in Iure, ut nomen actionis uel exceptionis per hanc dictionem (si) denotetur. Itaque cum dicit: Si apparet eum dare oportere, perinde est ac si diceret, nemo rem suam recte petit actionis in personam formula seu condictio. Pomponius in. l. penulti. ff. De condict. caus. dat. caus. non secu.

Hoc etiam satis ostendit uerbum (intenditur)

Nam

Nam quod in eodem. §. Sic itaq; appellat apparatus, id paulò inferius intēdere uocat. Porrò, utrūq; rectè accipitur pro agere uel experiri; hoc est, toto animi conatu incumbere ac parare se ad persequendum. Sic Cicero docet, Statum causæ & controuersiam consistere in intentione & respōsione, id est, in actione & defensione. Eodem modo accipitur intentio in. §. Si quis agens. Instit. De actioni. l. i. ff. Si mens. fal. mod. dixer. l. Si quis intentione. ff. De Iudit. l. ij. in princip. ff. cod. tit. Accedit quod Paulus in. l. i. §. Seruus. ff. De acqui. possess. Non uidebitur (inquit) à domino possideri, cui se aduersarium præparat.

IX Actiones in rem post dictam sententiam, statim habent officio Iudicis executionem, nisi eam incidens iusta causa remoretur. §. i. Insti. De offi. Iudic.

In personam uerò condemnatis, hodie dantur quatuor menses ad soluendū. l. ij. & .iij. C. De usur. rei iudicat. Optima autem ratio est. Nam qui ad rem alienam restituendam condemnatus est, quam ad manum habet, is si differri cupiat restitutionem, quid aliud quàm frustrationem querit, cui nō est indulgendum? Verum debitori, cum is ex suo loculo soluere debeat, fortassis tenui, humanitatis ratione

longius tempus erat permittendum, quod tamen Iudicis arbitrio breuius statui potest pro qualitate rerum, loci, & personarum. Vlpianus in. l. i. ff. De re iudicat. Pleraq; Ciuitates tantū XIII. dies obseruant.

X Actiones in rem, semper sunt stricti Iuris: In personam uerò, aliàs bonæ fidei, aliàs stricti iuris sunt, secundum qualitatem contractuum ex quibus producuntur, ut infra dicemus.

XI Actiones in personam, scilicet quibus aliquid dari oportere intenditur, nunquam exercentur ad æstimationē rei debitæ perceptæ, sed ipsum quod ex obligatione dandum fuit, petendum est. Et si ad æstimationem perueniendum sit, iudicis officio æstimandum est. Paulus in. l. Si. seruum. §. ulti. ff. De uerb. obliga.

Actiones uerò in rem, admittunt petitionē æstimationis ab actore, ut tractat Bart. in. l. Stipulationes non diuiduntur. ff. eod. tit. Nos suo loco per exempla uidebimus.

Sed dixerit aliquis: Quare istam interpretandam rationem strictam & propriam non respexit Iustinianus in diffinitione actionis, ubi sub appellatione uerbi (debetur) comprehendit actionem in rem &

In personam? Respondco: Quia in diffinitione tractat genus: At in diuisione descendit ad species actionis. Igitur diuidendo obseruanda est proprietates, cum diffiniendo generaliter sit locutus.

Q V A R T A D I V I S I O
E O D E M P E R T I N E N S .

Icut præcedentia actionū genera ad dominia rerum & negotia hominum pertinent: Ita sunt actiones, quæ ad possessionem tuendam, perquam utiliter introductæ sunt. Has nisi hoc loco ad causas persequendi tractandas destinato, declarauerimus, manca erit actionum cognitio.

Cum autē ab olim durissimæ possessionis essent controuersie, quòd unusquisq; commodum eius ambiret, deficientibus Ciuilibus actionum formulis, Prætor ex bono & æquo ad dirimendam rixarum occasionem, interdicta reddere cœpit. Supplendum enim hic fuerat ius Ciuile, cuius authores ob simplicitatem illorum temporum, cum tam uarias de possessione contentiones nondum uidissent, nihil mirandum, quòd nullas eo nomine persecutiones stauerint.

Commodum interim possidendi, quod tantam
discor

discordiam parere solebat, & nunc quoq; parit, uersatur: Primum in percipiendis fructibus rei possessae: Deinde, in euitando probationis onere. Cum enim coniectura sit, cum qui possidet, iure possidere, sit, ut possessio in suo loco remanere debeat, nisi actor suam esse legitime probauerit. Vnde dici solet, cum obscura sunt utriusq; iura, pro possidente iudicandum esse. §. Retinendae. Instit. De interdict. Quo magis igitur unusquisq; animaduertebat, felicem litis exitum sese consecuturum si possideret, hoc audius de possessione contendebat, etiam cum discrimine corporis usq; ad arma. Quare Praetor ut intercederet, ne uiolenter res terminaretur, interdicta proposuit, formulis quibusdam atq; conceptionibus uerborum, quibus iubebat aut prohibebat aliquid, circa possessionem praesertim, tametsi in proprietatis quoq; causa reddebantur aliquando. Instit. De interdict. in princi. Paulus in. l. ij. §. Quaedam. ff. eod. tit. Nam interdicta uelut species edictorum, appellantur, quasi denunciations, uel prohibitiones quaedam, inter duos controuertentes obiter dictae. §. Sunt tamen. Instit. eod. tit.

Quo loco Iustinianus Etymum interdicti non tractat: sed allusione quadam nos in cognitionem Interdictorum summatim perducere tentat. Quamquam & quaedam exemplaria, pro his uerbis (Inter duos)

duos) habent (interim) ut testis est Alciatus. Quare Bartolus quidem rectè dicit, Interdicta sub Edictis contineri: sed diffinitio eius quam de Interdictis tractat, aliquantò latius est explicanda, in. l. i. in princ. ff. De oper. nou. nuntiatio. sicq; cessabit absurditas, quæ Alciato ea in re displicet.

Interdicta itaq; dicuntur in hac materia, quasi non perpetuæ, sed ad tempus interim dictæ sententiæ de possessionibus, quarum adiudicatio tantisper durat, donec de Iure proprietatis pronuncietur. Nam cuiusdomini dominio, mox sequetur possessio.

Quare dicebantur olim interdicta reddi, ut momentanea quadam cognitione dirimerentur controversiæ, præsertim possessionum. Item, dicebantur pronuntiari. in. l. i. §. Nuntiatio. ff. De oper. nou. nuntiatio. Quibus ex causis (inquit Ulpianus) interdicta pronunciantur. Item, dicebantur edi. in. l. ij. in. fi. ff. Quor. legato. Et hanc significationem secundum materiæ conditionem usus obtinuit, ut Iustinianus quoq; dicit in. §. Sunt tamen qui putant. Instit. De interdict.

Olim moribus per Prætores bonis interdicebatur his uerbis: Quando tibi bona paterna habita, nequitia tua disperdis, liberosq; tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commertioq; interdè

interdico. Author est Iulius Paulus lib. senten. ff. Tit. V.

Propriè autem interdicare, est prohibere. Vnde de Magistratus ab olim solent interdicare sceleratis hominibus Ciuitate aut patria. Vlpianus in. l. Re legatorum. §. Constitutum est. ff. De interdicit. & relegat. Sic enim in eo Titu. accipiendi sunt interditi, pro his, quibus interdicitum est. Sed & rem interdicare, dixit Vlpianus in. l. iij. §. Est autem personalis. ff. Ad exhiben.

Verum, sicut ceteræ actiones Ciuiles & Prætoricæ extra ordinem & antiquam solemnitate in iudicio exercentur: ita interdicatorum quoq; solennitas mutata est in simplicem actionis formam. Nomen uerò manet adhuc, ut admoneamur, ex quibus causis interdita reddi solebant, ex eisdem nunc cõpetere actiones, perinde ac si Prætor ipse ex quolibet interdico, utilem actionem in factum proposuisset. §. ulti. Instit. De interdicit. Hinc statuenda est talis diuisio, quatenus hic sufficit.

Actionum, quædam ad rerum proprietatem pertinet: Quædam ad quasi proprietatem: Quædam deniq; ad possessionem.

Proprietatis causam continent actiones quæcunq; ad rem familiarem exigendam seu uendicandam

dam iure domini, accommodantur, siue in rem, siue in personam. Item, quæ propter res publicas, in fluiti solent.

Quasi proprietatis causam complectuntur persecutiones, quæ de rebus sacris uel religiosis proponuntur, scilicet gratia prohibendi aut restituendi. Harum enim proprietas nullius est. §. Nullius. Instit. De rer. diuisi. d. l. ij. §. Quædam interdicta.

Possessionis ius exequantur actiones regulariter ex interdictis, quibus aut adipisci uolumus possessionem antea non habitam, aut retinere quam aduersarius impugnat, aut recuperare quam contra ius amissam intendimus. §. Sequens. Instit. De interdict. Sunt etiam interdicta duplicia, tam recuperandæ, quam adipiscendæ possessionis. Quamobrem actiones in factum loco eorum concessæ, duplices seu mixtæ censentur. Paulus in. l. ij. §. ult. ff. De interdict.

D I F F E R E N T I A E .

I

ctiones in factum ex interdictis omnes Prætorie sunt: cum interim aliarum actionum nominatarum quædam sint Ciuiles, quædam Prætorie. Et hæc est ratio, quare Iustinianus interdicta speciali Titulo

Titulo tractat, quoniam in multis uidentur ab alijs persecutionum formulis discrepare. Nos uerò hoc respeximus, quòd utiq; actiones sunt hodie qualescunq;. Et tractamus hic locos communes omnium actionum. Igitur non erant prætermittendæ Interdictorum formulæ. Si prætermitti non debebant, oportebat secùdum methodum eo loco eas tractare, qui pertinet ad materiam actionum, & quidem frequentissimam. Ut satisfaciamus criticis quibusdam, nihil non facile calumniantibus.

II Cæteræ actiones, suas admittunt immutationes, ut uocant: sed persecutiones Interdictorū, præ cæteris omnibus expediendæ sunt .l. Exitus. ff. De acquiren. uel amitten. possessio .l. Incerti. C. De interdict. l. Nulli. C. De Iudic. Ciuilis enim & naturalis ratio suadet, ut in controuersijs, alius sit rerum possessor: alius à possidente petat. §. Retinendæ. Instit. De interdict.

QVINTA DIVISIO
EODEM PERTINENS.

ST adhuc quod uehementer dubitari potest circa hanc causam materialem, uidelicet cui & aduersus quem competant actiones. Nam cogitantibus

gitantibus humanarum rerum uarietates, occurrerit hæc quæstio: Vtrum actiones duntaxat priuatim ijs competant, quorum res sunt, uel negotia gesta: An etiam nonnullæ persecutiones concedantur publice omnibus agere uolentibus? Quare non est prætereunda hæc diuisio.

Actionum, quædam sunt populares seu publicæ: Aliæ priuatae sunt.

Populares actiones diffinit Paulus in. l. i. ff. De popula. actioni. Popularem actionem (inquit) dicimus, quæ suum ius populo tuetur. Quæ uerba clarius intelliguntur ex. l. i. ff. De loc. & itineri. public. Cuilibet (ait Pomponius) in publicum petere permittendum est, id quod ad usum hominum pertineat, Veluti, uias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet postulante, de his interdicitur. Sic publica iudicia dicuntur, quod cuius ex populo executio eorum plerumque datur. Instit. De public. iudi. §. i.

Priuatæ actiones, reliquas omnes intelligimus, exceptis popularibus & publicis.

DIFFERENTIAE ET OFFICIA.

Popularis actio cuilibet ex populo conceditur, ita ut suo nomine eam, non populi nomine exerceat. Et propterea talis actor, neque procurator aestimatur.

E dus,

duſ, neq; reconuentionem ſuſcipere, & ſingulos de-
fendere cogendus eſt. Paulus in. l. Mutus. §. In po-
pularibus. ff. De procurat. In popularibus (inquit)
actionibus, ubi quis quaſi unus ex populo agit, de-
fenſionē ut procurator, preſtare cogendus non eſt.

In priuatis autem quibuſcumq; actionibus, equū
eſt eum, qui alicuius nomine ut procurator experi-
tur, etiam deſenſionem ſuſcipere: imò, & ſi in rem
ſuam procurator interueniat, adhuc idem dicēdum
eſt. Vlpianus in. l. Seruum quoq;. §. ult. Et in. l. Sed
& hæ. §. Non ſolum. ff. De procurat.

II Intendens publicam actionem, non poteſt
procuratorem dare. Qui uerò populari actione
conuenitur, ad ſe defendendum, procuratorē dare
non prohibetur. Paulus in. l. Qui populari. ff. De
populari. actioni. Niſi tamen agentis interſit. Idem
Paulus in. l. Licet, in princ. Et in. l. Non cogēdum.
§. Qui ita. ff. De procurato. Licet (inquit) in po-
pularibus actionibus procurator dari non poſſit,
tamen dictum eſt meritò, eum qui de uia publica
agit, & priuato damno ex prohibitione adſicitur,
quaſi priuatae actionis dare poſſe procuratorem.

Ad priuatas autem perſecutiones exercendas,
uterq; litigatorum, rectè conſtituit procuratorem,
in diem & in perpetuum. Vlpianus in. l. j. §. uli.

Et. l. iij. Paulus in. l. iij. ff. De procurato.

III Si plures simul intendere uoluerint popularem actionem, semper præfertur is cuius interest. Vlpianus in. l. iij. ff. De popula. actioni. Quod si nullius in speciem interfit, Iudex eligere debet idoneiorem. Paulus in. l. ij. ff. cod. tit.

Vnde autem sit æstimanda idoneitas, tractat Vlpianus in. l. Quod & Lex. §. Si tamen plures. ff. De libe. homi. exhiben. & in. l. Si plures. ff. De accusa. Si plures (inquit) existant, qui eüdem in publicis iudicijs accusare uolunt, Iudex eligere debet eum qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis accusatorum personis, uel de dignitate, uel ex eo quod interest, uel etate, uel moribus, uel alia iusta de causa.

In priuatis uero actionibus exercendis, huiusmodi cognitio non habet locum, quoniã nullus agit quam is cuius interest.

IIII Populares actiones non nisi integris personis permittuntur, hoc est, quibus postulare licet ex edicto Prætorio, quod discernit etatem, sexum, casum, puta, surditatis uel cecitatis, & famam postulantium. Paulus in. l. Popularis. ff. De popula. actioni. Vlpianus in. l. j. §. Secundo loco. ff. De postulan. Et in. l. Mulieri. ff. De popula. actioni. Mu-

licri (inquit) & pupillo populares actiones nō dantur, nisi cum ad eos pertineat.

In priuatis autem persecutionibus suo iure exercendis, quilibet satis est idoneus.

V Si probari potuerit malafides & prauaricatio primi actoris, tunc alij denuo ex eadem causa aduersus eundem agenti, non potest opponi exceptio rei iudicatæ. Vlpianus in. l. Popularis. ff. De popula. actioni. Paulus in. l. Eum qui iurauit. §. In popularibus. ff. De iureiuran. In popularibus (inquit) actionibus iusiurandum exactum, ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit. Nam & si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si nō per collusionē actum sit. Idem est, si posterior actor, suam uel suorum iniuriā prosequatur populari actione, doceatq; iureiurādo, se ignorasse ab alio fuisse actum hoc iudicio. Vlpianus in. l. Si cui. §. Hisdem. ff. De accusatio.

In priuatis interim persecutionibus, cessat hæc consideratio.

VI Omnes populares actiones, neq; in heredes dantur, neq; supra annum extenduntur regulariter. Vlpianus in. l. ult. ff. De popula. actioni. Nisi sit contestata, aut actor aliquid persequatur, qd.

ad

ad cum proprio iure pertinet. Nam his modis intelligitur locupletior qui eas habet. Paulus in. l. Populares. ff. eod. tit. l. Si cui. ff. De uerb. signific. Hæredibus tamen & successoribus, commodantur, non iure hæreditario, sed ueluti cõnumerandis populo.

Priuatæ uerò persecutiones, regulariter ad hæredes porriguntur ultro citroq; , ut paulo post dicemus.

S E X T A D I V I S I O .
E O D E M S P E C T A N S .

Superioribus diuisionibus in cognitione actionum perducti sumus, quantum ad hoc pertinet, ut sciamus quare alicui aduersus alterum, concedatur ius persequendi seu actio. Cæterum, quãdo constat, ex hominũ cõventionibus, ultro citroq; nasci obligationem, & rursus ex obligatione produci actionem, certè necessaria inuestigatio est: Num ex eadẽ conuentione inuicem permittatur ius agendi, & quomodo? Ob quam declarationem statuitur hæc distributio.

Actiones plerunq; directæ sunt. Aliquando autem contrariæ. Directæ actiones censentur, quibus id persequimur quod ex natura conuen-

tionis immediate & æque principaliter inuicem debetur à contrahētibus, scilicet quia utriusq; gratia sit contractum. Nam tunc, siue ultro, siue citro agatur ad satisfaciendum contractui, semper directa est actio, perinde sicut supra dictum est, directam actionem nuncupari, quæ recta, & immediate ex Substantia Legis Ciuilibis uel Prætorie proficiscitur. Ut ecce, Emptor tametsi primus incipit contrahere, nihilò tamen magis tenetur ad dandum pretium uel satisfaciendum, quam uenditor ad tradendam rem, ex eodem contractu, qui propter utriusq; cōmodum iniri solet, sicut & reliqui contractus loco naturalis communionis succedentes, iure gentium, hoc est, iure & ratione naturali, ad utilitatem hominum pertinent. Item, actiones ex facto improbatò, uel ob factum neq; probatum, neq; improbatum, cuius consensus duntaxat ex parte facientis est: Ut sunt ex maleficijs, uel quasi maleficijs, nominatis, uel ex uarijs innominatisq; causarum figuris seu speciebus, semper æstimatur directe, cū is solum agat qui patitur iniquitatem facti, non uicissim obligatus facienti, ut etiã ei detur actio. Vnde uidemus, quam eleganti emphasi Ulpianus in. l. Actionum genera. §. i. ff. De actio. & obligatio. utatur huiusmodi uerbis (Sui lucri causa.) Itē (ex facto & in factum) quorum uim & potestatem non percepit Accursius:

Contrariae uerò actiones appellantur, cum aliquid exigitur præter substantiam contractus, ab eo qui comparatione utilitatum in speciem nõ tam sua, quàm alterius gratia contraxit. Vt ecce: deponens rem suam, magis sibi adfert utilitatẽ ne quid pereat, uel amittatur: Ergo directam habet actionem. Depositarius autem, hoc est, apud quem res deponitur, morem gerit amico. Quare si quid necessario impendit in rem depositam, habet contrariam depositi actionem ad impensas, sine quibus utique contractus fuisset sua natura perfectus, quoniã & sine sumptu, res deposita plerũq; seruari potest. Idem dicendum est de similibus contractibus. §. i. Instit. De obliga. quæ ex qua s. contract. nasc.

DIFFERENTIAE.

I.

QUANTUM ad nomenclaturam attinget, directæ actiones à contrarijs rectè discernuntur per diuersa nomina, ut singulis appellationibus, singulas actionum qualitates & officia intelligamus. Qua in re non illud respiciendum est, quis contrahentium agat, ut eam dicamus directam, quæ ab altero contrahentium aduersus alterum directò intenditur, & contrariam, quæ uicissim

E 4 aduersus

aduersus eum exercetur. Nam ex quibusdam contractibus ultra citroq; inter cōtrahentes, actio semper directa uocatur. Verum naturam contractus, et rē ipsam oportet respicere, ut superius dictum est, ac inde staturere directas actiones uel contrarias. Quare fallitur Bart. cū multis, qui ex uerbis & appellationibus contractuum, uoluit directas et utiles actiones describere obscure magis, q̄ uere.

Possunt autē actiones directæ & contrariæ simul in eodem iudicio tractari per conuentionem & reconuentionem, aut etiam diuersis iudicijs, ut tractatur in. l. penul. cum Auct. Et cōsequenter. C. De sentent. & interlo. omni. Iudic. Cum Papinianus (inquit Iustinianus) summi ingenij uir, in questionibus suis rite disposuit, non solum Iudicem de absolute iudicare, sed ipsum actorem si contrario fuerit obnoxius inuentus, condemnare. Igitur mutue petitiones fieri solent, tam directis quam contrarijs persecutionibus, tam eodem quàm diuerso tempore, ut in Tit. De mutu. petitio. quem Romanus Pontifex promulgauit.

II Directæ actiones aliquando famose sunt. Cōtrariæ uerò nō irrogant infamiā condemnatis. Rationem grauius tractat Vlpianus, ut solet: Contrario (inquiens) iudicio damnatus, non erit infamis. Nec immerito. Nā in cōtrarijs, non de perfidia agitur,

agitur, sed de calculo, qui ferè iudicio solet dirimi.
 l. Furti. §. ulti. ff. De his qui notā. infami. Calculū
 uocat rationem impensarum, quas alter ex contra-
 hentibus alteri, mutuo debet. Quasi dicat, de impen-
 sis solū propter contractū factis, tractatur in con-
 trario iudicio, quæ sunt extra naturam cōtractus
 & incidentes. Perfidiæ uero argumentum, non ni-
 si ex substantia contractus æstimari potest. Accē-
 dit. l. Ei apud quem, in princi. ff. Deposit.

SEPTIMA DIVISIO

codem pertinens.

T absoluat hie locus de materiali
 causa actionum, restat sane questio
 necessaria. Nam prædicta omnia sic
 habēt de ipsis authoribus cōtractuū
 & maleficiorum. Quid autem dicemus de heredi-
 bus eorum & successoribus? Opera & precium igitur
 fuerit inuestigare, num ius persequendi, quod
 creditori aduersus debitorem competebat, exerce-
 atur recte aduersus heredes? Aut ex diuerso: An
 heredes creditoris mortui, æque conuenire possint
 debitore ipsū, sicut creditor potuisset? Porro, si
 iustum est non omnia negocia, morte debitorū pe-
 riri, præsertim ex aliquibus causis: Ita iniquissimū
 fuerit, successores semper ex persona defunctorū
 generi. Quò pertinet hæc distributio.

Quaedam actiones conceduntur heredibus, et in heredes: Quaedam uero heredibus, sed non in heredes: Quaedam denique neque heredibus, neque in heredes conceduntur. §. Non autem omnes. Instit. De perpe. et tempora. actio. Et colligitur passim ex libris Pandectarum haec diuisio.

Heredibus et in heredes, competunt actiones ex contractibus, uel quasi contractibus, Ciuiles et Praetoriae, in rem, et in personam. Modo tamen sciamus, heredem teneri in rem actione, non tam quod heres, quam quod possessor est rei litigiosae. Paulus in l. Si in rem. ff. De Rei uendica. Si in re (inquit) actum sit, quauis heres possessoris, si non possideat, absoluitur: tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in condemnatione ueniet. Id quod ualde est notandum propter formam libelli et positionum, sicut appellamus. Nam qui ab herede peteret rem, nec faceret mentionem possessionis eius, non recte uideretur petere.

Heredibus et non aduersus heredes conceduntur actiones ex maleficijs uel quasi maleficijs, priuatis aut publicis. Item ex contractibus, in quibus testator dolose uersatus est, cum nihil inde ad heredem peruenerit. d. §. Non autem omnes. Est enim (inquit) certissima Iuris regula, ex maleficijs poenales actiones, in heredem rei non competere. Exempli gratia, fur

Etia, furtum passus, habet actionem furti aduersus
furem, quam hæres eius in eundem furem recte po-
test aut exercere, aut coeptam prosecui. Sed mor-
tuo fure, hæredem illius, neq; dominus rei furtiuae,
neq; successor conuenire potest, nisi aliquid ex fur-
to perceperit, uel dolo malo fecerit quò minus per-
ciperet. Nã est constitutũ (inquit Vlpia.) turpia lu-
era ab hæredibus quoq; extorqueri, licet crimina
extinguãtur. l. In hæredẽ. in princ. ff. De calũniat.

Hæredis autem appellatio, non ad proximum
dumtaxat, sed etiã ad ulteriores hæredes omnesq;
successores pertinet. Vlpianus in l. Hæredis, Pau-
lus in l. Sciendum. ff. De uerbo. signifi.

Quomodo autem agatur aduersus hæredes di-
uisim uel in solidum, docet Vlpianus. in l. In execu-
tione. ff. De uerbor. obligatio. multum eleganter.

D I F F E R E N T I A .

ctiones quæ ad hæredes trãsmittun-
tur, plerũq; delegari possunt ex legi-
tima causa inter uiuos per cessionẽ.

Eas uero quas hæredibus negant le-
ges, non permittunt itidem cedi inter uiuos. l. Ex
pluribus. ff. De administ. tutor. Vbi loquens de
tutore, ex pluribus in solidum condemnato, cum
non opponeret beneficium diuisionis; Deinde ces-
sis à minore aduersus cotutores actionibus,

in rem

in rem suam procuratore dato, Priuilegiū (inquit) pupilli nō habebit, quod nec heredi pupilli datur.

Excipe tamen, Ius fideicommissi, & actionē de dote, quæ ab heredibus percipiūtur, cū tamen cedi nō possint. l. Cogi. §. Idē Metianus. ff. Ad Senatus. Trebellia. l. Si mulier. §. Ex asse. ff. De iur. doti.

Illud notandum est: Quod actiones olim heredibus quidem porrigebantur, sed nunquam ab ipsis incipiebant. Hodie contrā est, ut si uendam alicui post mortem suam, uel legē ei in testamento. l. j. C. Ut actio. ab hered. & cont. hered. incipi. §. Post mortem. Instit. De inutili. stipula. & l. Scrupulosam. C. eod. tit.

OCTAVA DIVISIO.

A CAUSA. FORMALI.

Nunc procedendum est ad causam actionum formalem, in qua maxima uis uersatur, ut cognoscamus, quid, & quomodo ab aduersario petendum sit.

Quorsum enim attinet inuestigare, quis sit actionis author: Quid item prodest scire, quem habeamus aduersarium: nisi quoque intelligamus modum & formam petendi? Hinc statuitur talis diuisio.

Quædam actiones rei persequendæ gratia cōpetunt: Quædam pœnæ causa dantur: Quædam

dam deniq; mixtæ sunt. §. Sequēs. Instit. De actio.

Rei persecutoria actiones sunt, quibus id petimus quod ex patrimonio nobis abest. Paulus in. l. In honorarijs. ff. De actio. & obligat.

Pœnæ persequendæ gratia introductæ sunt actiones ex maleficijs, uel quasi maleficijs, cū præter id quod nobis abest, exigimus aliquid, uindictæ uel affectionis causa. Nam quicquid ex bonis nostris non est, pœna sit oportet. Papinianus in. l. Seruus. ff. De seru. exportan. Pœnam autē aliās Lex imponit, aliās stipulamur, iuxta. l. ij. l. Si pœnā et. l. Stipulatio ista. §. Alteri. ff. De uerbo. obli. Vide infra.

Mixtæ actiones sunt, quibus rem simul & pœnam persequimur ex quibusdam maleficijs. §. Ex maleficijs uerò. Instit. De actioni. Ex maleficijs uerò (inquit) proditæ actiones: aliæ tantū pœnæ persequendæ causa, aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt.

Hinc apparet, actiones trifariam dici mixtas: primum, quòd in rem simul & in personā sint, ut in secunda diuisione: Deinde, quòd uterq; controuertentiū, actoris atq; rei conueni uice in eis fungatur, ut in tertia diuisione. Deniq; quoniam rem iuxta & pœnam complectuntur, ut hic.

Differens

I

Ctionibus rei persecutorijs hoc intenditur, ut aduersarius restituat rem qua actoris est, uel in qua ius habet, nulla conuentionis seu obligationis facta mentione. Vel ut det aliquid, aut faciat, secundum contractam obligationem.

Pœnalibus uerò, diu taxat exigitur, ut aduersarius puniatur, aliàs ciuilitèr, pœna actori soluenda, aliàs criminalitèr, multa in fiscum deferenda. Mixtis deniq; persequimur hoc modo, ut reus conuentus sententia iudicis condemnetur ad restituendam rem, uel ad dandum, aut faciendum, simul etiã ut puniatur.

Ex quibus generalitèr colligi potest forma petendi in unoquoque iudicio, quam conclusionè libelli uocant. Vlpianus eleganter in. l. Hac in factum. ff. Quæ in fraud. credito. Ea propter (inquit) competit hæc actio & aduersus eos qui res possident, ut restituant, & aduersus eos quibus actio cõpetit, ut actionem cedant. Paulus, de uulgari formula loquens in factũ: Quòd ipse (inquit) exercitor, adiiciatur: Aut noxæ dedere. l. Si seruus nauem. ff. De furt.

II. Rei persecutorie, et heredibus, & in here

des

des competunt. Pœnales uerò actiones, non semper ad hæredes porriguntur. Paulus in. l. Ex cõtractibus. ff. De action. & obliga. Ex contractibus (inquit) uenientes actiones, in hæredes dantur, licet delictum quoq; uerseur, ueluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit.

Itaq; de pœnalibus actionibus, quantum ad hæredes attinet, sic definiendum est. Nam aliàs agitur ad pœnam pecuniariã ciuilitè, hoc est, ut aëtori soluatur, siue ex cõtractibus, siue ex delictis. Et hæ conceduntur quidem hæredibus, sed non in hæredes, nisi propter turpe lucrum, aut litem à testatore contestatam. Est enim certissima Iuris regula: ex maleficijs pœnales actiones, in hæredem rei non competere. §. Non autem. Et. §. Aliquando. Insti. De actioni. Vlpianus in. l. Omnes. ff. eod. tit. Omnes pœnales actiones (inquit) post litem inchoatã, etiã ad hæredes transeunt. Aliàs uerò intenditur actio ad pœnam pecuniariã criminaliter, hoc est, ut publica executione pœna fisco deferatur, iuxta. l. Prætor edixit. §. i. ff. De iniuri. Et hic iterum refert multum, utrum ex publicis, an ex priuatis maleficijs agatur. Ex publicis enim, hoc est, quorum persecutio cuilibet ex populo datur, actiones pœnales non aliter porriguntur ad hæredes, quàm lite non solum contestata, sed & per condemnationem finitã ad

ta aduersus defunctum. Ex priuatis autem admiffis, sufficit litem esse cum testatore inchoatã & contestatam. Modestinus in. l. Ex iudiciorum. ff. De accusatio. Aliàs deniq; agi solet criminaliter, non ad pœnam pecuniariam, sed corporalem, ut reo conuento aut uita adimatur, aut Ciuitas, uel ut seruitus ei iniungatur, uel temporale exilium, uel alia coherctio, puta, damnum cum infamia, uel dignitatis depositio. Quæ persequendi species, accusatio proprie dicitur, & nunquam permittenda est hæredibus, multò minus in hæredes, excepto crimine læsæ Mærestatis. Quia unusquisq; ex suo admissio sorti subijcitur, nec alieni criminis successor cõstituitur, ut dicit Calistratus in. l. Crimẽ. ff. De pœn. Paulus in. l. Si pœna. ff. cod. tit. Si pœna (inquit) alicui irrogatur, receptũ est commentitio iure, ne ad hæredem transeat. Cuius rei illa ratio uidetur esse. Quia pœna constituitur in emendationem hominũ, quæ mortuo eo in quem cõstitutus uidetur, desinit. Commentitium autem ius uocat, nouum & recens excogitatũ, hoc est, non translatum, non aliunde sumptum, nulloq; exemplo institutum: sed uelut fictitium, ut Tranquillus in Claudio, spectacula commentitia uocat, inusitata, nec solitis locis edita. Huc pertinet Tit. C. Ex delict. defuncto. inquant. hæred. conueniam. Et. l. Sancimus. C. De pœn.

III In actionibus rei persecutorijs, uno ex pluribus reis cōuentis soluente debitum quod petitur, alij liberatur. In pœnalibus uerò unus persoluens pœnam, nō semper liberat alios, scilicet ex maleficijs. l. j. C. De condict. furti. In quasi maleficijs autē, cum pœna ob alterius plerūq; culpā exigi soleat, mitius agitur, quippe, ut unus soluendo liberet alios. Vlpianus in. l. j. §. iij. Caius in. l. ij. ff. De his qui deiecc. uel effude.

IIII In actionibus rei persecutorijs admittitur cessio bonorum, & aliquando habenda est ratio, quatenus facere possit reus conuentus, ut infra dicemus. In pœnalibus uero non semper auditur uolens cedere bonis. Quia Lex imponit pœnam, non Iudex. Ideoq; si inopia laborat reus, in corpus est torquendus. Vlpianus in. l. j. §. ult. ff. De pœn. Generaliter (inquit) placet in Legibus publicorum iuditorum uel priuatorum criminum, qui extra ordinem cognoscūt Præfecti uel Præsides, ut eis qui pœnam pecuniariam egentes deludunt, cohortionem extraordinariam indicant. Quod semper sic intelligendum est, cum pœna ex maleficijs causam trahit, non si aliunde.

V Rei persecutorie actiones, nullo damno afficiunt

F
ciunt

ciunt reum conuentum, tantum ad hoc institutio
 quod nostrū est, uel nobis debetur. Pœnales autem
 damnum adferunt reo conuento, unde etiam odio
 se nuncupantur, & per interpretationem mollien
 de sunt potius, quàm exasperada. Hermogenes in.
 l. Interpretatione. ff. De pœn. Imò & in pœnis exi
 gendis, adeo refert ex qua causa petantur, ut aliàs
 nudo pacto deberi possint, aliàs minime. Vt ecce, si
 quis uendens seruum paciscatur ne exportetur, uel
 ut manumittatur: nō seruata Lege rectè agitur ad
 pœnam ratione affectionis: sed inutiliter acturus, si
 pactus fuisset uenditor, ne seruus esset in Italia, uel
 ut non manumitteretur. Nec uidentur (inquit Papi
 nianus) hæc inter se contraria esse, cum beneficio
 affici hominē, intersit hominis. Enimvero pœnæ nō
 irrogatæ indignatio, solā duritiam continet. O præ
 claram uocem, & graui Iuriconsulto dignam. In
 terest ne ergo nostra qui CHRISTVM uerum
 Deum colimus, ut nobis mutuo beneficiamus?

VI Actionum Prætoriarum, hæc quæ rei per
 secutionem continent, sunt perpetuæ, quæ uerò pœ
 nam, non excedunt annum, præter actionem furti
 manifesti, haud dubie ob frequentiam huius malefici
 cij Paulus in. l. In honorarijs. ff. De actioni. & ob
 ligatio. Instit. De perpe. & tempor. acti. in princ.

Nulla

VII Nulla actio ex interdicto utilis in factū, irrogat pœnam, nisi ob maleficium. l. ult. ff. De interdict.

Illud notandum est, quod quicquid partes pro pœna paciscuntur, nō facit actionem pœnalem, sed rei persecutoriam. Nam pœna accipitur, quæ Legum autoritate irrogatur.

NONA DIVISIO, PERTINENS
ad declarationem præcedentis.

Quod dictum est de pœna, latius hæc diuisione explicandū est. Cum enim ex uarijs causarum & maleficiorū figuris, uaria quantitas pœnarum statui, & exigi possit: statim dubitauerit studiosus quæ nam sint istæ pœnæ. Merito igitur per hanc diuisionem explicauerimus huiusmodi differentiam.

Actiones, uel in simplum conceptæ sunt: Vel in duplum: Vel in triplum: Vel in quadruplum. Vtcrius autem nulla actio extenditur. §. Omnes autem. Instit. De actioni.

In simplum agimus, cum rem nostram, uel nobis debitam, uel deniq; pœnam aliquam sine ulla re absolute persequimur.

In duplum uerò, triplum aut quadruplum, tunc experimur, cū præter rē debitam, exigimus aliquid ultra, quod æstimationem eius rei, duplo, triplo, aut quadruplo excedat. Quarum actionum exempla subiicit Iustinianus in. §. In duplum. §. Tripli. Et. §. Quadrupli. Instit. De actioni.

Vt ecce in simplum agimus: ex empto, uendito, locato, conducto, mandato, & ex alijs id genus ciuilibus causis.

In duplum: Furti nec manifesti, damni, iniuriæ ex lege Acqualia: depositi causa tumultus, ruina, uel naufragij: serui corrupti: & ex Legato Pio.

In triplum ex constitutione legis condictitiæ. Quanquam Accursius opinetur nullam hodie actionem tripli esse. Quod an uerum sit, alibi uidebimus.

In quadruplum, est actio furti manifesti: Quod metus causa: De calumniatoribus. Et iterum condictitiæ legis, in alio casu. Quæ omnia ut in speciem persequamur, non permittit hic locus.

Interim frigida quæstio est, quare ultra quadruplum non extendatur actio pœnalis? Nam cum utriusque modus aliquis erat statuendus in pœnis, uisus est hic sufficere. Alioqui omnium pœnarum rationes, etiam quæ in corpus exercentur, eadem cœriofitate

rositate frustra torqueri possent in disputatio-
nem, nisi auctoritatē sufficere dicamus. l. Non o-
mnium. ff. De legib. Et dic mihi rogo: Quare
XX. & non XXV. anni sunt statuti ad usucapio-
nē inter absentes? Hæ autē sunt digressiones mini-
mē gentium necessariae, quibus nunc scatet tradi-
tio iuris apud recentiores Leguleios.

DECIMA PARTITIO,

eodē pertinens.

Erunt quas persequimur, longē ma-
xima uarietas est, per quā et petēdi
formā uariari quis dubitat? Aliās ce-
nim in hominū commercijs tractatur
de rebus singularibus, puta, de domo, fundo, equo,
pecunia et cæteris: Aliās de toto aliquo negotiorū
corpore: Aliās de multiplici rerū collectione per
uniuersitatē iuris. In quibus omnibus merito quæ-
rimus, quæ nā sit obseruanda petēdi forma. Quod
per hanc diuisionem explicatur.

Quædam actiones speciales siue singulares di-
cuntur: Quædam generales: Quædam uerò uni-
uersales. Paulus in. l. Pro soti. ff. Pro soti. Pro so-
tio (inquit) arbiter prospicere debet cautionibus,
in futuro damno, uel lucro pendente ex ea socie-

tate. Quod Sabinus in omnibus bonæ fidei iudicijs existimauit, siue generalia sunt, ueluti pro soto, negotiorum gestorum, tutelæ: siue specialia, ueluti, mandati, commodati, depositi.

Speciales actiones censentur, quibus id persequimur quod natura sua, & quantum ad iuris interpretationem attinet, speciale est, etiamsi accessoria quædam habeat. Ut equus, uestis, domus, fundus, & cæteræ id genus res.

Generales actiones dicuntur, quæ competunt ad hoc quod generale est, diuersas rerum species, adeoq; totas negotiationes complectens. Vti tutela, quæ non de una tantum negocij specie, sed de toto administrandi patrimonij pupillaris genere accipitur. Igitur actio huc pertinens, recte nuncupatur generalis. Sic et societas, & alia negocia.

Vniuersales denique actiones appellantur, quibus persequimur corpus aliquod Iuris, continens multas res cum augmento & diminutione. Ut sunt hereditas, peculium, dos, Iurisdictio. Vlpianus in l. Pecunie. §. Hereditas. ff. De uerbo. significa. Hereditas (inquit) nomen Iuris est, quod & accessionem, & decessionem in se recipit. Hereditatis appellatio (inquit Pomponius) sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. Iuris enim nomen est, sicut bonorum possessio. Idem Pomponius in

I. Peculium, in princi. ff. De pecul. Peculij (inquit) est non id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuit, sed quod dominus ipse separauit in substantiam seruo, suum à serui ratione discernens. Nam cum serui peculium totum adimere, uel augere, uel minuere dominus possit, animaduertendum est, non quid seruus, sed quid dominus constituens di seruilis peculij gratia fecerit. Adde. l. Hæreditas, in princi. ff. De petitio. hered.

Notandum tamen, quòd Vlpianus actionem specialem uocat, quæ ad unam duntaxat causam pertinet. Generalem uerò quæ de pluribus competit, in l. j. §. Item sciendum. ff. De aqu. pluui. arcen.

DIFFERENTIAE.

I

In generalibus & uniuersalibus actionibus, forma petendi non requirit certam et specialem omnium rerum designationem, sed satis est si actor petat totam hereditatem uel partem eius. Idem obseruatur in sententia Iudicis. Caius in. l. Licet minima. ff. De petiti. heredita. Itaq; (inquit) qui uel ex asse, uel ex parte hæres est, intendit quidem hereditatē suā esse totā, uel pro parte, sed hoc solū officio Iudicis restituitur, quod aduersarius possidet,

In specialibus uerò actionibus, rem petitam ad amussim designare debet, tum actor in libello, tum Iudex in sententia. Paulus in. l. Si in rem. ff. De Rei uendicatio. Si in rem (inquit) aliquis agat, debet designare rem, & utrum totam, an partem, & quotam petat. Appellatio enim rei, non genus, sed speciem significat.

Octauenus formam petendi, sic in eadem. l. diffinit: Quòd insectæ quidem materiæ pondus, signat. & uerò numerum, factæ autem, speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. Et si uestimenta nostra esse, uel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? Et magis est ut utrumque. Nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, at trita sint, an noua. Quamuis & in uasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadratam uel rotundam, uel pura, an celata sit? Quæ ipsa in petitionibus quoque adijcere difficile est, nec ita coartanda res est: licet in petendo homine, nomē eius dici debeat, & utrum puer an adolescens sit, & utiq; si plures sint. Sed si nomē eius ignorem, demonstratione eius utendum erit: ueluti, qui ex illa hereditate est, uel qui ex illa ancilla natus est. Item, fundum petiturus, nomen eius, & quò loci sit, dicere debebit. Ex qua Lege, totam
desic

designandarum rerum seriem, breuibus regulis cōprehensam habes, ideoq; uerba eius recensenda dixi. Cur enim non libentius à Iurisconsulto Romano hæc discas, quàm à barbaro?

II Generales actiones semper in personā sunt, nunquam in rem. Vniuersalis, in rem inuenitur. Speciales autem, tam in rem, quàm in personam competunt, ut tractant Iuris præceptores in. l. j. ff. De edend.

III In uniuersalibus iudicijs, sententia Iudicis transfert dominium sine traditione uel immiſsione. l. Statuliberi. §. Quintus Mutius. ff. De statuliber. Deinde (inquit Pomponius) de his bonis cœperat controuersia esse. Qui se Lege hæredem aiebat esse, is eam hæreditatem ad se pertinere dicebat. Alter qui hæreditatem possidebat, aiebat testamento se hæredem esse: secundum cum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se hæredem esse.

In specialibus uerò iudicijs ad transferendum dominium, oportet accedere traditionē possessionis. l. Traditionibus. C. De pact. Sicut enim extra iudicium ex contractibus, non nisi cōcurrente utriusq; affectu, dominia rerū transferuntur: Ita in iudicijs uise priuati consensus, oportet publicam im-

missionis auctoritatem interuenire. Iacobenus in. l. 1.
In omnibus. ff. De actio. & obligatio.

IIII Vniuersales actiones, semper præferuntur specialibus, etiam si posterius intendantur. l. Si quis libertatem. ff. De petitio. hæredita. Differendum (inquit Vlpianus) de libertate iudicium, donec de inofficioso iudicium, aut inducatur, aut finem accipiat. Inducatur, hoc est, obliteretur, & ad nihilum redigatur, absoluto reo ab instantia, uel obseruatione iudicij, propter contumaciam actoris. Finem accipiat, id est, per sententiã Iudicis tota lis semel definiatur. Nam controuersie, pronuntiatione Iudicis finem accipiunt. l. i. ff. De re iudicat.

Speciales uerò actiones plerunq; simul atq; eodem iudicio tractari solent. Quod si fieri non possit, seruetur regula, ut qui prior appellat & in ius prouocat, is prius agat, & audiatur in iudicio. l. Qui prior. ff. De iudic. De cumulatione actionum, ut uocant, infra dicemus aliquid.

V In uniuersalibus iudicijs, ueniunt fructus nominatim non petiti, quia augent uniuersitatem. In specialibus autem oportet fructus expresse persequi. Vlpianus in. l. Item ueniunt. §. Fructus. ff. De petitio. hæredita. Fructus autem (inquit) omnes, hæreditas
reditas

hereditatem augent, siue ante aditam, siue post aditam hereditatem accesserint. Sed & partus ancillarum, sine dubio augent hereditatem. l. ij. C. cod. tit.

VI In uniuersalibus actionibus, pretium succedit loco rei: In specialibus, non æquè. l. Si & rem. ff. cod. tit. Vbi Paulus loquens de bonæ fidei possessore, qui rem hereditariam simul & pretium habeat, puta, si eandem rem pecunia hereditaria redemerit: an audiendus sit, si uelit rem dare, non pretium? Nam et in Oratione (inquit) diui Adriani ita est: Displicite patres cōscripti, nunquid sit æquum, possessorem non facere lucrum, & pretium quod ex aliena re perceperit, reddere. Quia potest existimari, in locum hereditariæ rei uenditæ, pretiū eius successisse, & quodammodo ipsum hereditarium factū? Oportet igitur possessore & rem restituere petitori, & quod ex uēditione eius rei lucratus est. Accedit. l. Imperator. §. ult. ff. De legat. ij.

VNDECIMA DIVISIO

A CAUSA FINALI.

Inis omnium actionum est, ut unicuique Ius suum tribuatur. Et huc tandem omnes Leges tendunt, quarum executio & postrema pars, est actio.

Sed

Sed hic occurrit questio: an semper equū sit, unū
 quenq; debitum suum sic consequi, ut aduersario to-
 tum quod habet extorqueatur? Num aliqui sint cas-
 sus, in quibus humanitatis rationem habere oportet,
 ne summum ius persequendi fiat summa iniur-
 ria? Vlpianus respiciens causam finalem, appellat
 eam, Exitum actionis, in. l. Ait Prætor. §. Si cum
 mulier. ff. Quæ in fraud. credito. Vnde necessaria
 fuit hæc diuisio, per quam exitus & finis actionum
 temperatur hoc modo.

Actionibus de quibus supra dictum est: Aliās
 solidum debitum: Aliās minus adsequimur.
 §. Sunt præterea. Instit. De actioni.

Solidum debitum, regulariter omnes actionum
 species præstant. Minus autem persequimur in effe-
 ctu, aduersus eas personas, quæ cōdemnantur in id
 dūtaxat quod facere possunt, habita ratione ut nō
 perducantur ad nimiam egestatem. Videamus itaq;
 quæ has personas, intellecturi simul etiam quando
 actiones in solidum non dentur. Vt sunt:

I Maritus & uxor, si de dote, aut alia causa mu-
 tuo sese conueniant. §. Item si de dote. Instit. De
 actioni. Paulus in. l. Ex diuerso. §. i. ff. Solut. ma-
 trimo. Modestinus in. l. Non tantum dotis. ff. De re
 iudicat.

II Filij, heredes patris, aduersus quos mater agat de dote. Pomponius in. l. Etiam, in princip. ff. Solut. matrimo.

III Socer, hoc est, pater mariti, si nurus, id est, uxor filij, promissam dotem exigat. Paulus in. l. Rei iudicate. §. ult. ff. Solut. matrimo. Quia parentis locum obtinet. Pomponius in. l. Quia. ff. eod. tit.

IIII Socer, hoc est, pater uxoris, si constan- te adhuc matrimonio, de dote promissa conuenia- tur à marito. Nam soluto eo, in solidum tenetur. Paulus in. l. Sicut autem, Pomponius in. l. seq. ff. De re iudicat. Sic intelligi uult idem Paulus in. l. Ex di- uerso, in prin. ff. Solut. matri.

V Omnes parentes & liberi utriusq; sexus. Item, patronus & patrona, liberiq; eorum, si mu- tuo sese conueniant. §. Sed & si quis. Instit. De actioni. Vlpianus in. l. Sunt qui, & in. l. seq. ff. De re iudicat.

VI Fratres germani inuicem agentes, quoniã alimenta sibi debent. l. j. C. De alen. liber. Omnium enim prædictarum personarum una hæc ratio est, quòd quibus naturali ratione alimenta debentur,

cum

cum ad inopiam perucnerint, ijs citra dolum *malum* non potest totum quod habent extorqueri, iuxta. l. In condemnatione. §. ulti. ff. De regul. iur. Dolo facit (inquit Vlpianus) qui petit quod restitutus est. Sed omnes quorum mentio facta est, alimenta sibi debent. l. Si quis à liberis. §. Si uel parēs. l. Alimenta, in princ. ff. De liber. agnoscen. Ergo dolus actoris ferendus non est, qui totum uoluerit extorquere, sed habenda est ratio conuentorum ne egeant, etiam fratrum & sororum: quicquid nonnulli disputent.

VII Socij uniuersorum bonorum, uel etiam unius rei tantū. d. §. Sed & si quis. Vlpianus in. l. Verū est, in princ. ff. Pro soti. Hoc enim (inquit) summam rationē habet, cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat. Quis igitur de ueris fratribus dubitauerit, si hoc in socijs?

VIII Is qui ex donatione sua cōuenitur. d. §. Sed & si quis. Paulus in. l. Inter eos, Pomponius in. l. Cum ex causa. ff. De re iudicat. Et quidem is solus censetur posse, deducto ære alieno, hoc est, quod alijs debet. Rationem tractantes Paulus & Tripho-
nius: Pinguius enim (inquiunt) donatori succurrere debemus, q̄ ei qui uerum debitum persolueret com-
pellitur. Ne liberalitate sua, inops fieri periclite-
tur

tur. l. Et exheredatum, cum. l. seq. ff. eod. tit.

IX Cedens bonis, si postea aliquid acquirat, quatenus facere potest, damnabitur. Inhumanum enim est spoliatum fortunis suis, in solidum damnari. §. Cum eo quoque. Insti. De actioni. Vlpianus in l. iij. ff. De cessio. bonor. Cessio autem bonorum fit, cum debitor profitetur se uelle cedere omnibus bonis, siue in iudicio, siue extra iudicium, coram, aut per nuncium uel epistolam. Martianus in. l. ulti. ff. eod. tit.

X Is qui bellorum, incendij, naufragij calamitate, uel simili, bonis suis exutus est, si denuo aliquid adquisierit, in solidum non tenebitur. Nam cum cessanti bonis subueniatur, cur non æque misereri oporteat oppressis inopinato casu? Et hoc recte probat Ioannes Fabri in. §. ult. Instit. De actioni.

XI Milites qui sub armata militia stipendio meruerunt. Modestinus in. l. Miles, Vlpianus in. l. Itē miles. ff. De re iudica. Huc referunt, Doctores bonarū literarum, & sacerdotes, per. l. Medicos. C. De professori. & medic. lib. X.

XII Iudices cum ob culpam leuiorem conueniuntur.

niuntur, iuxta. l. Non similiter. ff. De Magistra, conuenien. Ob dolum uerò uel latiore culpam, quæ dolo proxima est, conueni ac uicti, in solidum damnabuntur ac punientur, ut tractatur in. l. Si filiusfamiliâs. ff. De iudic. l. ult. ff. De uari. & extraordi. cogni. l. ult. C. De pœ. iud. qui malè iudica. Et Insti. De obligat. quæ ex quas. delict. nasc. in princ.

XIII Filiusfamiliâs in potestate contrahens sine iussu parentis, si postea sui iuris factus conueniatur à creditoribus, nō tenebitur in solidū. Vlpianus in. l. ij. ff. Quod cum eo qui in alien. potest. est.

XIIII Debitor debitoris alicuius in fraudē creditorum liberatus, si particeps doli non fuerit, tenebitur quidem intra annum creditoribus, sed tātum in id quod facere potest. l. ult. C. De his quæ in fraud. creditor.

Prædicti omnes, conueniri quidem in solidum possunt, sed habent exceptionem quā antè uel post litem contestatam, adeoq; post sententiam oppone re possunt, qua se tueantur, ne pluris condemnentur quàm facere possunt, ex æquo & bono. Paulus in. l. Ex diuerso. §. ut ff. Solut. matrimo.

Hanc tamen exceptionem, magis temporalem quàm perpetuam probant, ut quæ cesset adueniente
te me

te meliore fortuna, exemplo. l. Cura extruendi. §. i. ff. De muneri. & honori. Deficientium facultatibus (inquit Vlpianus) ad munera uel ad honores qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est. Nam si ex uoto honestis rationibus patrimonium, incrementum acceperit, suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea quæ creatus fuerit, æstimabitur.

Sed quomodo æstimabitur quantum quis facere possit, quidq; ei ad usum uitæ necessarium unde alatur, relinquendum sit? Respondeo: Tribus modis potissimum id colligitur, uidelicet, Ex persona, Ex rebus, & ex tempore.

Personæ cognitio in hoc uersatur, utrum plebei sit, an dignitate clarus, iuxta. l. Tutor secundum dignitatem. ff. De administ. tutor. In plebeio rursus multa sunt expendenda, uidelicet, industria, ualitudo, qualitas opificij. l. Si quis à liberis. §. De nique idem Diuus. ff. De liber. agnosc. l. Interdum. ff. De oper. liberto. l. Si non sortem. §. Libertus. ff. De condict. indebit. Nam plerumq; (inquit Vlpianus) robur hominis, ætas, temporisq; oportunitas, naturalem causam operarum mutat. Adhibenda quoque sunt exempla aliarum personarum eiusdem ordinis, ut collatis his omnibus, appareat quantum reo conuenit ad alimenta, item ad exhibitionem necessarias

Jariam sufficere debeat, ut in reliquum condemnetur. Quia non cibaria tantum, sed etiam uestitus et habitatio, appellatione alimentorum continentur, quandoquidem sine his ali corpus non potest. l. Cū alimenta. Et. l. Legatis alimentis. ff. De alimen. et cibari. legat. Consuetudo etiam regionis in qua degit condemnandus, spectanda fuerit. l. Si seruus plurium. §. Si numerus. ff. De legat. j. l. Semper. ff. De regul. iur.

Rerum autem censura hæc est, ut æstimatio facultatum fiat, non ad ualorem proprietatis, sed fructuum qui percipiuntur ex bonis. Eatenus enim dicitur quis posse facere, quatenus ex fructibus suis percipit, deductis alimētis. l. Qui bonis. ff. De cessio. bono. Nec enim (inquit Vlpianus) fraudandus est alimentis quotidianis. l. Imperator. ff. Ad Senatuscō. Trebellia. Et utrobique rectè tradit Bartolus: Omnes Leges quæ decernunt alimenta, intelligi oportere de accessionibus, non de proprietate bonorū: mēdacio tamen eius, qui dolo malo celat quicquam, per officium Iudicis puniendo. l. Ius alimentorum, in princi. ff. Vbi pupil. educa. uel mora. debe. Ceterum æs alienum, hoc est, quod alijs debet reus conuentus, non deducitur huic æstimationi, præterquā donatori, et socio aduersus socium. l. Maritus. ff. Solut. matri. l. Verū est. §. Id quod socius. ff. Pro sot.

DIVISIO.

Temporis deniq; ratio sic initur, ut ex etate cō
demnandi conijciatur quot annis uerisimile sit eum
uicturum, secundum formam. l. Hæreditatum. ff.
Ad Leg. Falcidi. Nam inde potest statui, quanta pe
cunia sufficiat in singulos annos ad alimenta. Deim
de, ut bona debitoris æstimentur, nō quanta fuerint
tempore litis contestationis, sed quæ tunc sint cum
dicitur sententia. l. Rei iudicatæ. ff. Solut. mat. l.
Verum est. §. Tempus. ff. Pro soci. Tempus autem
(inquit Vlpianus) spectamus, quantum socius facere
possit, rei iudicatæ.

EXCIPIENDI SVNT.

I

HI qui dolo malo facultatibus suis in hoc abu
tuntur, ne solidum debitum soluant. l. i. §.
Cum autē. C. De rei uxori. actio. l. Si quis dolo. ff.
De re iudic. l. Verum est. §. Tempus. ff. Pro soci.
Hoc quoq; (inquit Vlpianus) quis facere posse uis
detur, quod dolo fecit quò minus possit. Nec enim
æquum est, dolum suum quenquam releuare. Quod
et in cæteris qui in id quod facere possunt conue
niuntur, accipiendum est. Si tamen nō dolo, sed cul
pa sua facere posse desijt, dicendum est condemna
ri eum non debere. Constat igitur, hanc exceptio
nem nō rectè opponi actionibus ex delicto, iuxta. l.

*Si rerum amotarum. ff. De re iudicat. Vbi Tripho-
nius, loquens de marito in solidum ob res amotas
condemnādo: Quoniam (ait) ex malo contractu et
delicto oritur. Paulus in. l. Si quis dolo. ff. eod. tit.
Vnde ius in. l. ult. §. ult. ff. Quæ in fraud. credit.*

II *Ingratitudinis conuicti, non habent hanc ex-
ceptionem, sicut nec alimentis digni sunt. l. Alimen-
ta Et. l. ulti. C. De alen. lib.*

III *Non porrigitur hoc beneficium ad actio-
nes in rem, quod duntaxat in personam conuentis
conceditur. Nā is qui rem alienam à se possessam
nō uult restituere, est in dolo. l. In bonæ fidei. ff. De
peculi. Sed paulò antè probatum est, dolum non
mereri hoc aut aliud beneficium: Ergo in rem ac-
tione conuentus, in solidum condemnandus est.
Verum is à quo debitum exigitur, plerunque bo-
næ fide potest dicere, non habere se unde soluat, ut
illi parcatur.*

III *Fideiussores heredes, cæteriç; successo-
res, excepto filio in causa dotis, non utuntur hac
exceptione ex aliorum persona. l. Etsi fideiussor,
et. l. Sciendum. ff. De re iudic. l. Verum est. §. Vi-
de ndum. ff. Pro soti. l. Etiam, in princip. Et. l.*

Quia

Quia . ff . Solut . matrimo . Quia (inquit Paulus) tale beneficiū personale est , et cū persona extinguitur .

Procuratores tamen ac defensores eorum qui habent hanc exceptionem , utiliter eam opponunt . Vlpianus in . d . l . Verum est : Sed si (inquit) hic fideiussor , quasi defensor sotij iudicium susceperit , proderit sibi . Nanque Iulianus scribit libro quarto Digestorum , defensorem sotij , in id quod sotius facere potest , condemnari oportere . Idemquē in patroni defensore accipere debere ait . Et utique idē erit in omnibus , qui in id quod facere possunt , conueniuntur . Idem Vlpianus in . l . Alia causa , in prin . ff . Solut . matri . Et . l . Si cum procuratore . ff . De re iudicat .

Inde colligunt Doctores consilium , ut fideiussores talium personarum , si conueniantur in iudicio , nunquam suscipiant litē proprio nomine , sed quōd denuncient principali debitori , si sortē ipse uoluerit defendere causam , aut si id recusaerit , ut ipsi procuratorio nomine opponant hanc exceptionē , iuxta . l . Idēq . § . Generaliter . ff . Mādat .

V Cum ipsi quoque actores egestate premuntur , reus conuentus solidum debitum prestabit , etiamsi ad inopiā redigatur soluendo . Nā durū est
 & crudelitati proximū , in necessitate quem debet

tis suis priuari, quibus nutriatur alter, argu. l. Præses. C. De seruituti. & aqu. Vlpianus in. l. Si quis à liberis. §. penult. ff. De liber. agnoscen. De alimentis (inquit) patroni, arbiter solet dari, arbitraturus quantum sit in facultatibus, ut perinde possint alimenta moderari, quæ tam diu præstabuntur, quamdiu liberto superest, patrono desit. Apprime autem hoc conuenit cum sententia Pauli Apostoli ij. Corinthi. 8.

VI Qui se negat talem qualis est, uel contra qui simulat se talem qualis non est, imponens Iudici, is utroque mēdacio perdit hanc defensionem, et in solidū condemnatur. Pomponius. in. l. Sed hoc ita. ff. De re iudicat. Quod autem (inquit) de socijs dictum est, ut hi in quantum facere possint condemnentur, causa cognita se facturum Prætor edicit. Causæ autem cognitio in hoc erit, ut negante se socium esse, aut ex doli clausula obligato, nō succurratur. Vlpianus quoq; uerbis Marcelli probat, filium familiās mentientē se patrem familiās ut cōtraheretur cum eo, in solidum teneri propter mendaciū, in. l. Sed si ex parte. §. Interdum. ff. Quod cum eo qui in alien. potesta. est.

Itaque uiderint illi, qui hoc seculo larua magis ac simulatione quadam sese uenditant populo, quæ
quod

quod ullum in Republica uerè præstet officium. l. Testamenta eorum. ff. De mili. testa. Vlpianus in l. Si quis à liberis. ff. De lib. ag. Meminisse autè (inquit) oportet, et si pronunciauerit ali oportere, at tamen eam rem præiudicium non facere ueritati. Idem Vlpianus in l. penult. ff. De his qui sunt sui uel alien. iur. Veritas enim præferenda est hominum sententijs.

Ex quibus omnibus apparet, quàm bona ratione aliquando minus debito consequamur actionibus, ut aliorum quoque ratio habeatur, ne egeant.

Quòd si plures, quibus huiusmodi defensio competit, inuicem agant, melior est conditio rei consequenti, quoniam prior occupauit istam exceptionem ad uitæ subsidium, sicut in minoribus XXV. annis est, petentibus restitutionem. Vlpianus in l. Verum. §. ulti. ff. De minorib. XXV. ann. Paulus in l. Inter eos. ff. De re iudicat.

Adeò autem naturali ratione debetur plerisque hæc exceptio, si facere possint, ut etiam uolentibus renunciare, non liceat. Vlpianus loquens de marito pacifcente, atque etiam iurante, ut Accursus recte exaudit: Eleganter (inquit) querit Pomponius libro decimosexto ex Sabino: Si pacifcatur maritus, ne in id quod facere

possit condemnari, sed in solidum, an hoc pactum seruandum sit? Et negat seruari oportere: quod quidem & mihi uerum uidetur. Namq; cōtra bonos mores id pactum, melius est dicere. Quippe cum contra receptam reuerentiam quæ marito exhibenda sit, id esse appareat. l. Alia causa est. §. i. ff. Solut. matri.

Itaq; sicut per actiones non possunt predictæ persone ad extremā inopiam redigi: ita multò minus detrudi possunt propter debitum ciuile in carcerem, ut sic eis quod habent, extorqueatur. Nec quicquam aduersus hæc ualet statutum, aut consuetudo admittens debitores donec soluant retineri publica custodia, quia secundū naturalem rationem ea uerba sunt interpretanda ex iure Ciuili Romanorum communi, ut predicti excipiantur, iuxta l. ij. C. De noxali. acti. Mulieres quoq; propter debitum Ciuile, publicum uel priuatum, non possunt mancipari carceribus. Non, quod hanc exceptionē omnes habeant, sed ne occasio detur uiolandæ castitatis, ut est constitutum in Auc̄. Ut nul. iudic. lice. habc. loci seruato. §. Necessitatem uerò. Et hætenus de his qui non maioris summe cōdemnantur, quam facere possunt.

DE COMPENSATIONIBVS.

Compensationes quoq; faciunt, ut minus consequatur actor quàm persecutio continet. §. Compensationes. Instit. De actioni. Est enim compensatio, debiti & crediti inter se contributio. l. i. ff. De compensat. Ideo autem (inquit Pomponius) compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non solucere, quàm solutum repetere. Et Iustinianus dicit, ex bono & equo habita ratione eius quod inuicem actorem ex eadem causa prestare oportet, in reliquum eum cum quo actum est, condemnari. d. §. Compensationes.

Requiritur tamen quòd debitum compensandum sit purum & liquidum. Paulus in. l. Quod in diem, Iabolenus in. l. Quaecunq; ff. De compensati. Quaecunq; (inquit) per exceptionem perimi possunt, in compensatione non ueniunt. Quare & in paribus delictis, admittitur compensatio. Vlpianus in. l. Si ambo. ff. eod. tit. l. Si duo. ff. De dol. mal.

Fideiussori quoq; conuenio ius est eligendi, utrum quod sibi, an quod principali debetur, compensare maluerit. Sed & si utrunq; uelit compensare, audiendus est. Paulus in. l. Si quid à fideiussore. ff. De compensat. In iudicio tamen depositi, nulla compensatio

tio potest opponi. Sed nostra Constitutio (inquit Iustinianus) easdem compensationes, quæ aperto Iure nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso Iure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quas cunq; excepta depositi actione, cui aliquid compensationis nomine apponi, satis impium esse credimus, ne sub pretextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur.

Præterea si aduersus patrem uel dominum, ex contractu filiorum seruorum uel agatur, quamuis ipso Iure non teneantur, utpote qui neq; iusserint, neq; ratum habuerint, neq; in rem suam uersum peccerint, equum est tamen peculiotenus eos condemnari, hoc est, quatenus est in peculio, ut si minus in eo fuerit quam quod persequimur, minoris condemnentur. Igitur in his speciebus, actiones totum debitum non tribuunt. Peculium autem est, uelut passillum patrimonium liberorum seruorumq; quod uoluntate parentum ac dominorum eis permittitur. §. Actiones autem. Et. §. Sunt præterea. Instit. De actioni. Vlpianus in. l. Depositi. §. ulti. ff. De peculi.

Est tamen inter hoc persequendi genus, et superioris exceptionem, præcipua differentia. Quia prædictæ persone, quarum supra mentio facta est, in solidum quidem conueniri possunt, sed per exceptionem.

ptionem se defendunt, ne maioris summae condemnentur, quam facere possunt. Parentes autē & domini, de peculio liberorum seruorum uē, non in solidum, sed hac adiectione, quatenus in peculio est, & conueniri & condemnari possunt. Paulus in. l. Quotiens. §. i. Et in. l. Eo tempore, in prim. ff. De peculi. Vbi loquens de domino latitante, cum nihil esset in peculio, nō grauando per immissionē: Quia (inquit) non fraudationis causa latitat, qui si iuditiū acciperet, absolui deberet. Quod diligenter notandum est, propter formam petendi utrobiq; concipiendam, admonente Bart. in. l. Sunt qui. ff. De re iudicat.

D E N O X A L I B V S A C T I O N I

B V S .

Noxales deniq; actiones, in solidum nō competunt. Igitur pertinent ad hanc diuisionem. Appellantur autem noxales actiones, quae nō ex contractu, sed ex noxia atq; maleficio seruorū, quod poenā ultimi supplicij non habet, aduersus dominos instituuntur. Veluti, si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut iniuriam commiserint, uel damnum dederint. Quarum actionū uis & potestas hæc est, ut si damnati fuerint, liceat eis deditioe ipsius corporis qd deliquit

deliquerit, euitare litis aestimationem. Nisi fortè iussu dominorum, aut cum possent non prohibentibus eis, serui deliquerint, quo casu in solidum tenentur. Instit. De noxa. actio. in princ. Caius in. l. j. Vlpianus in. l. ij. & iij. ff. eod. tit.

Ceterum, noxalis actio semper caput sequitur, hoc est, aduersus eum exercetur in cuius potestate est seruus qui noxam admisit. Quod si manumissus interim fuerit, ipse directò tenetur, & extinguitur noxa deditio. §. Omnis autem. Instit. eod. tit.

Noxa uerò significat in iure poenam, ex facto fraudulento imponendam, utiq; non capitali: Ut cū noxam dicimus, uideamur simul & damnum fraudulentum, & poenam pro eo uindictæ nomine infligendam, innuere Iuris intellectu. Quemadmodum poena quoq; non est sine fraude. Vnde noxae dedere, pro eo est, quasi dicamus poenæ tradere, propter uindictam admissi delicti. Et solutum esse noxa, cum quis satisfecerit, uel liberatus sit à delicti uindicta. Item, iudicium in quo sic dedere liceat, noxale nuncupatur. Vlpianus in. l. Quis sit fugitiuus. §. Quod aiunt. ff. De Aedilit. edict. Quod aiunt (inquit) Aediles: noxa solutus non sit: sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronunciari, nullam eum noxam cōmisisse: sed illud, noxa solutum esse, hoc est, noxali iudicio subiectum non esse. Ergo si noxam

commisit, nec permanet, noxa solutus uidetur. Noxas accipere debemus priuatas, hoc est, ea quęcumque committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudicijs noxalibus.

Noxia tamen, ipsum duntaxat delictum denotat, non etiam pœnam, perinde sicut noxa utrumque refert. Idem Ius de fraude & pœna tradit. Vlpianus in. l. Aliud. ff. De uerbo. signifi. Aliud (inquiens) est fraus, aliud pœna. Fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest. Pœna est noxę uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quę si pœnę quędam preparatio.

Alias autem noxa pro solo damno accipitur, apud Suetonium in Cesare: Spurinamque (inquit) irridens, & ut falsum arguens, quod sine ulla noxa sua Idus Martię adessent, quanquã is uenisse quidem diceret, sed non pręterisse.

Hinc satis apparet, quę longe errauerit Tribonianus in Iustinianis Institutionibus, dict. Tit. De noxali. actio. in princ. cum dicit: Noxa autem est ipsum corpus quod nocuit, id est, seruus. Et iterum in. l. ij. C. eod. tit. Si noxali actione conueniantur, ita condemnari debeant, ut aut noxam dedere, aut condemnationes sufferre, habeant in sua potestate.

Optima autem ratione permissum est noxale iudicium, cum sanę iniquum esset, nequitiam seruo-

rum, ultra ipsorum corpora dominis innocentibus
damnosam esse, ut recte dictum est Instit. cod. tit.
in princi.

DVODECIMA DIVISIO
EODEM PERTINENS.

D exitum quoque & finem actionis
pertinet ratio temporis, scilicet an
ne sempiterna sint controuersia &
rum iudicia? Tametsi enim ad armo-
rum atrocem uim anteuertendam, non parum mul-
tum conferant actiones: fieri tamen non potest si-
ne detrimento charitatis & amicitie, cum homi-
nes inter se apud Iudicem disceptant. Concitan-
tur inuicem animorum affectus, quibus unusquisque
ambit cause uictoriam. Vnde uerissimum est, quod
uulgò dici solet: Iudicijs quidem componi causas,
sed interim distrahi amicitias hominum controuer-
tentium. Itaq; necessaria questio est, quanto tempo-
re unaquæq; actio concedi debeat? quod per hanc
diuisionem declaratur.

Q uædam enim actiones perpetue sunt: Quæ-
dam uerò temporales. Instit. De perpet. &
tempora. actioni.

Perpet.

Perpetuæ actiones sunt, quæ ex Iure Civili descendunt, olim sine ulla temporis præfinitione competentes, donec Principalibus constitutionibus certis fines actionibus præscriberetur. Nam nulla actio ultra triginta annos, aut ad summum quadraginta, nunc extenditur. l. Sicut. l. Cum notissimi. Et. l. Omnes. C. De præscript. trigint. anno. l. j. C. De usucapi. transforman. l. j. §. j. C. De anna. exceptio. Nemo itaq; audeat (inquit) neq; actionem familiæ eriscundæ, neq; communi diuidundo, neq; finium regundorum, neq; pro socio, neq; furti, neq; ui bonorum raptorum, neq; alterius cuiuscunq; personæ actionis uitam longiorem esse XXX. annis interpretari.

Præterea, perpetuæ actiones sunt per litis contestationem. Nam omnes actiones quæ morte aut tempore percunt, semel incluse iudicio permanet, siue agendo, siue excipiendo includantur. l. Omnes. ff. De regu. Iur.

Item, actiones Prætorie quibus rem persequimur, sunt perpetuæ, nisi respectu rei cõuenti aliqd pœnæ habeant, propter quam perpetuò eas concedi non oporteat. l. In honorarijs. ff. De actioni. et obligatio.

Deniq; actiones quæ ad persequendum ius nostrum annales sunt, hæ nobis utiq; uim suam perpetuò

tuò exhibent ad excipiendum, si alius adue-
sum nos agat. Cum actor quidem in sua potes-
tate habeat, quando utatur suo Iure. Is autem cum
quo agitur, non habeat in potestate, quando conue-
niatur, ut dicit Paulus in. l. Pure. ff. De dol. mal. ex-
cept. Sic & Imperatores: Licet (inquiunt) unde ui-
interdictum, intra annum locum habeat, tamen ex-
ceptione perpetua succurri ei, qui per vim expul-
sus post retinuit possessionem, autoritate Iuris ma-
nifestatur. l. Licet. C. De exceptioni.

DIFFERENTIA.

Perpetuæ actiones Prætorie, in hæ-
redes quoq; dantur: Temporales ue-
rò que post annum cessant, regulari-
ter aduersus hæredes non porrigun-
tur. d. l. In honorarijs. Nisi de eo, quod ad eos per-
uenit. Paulus in. l. Ex quibus. ff. De interdict.

DECIMATERTIA DIVISIO,
EODEM PERTINENS.

Litus litis nunquam certè non dama-
nosus, præsertim tamen formidabi-
lis est, quia sæpè propter facti detes-
tationem, famosum facit reum, &
confortio bonorum uirorum prorsus indignum, sè
conuis

convictus & condemnatus fuerit. Quamobrem necessaria inuestigatio est, ut sciamus, quæ nam iudicia, discrimine honoris accipiantur. Cum æstimatio & fama hominis, omnibus pecuniarijs rebus præponenda sit. l. Si in duabus. ff. De reg. Iur.

Actionum itaq; nonnullæ infamant: aliæ ac rō non infamant.

Actiones famosæ, quæ iustam ignominiam irrogant iustè condemnatis, sunt hæ: furti, bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo: Item, tutelæ, mādati, depositi, scilicet directæ non contrariæ. Item, pro socio, quæ cum utrinq; directæ sit, ultrò citròque damnatum infamia notat. Et generaliter omnes publicorum iudiciorum accusationes. §. Ex quibusdam. Instit. De pœ. temer. litigan. l. i. ff. De his qui notan. infami.

Reliquæ actiones omnes, non infamant, quoniã inter famosas non recensentur: argumento ab enumeratis partibus, sicut infrà de actionibus bonæ fidei, & stricti Iuris dicitur.

Fama autem siue æstimatio hominis sic diffinitur secundum Calistratum: Aestimatio est dignitatis ille se status, Legibus ac moribus cōprobatu, quæ ex delicto nostro, authoritate Legum, aut minuitur

aut consumitur .l. penul. ff. De uari. & extradord.
cognitio.

Infamia autem duplex est: Iuris & facti.

Infamia Iuris, sola auctoritate Legis nominatim infligitur. Vnde ex prædictis actionibus condemnatus, iustam contrahit nominis maculam.

Infamia facti, ex ipsa rei indignitate, secundum censuram bonorum uirorum est .l. ij. ff. De obseq. à liber. & libert. paren. & patro. præstan. Licet enim (inquit Paulus) uerbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum, non effugiunt infamiæ notam.

Talis autem est, ex condictione furtiua, ex interdictione unde ui, ex interdictione Quod ui aut clam, atq; ex alijs id genus factis improbiorebus.

Sic interlocutio Iudicis uel admonitio ad meliorem uitæ frugem alicui facta, grauat quidem æstimationem obnoxij, sed non planè maculat, sicut nec pronūciatio arbitri .l. Verbum. Et .l. Interlocutio. C. Ex quib. caus. infami. irrogat. l. Quid ergo. §. Ex compromisso. ff. eod. tit. Quantum ad infamiã pertinet (inquit Vlpianus) multum interest, an in causa que agebatur, causa cognita aliquid pronūciatum sit, an quedam extrinsecus sint elocuta. Nã ex his infamia non irrogatur.

Improbata quoq; uita, ignominiam facti irrogat

gat apud bonos uiros .l. ij. C. De dignitat. li. XII.
 Neq; famosis (inquit Iustinianus) et notatis, & quos
 scelus uitæ aut turpitudine inquinat, et quos infamia
 ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ pa-
 tebunt. Apostolus Ephesi. 5. Etiam profligate (in-
 quit) istum, qui malus est ex uobis.

D I F F E R E N T I A E .

I

ctiones ex maleficijs famose, sem-
 per irrogant maculam, etiam pacis
 centibus cum aduersario. Nisi fortè
 precibus impetrauerint delinquētes.
 ne actores prosequantur iudicium, ut aliqua sit hu-
 manitatis ratio. l. Furti. §. Pactus uic. ff. De his qui
 notan. infami.

Ex contractibus uerò persecutiones famose, li-
 cet damnatos ignominia notent, attamen pactus nō
 notatur. Quoniam ex his causis non tam turpis est
 pactio, quàm ex superioribus, dicente Paulo in. l. In
 actionibus. ff. eod. tit.

Ceterum quòd ex quatuor duntaxat contrahē-
 di speciebus, iusta cōstituitur infamia, ideo est, quia
 in his totos nos contracta fiducia, uelut amicissimo-
 rum fidei committimus. In reliquis uerò commer-
 cijs, tametsi fidem alienam sequimur, unde credito-

res dicti sunt, iuxta l. i. ff. Si cert. petat. non tamen ex amicitia trahunt causas: Ergo iccirco (inquit Cicero in oratione pro Roscio Amerino) turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas uiolat: Amicitiam, & fidem.

Vtinam hæc meditemur censendo potius quam argute disputando.

II Nulla actio in factum ex interdicitis infamat. Ulpianus in l. Neque. ff. De ui & ui armat. Cum tamen aliæ quædam (ut dictum est) famosæ sint.

III Actiones famosæ nunquam in rem sunt, sed semper in personam. Quia factum iniuile & à communi hominum societate abhorrens, propter quod constituitur poena infamiæ, inhaeret personæ, non rei. Neque enim res delinquant, sed homines, inquit alicubi Iustinianus.

DECIMAQUARTA DIVISIO,
AD OFFICIUM IUDICIS
PERTINENS.

Officium Iudicis quoque quod actionibus in omni iudicij parte deseruit, tandemque post cognitionem, legitimum finem imponit, prætereundum nullo modo fuit. Ut appareat, quatenus aliquando in finem

dis controuersijs supplere possit, quod deesse uide-
tur intentioni agentium, aut non possit. Quò per-
tinet ista diuisio.

Nonnullæ actiones bonæ fidei sunt: Reliquæ
uero stricti Iuris. §. Actionum autem. In-
stit. De actionib.

Bonæ fidei (inquit Iustinianus) sunt hæc: Ex em-
pto, uēdito, locato, cōducto, negotiorū gestorū, mā-
dati, depositi, pro socio, tutelæ, cōmodati, pignora-
titia, familiæ erciscundæ, communi diuidūdo, præ-
scriptis uerbis, quæ de extimato proponitur, &
ea quæ ex permutatione competit, & hereditas-
tis petitio, & actio ex stipulatu pro dote. l. ulti.
C. De peti. hered. l. i. in prin. C. De rei uxor. acti.

Bonæ fidei autem actiones sunt remissioris
Iuris, & ex æquitate pendentes. Non quòd ulla sit
actio malæ fidei, quoniã in omnibus negocijs exigi-
tur bona fides, cum nemini certè ex nequitia sua
actionem dādā esse Lex permittat. l. Bonam fidē
C. De actio. & obliga. Sed ideo, quòd Iudex in co-
gnitione potest habere rationem earum quoq; re-
rum, quarū inter contrahentes nulla mentio facta
est, scilicet, si animaduertat litigatores inuicem, al-
terū alteri ex æquo et bono præstare aliquid oportere. §. In bonæ fidei. Instit. De action. Iulianus in
l. Consensu, in fin. ff. De actioni. & obliga.

Stricti Iuris actiones dicuntur reliquæ omnes, argumento ab enumeratione sufficienti. Nihil enim amplius in his cognoscit et pronunciat Iudex, quàm quod nominatim inter contrahentes conuentum est. l. Quia tantum de. ff. De negot. gest. Quia tantundem (inquit Paulus) in bonæ fidei iudicijs officium Iudicis ualet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio. Loquitur autem de negotiorum gestore, cui iudex, potest remittere u furas pecunie quam à seipso non exegerit.

Rursus inter actiones stricti Iuris, quædã sunt arbitrariæ, hoc est ex arbitrio Iudicis pendentes, in quibus permittitur Iudici ex bono & æquo, nõ tam secundum persequetis intentionem, quàm secundum naturam rei de qua agitur æstimare, quemadmodum ei satisfieri oporteat, ut infra latius dicemus.

Arbitrarias autem præcipue: facit, Si quod certolo eo dari promissum fuerit. Vlpi. in. l. ij. §. ij. ff. De eo quod cert. loc. Hæc autem actio (inquit) ex illa stipulatione uenit, ubi stipulatus sum à te decem Ephesi dari.

D I F F E R E N T I A E.

I

Bscura magis quàm fructuosa disputatio est Iurisperitorum nostrorum, quid referat inter actiones bonæ fidei & arbitrarias? Ioannes Fabri, præcepto

rem hac in re desiderat, & merito. Absurda enim videbat ab omnibus esse tradita.

Breuiter, Iudex in omnibus persecutionū iudicij, aduersus non obtemperantes arbitratur quid facto sit opus. Præcipuè uerò in actionibus bonæ fidei habet liberam potestatem æstimandi et arbitrã di ex æquo & bono, quantum actori restitui debeat, etiam, ut rationē cōpensationis habeat. Quod si non restituat reus, per fraudē, uel culpã, æstimat quatenus deferendū sit actori iuramentum in litē, aut quãti sit æstimãdū id quod eius interesse dicit, & cetera id genus incidentia cognoscendo Iudex rectè dispensat. Et tamē actiones bonæ fidei propterea non dicuntur arbitrariæ. Sed quare? Quia habent suam appellationē à bona fide, quæ ad significandã huiusmodi iudicis potestatem sufficit: Imò, quæ nullo modo significantius depingi earum natura poterat. Nã qui bonam fidem dicit, absolutam illã iustitiæ medullam complectitur, quæ plerunq; aliquid dãdum aut faciendum exigit, quod in conuentione nominatim cautū nō est. Et sanè quod sic ex æquo & bono debetur, inter omnes magis censendum est deberi, quã si nominatim conueniū esset inter aliquos, ut sentit Iusti. in. §. In bonæ fidei. In sit. De actio. Sic et Ulpianus arbitrium bonæ fidei iudicis eleganter uocat, quod per iustã et in cōmu-

ne utilem interpretationem latius extenditur in .l.
 Videamus. §. Iurare autē. ff. De in lit. iurand. An
 igitur (inquit) qui possit iusjurandum deferre, idem
 possit & taxationem iurijurando adijcere, quæri-
 tur? Arbitrio tamen bonæfidei Iudicis etiam hoc
 congruit.

Cum igitur habeant actiones bonæfidei appo-
 sitissimum nomen, non est cur alia superuacanea ap-
 pellatione designarentur à Legislatoribus.

In actionibus uerò stricti Iuris, regulariter ni-
 hil aliud uenit iudicandum, quàm quòd expresse cau-
 tum est inter controuertentes. Et tamen in quibus-
 dam id genus persecutionibus ex causa oportet re-
 stitutionem, uel satisfactionem fieri planè secūdam
 censuram Iudicis, non secundum rigorem eorū quæ
 dicta aut facta sunt inter cōtrahentes. Item si non
 sic restituant, rursus æstimandum est à Iudice, quate-
 nus ob eam contumaciam fraude uel culpa admis-
 sam, denuò condemnandi sint. Non quidem passim
 nec semper, sed ubi ratio boni et æqui postulauerit.

Igitur hæ actiones cum ad appellationem bonæ-
 fidei pertinere non possent, adeoq; ex diametro
 illis opponantur, quoniam bonæfidei non congruit
 de apicibus Iuris disputare. l. Fideiussor. §. Quæ-
 dam. ff. Mandat. Factum est, ut propter officium Iu-
 dicis arbitrariæ appellarentur, sitq; hæ adiectio
 solennis

solemnis actionibus stricti Iuris, quò magis ab alijs eiusdem ordinis persecutionibus, in quibus etiã censura Iudicis fit, ad amussim discernentur, cum sit commodissimum, quòd singulæ res in Iure (quoad fieri potest) singulis appellationibus distinguantur.

Cæterum, si quis paulò curiosus miretur, quare huiusmodi stricti Iuris actiones, non æquè dici possint bonæ fidei, quando quidem in his non minus exerceatur ex bono & æquo Iudicis æstimatio, & libera potestas in condemnando, quàm in actionibus bonæ fidei: Quinimò, & utraq; actiones eisdem penè uerbis à Iustiniano descriptas esse cõstat, in. §. In bonæ fidei. Et. §. Præterea. Insti. De actioni.

Huic respondeo, causas ex quibus proficiscuntur actiones, longè diuersas esse. Ergo actiones quæ uelut effectus & executiones necessariò differre & diuersis nominibus nuncupari. Sicut enim ex strictioribus contractibus, strictiores obligationes producuntur. §. ult. Insti. De obligationi. ex consen. Ita rursus, ex strictioribus laxioribusq; obligationibus, causantur strictiores & laxiores actionum species, sicut ex sequentibus differentijs intelligemus.

Vnde etiam fit, quòd in illis ipsis actionibus arbitrarijs, non tam perpetuò locum habeat Iudicis censura, sicut in persecutionibus bonæ fidei. Paulus

in. l. Arbitrio, in princi. ff. De dol. mal. Non tamen (inquit) semper in hoc iudicio, arbitriū iudicis dandum est. Quid enim si manifestum sit, rem restitui non posse, ueluti, si seruus dolo malo traditus, defunctus sit. Ideoq; protinus condemnari debet in id quod interfit actoris. Et *infra*: Dolo cuius (inquit) effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat. Trebatius ait de dolo dandum iudiciū, nō ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantū actor consequatur, quanti eius interfuit id non esse factū. Ne aliter obseruantibus, Lex circumscribatur. Circumscribitur autem, si propterea condemnari debeat, quod non restituit rem impossibilem, puta litē peremptam, sicut paulō superius seruum defunctū restitui non posse, dictum est.

Arbitraria itaq; actio utriusq; utilitatem continet, tam actoris quàm rei. Quod si rei interest, minoris fiet pecuniæ condemnatio quàm intentatū est: aut si actoris, maioris pecuniæ fiat. *Vlpianus in l. ij. in princ. ff. De eo quod cert. loc.* Quinimō, interdum Iudex absoluerere reū debet ex legitima causa. Planè enim equitatem ante oculos habere debet huic actioni addictus. *Vlpianus in. l. Quod si Ephesi. §. Interdum. ff. De eo quod cert. loc.*

II In actionibus bonæ fidei, iuratur in litem, scilicet

licet ob dolum & contumaciam non restituentis.
 Martianus in. l. In actionibus. ff. De in lit. iuran.
 Culpam autem Iudex aestimat. Vlpianus in. l. Videmus.
 §. ulti. ff. eod. tit.

In actionibus uerò stricti Iuris, regulariter nõ
 iuratur in litem. Nisi ex legitima causa, utpote, si Iu
 dex rem non extantem aliter aestimare non possit,
 ut apparet ex. d. l. In actionibus: Planè (inquit Mar
 tianus) interdum & in actione stricti iudicij in litẽ
 iurandum est. Veluti, si promissor Stichus moram fe
 cerit, & Stichus decesserit. Quia Iudex aestimare
 sine relatione Iurisiurandi non potest rem, quæ non
 extat.

In litem autem iurare, est per religionem iurisa
 iurandi declarare, quanti aestimetur tota res con
 trouersa ab actore. Sequitur enim Iudex in hoc ius
 ramento affectum actoris, secundum quem definiat
 totam litem, ut sic crescat cõdemnatio, etiam ultra
 uerum rei pretium, ad puniendam fraudem & con
 tumaciam non restituentis. Vlpianus in. l. j. Paulus
 in. l. ij. ff. De in lit. iuran.

Qua ratione aliàs appellatur in litem, aliàs affe
 ctionis iuramentum, in quo non hoc respicitur, utrũ
 in ueritate tanti intersit actoris, sed an actor tanti
 rem aestimauerit. Vlpianus in. l. Si per alium. §. j.
 ff. Ne quis cum qui in ius uocat. est: In eum autem

(inquit) qui ui exemerit, iudicium datur, quo nõ id continetur, quod in ueritate est, sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controuersia est.

Et quanquam ex natura huius iuramenti, in infinitum fieri possit aestimatio, si tamen Iudex nimis uehementem actoris affectũ deprehenderit, potest & debet modum iurijurando statuere, ut intra certam quantitatem iuretur, ne abrepta occasione, in immensum iuretur. Aut si hoc magis expedire existimet, potest conceptæ per actorem aestimationi anteaquam iuret, taxationem adijcere: Aut etiam post iusjurandum taxare, iuxta. l. Arbitrio, in princip. ff. De dol. mal. Sed officio Iudicis (inquit Pauslus) debet in utraq; actione taxatione Iudicis iusjurandum refrenari. Quinimò, potestatem habet de latum à se iuramentum in litem, & iam præstitum, non sequi, sed uel prorsus absolucere reum conuentum, uel etiam minoris condemnare, quàm iuratum est ex magna causa & postea repertis probationibus. Cæterum, solus Iudex tale iusjurandum deferre potest, itidemq; si ex re uisum fuerit, denegare. Ulpianus in. l. Videamus. §. Deferre, cū. l. seq. Marcellus in. l. In actionibus, in princip. ff. De in lit. iurand.

Ex diuerso, Iusjurandum quod Iudex cognita causa defert actori ad supplendam probationem

eius,

eius, quod reuera debetur, ueritatis appellatur, nec
 prestitum semel, taxari potest à Iudice. Quia non
 de affectione iurantis, quæ plerumq; ueram aestima-
 tionem excedere potest, sed de ueritate discepta-
 tur, in qua uersatur discrimen periurij: Auct. Post
 iurand. C. De iudic.

Illud generaliter in omnium actionum ordine
 notandum est: Quòd Iuramentum in litem maximè
 habet locum, ubi de restituendâ, exhibendâ, uel tra-
 dendâ re tractatur, uel etiam de præstâda, cū idem
 effectus sit tradendæ ac præstandæ rei, iuxta. l. Si
 rem tradi. Et. l. Si fundum præstari. ff. De uerbo-
 obligationi. Verum, ubi de dânda, uel soluendâ re
 condemnatus non obtemperat, non æquè deferendū
 est iusiurandum in litem. Nam is qui non restituit
 rem alterius, longè plus delinquit, & uiolat natura-
 lem hominum societatem, quàm qui non soluit ali-
 quid ex suis bonis. Vlpianus in. l. j. ff. De in lit. iur-
 and. Non enim (inquit) res pluris fit per hoc, sed
 ex contumacia aestimabitur ultra eius pretium. Idē
 in. l. Ei apud quem, in princi. ff. Deposit. In quo iur-
 dicio (inquit) meritò in litem nō iuratur. Non enim
 de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius, qui
 depositū suscepit. Paulus in. l. seq. Siue nostrū (ait)
 quid petamus, siue ad exhibendum agatur.

III In bonæ fidei iudicijs, cum nondum dies præstandæ pecuniæ uenit, si quis agat ad interponendam cautionem ex iusta causa, rectè condemnabitur debitor. l. In omnibus. ff. De iudic. Quæ autem sit iusta causa, iudicis arbitrio relinquitur censendum. Veluti, si persona debitoris interim suspecta fiat, & periculum sit cum die ueniente non soluturum. l. Si fideiussor. §. ult. ff. Qui satisda. cogant.

In actionibus uerò stricti Iuris, regulariter ante diem, uel conditionem, non rectè postulatur cautio. l. Dedi tibi, in princ. ff. De condicti. caus. dat. Exceptis tamen aliquot casibus, iuxta. l. Si cum exceptione. §. Quòd si homo. ff. Quod met. caus. l. Si à bonæ fidei. ff. De Rei uendicat. l. Si pecuniam. §. Item si quis. ff. De condicti. caus. dat. l. Grege. §. Si sub conditione. ff. De pigno. l. Prætor. ff. De damn. infect.

IIII In actionibus bonæ fidei quotiescunque cauendum est, non aliter exigi potest sufficiens cautio, hoc est, fideiussoria, uel pignoratitia, quam si aduersarius non difficulter eam præstare possit. Alioqui, simplex promissio, uel saltem iuratoria sufficiet.

In persecutionibus uerò stricti Iuris, cum cauendum

um fuerit, semper requiritur sufficiens cautio, ut docet Barto. in. l. ij. ff. Solut. matrimo.

V In iudicijs bonæ fidei semper ueniunt fructus à tempore moræ. In actionibus autem stricti Iuris distinguitur, utrum petam id quod ali quādo fuit, uel nunc est meum: Ut sic ex mora accedant fructus rei petite. An uero persequar id quod nunquam fuit meum: tunc enim non nisi à tempore litis contestationis ueniunt fructus, iuxta distinctionem Pauli in l. Videamus. ff. De usur.

VI Actiones bonæ fidei non extinguuntur re deteriore restituta, aduersus debitorem, quia de damno conueniri potest. l. Sed mihi uidetur. §. Si reddita. ff. Commodat. l. i. §. Si res deposita. ff. De posit. Si res deposita (inquit Vlpianus) deterior reddatur, quasi nō reddatur, agi depositi potest. Cum enim deterior redditur, potest dici dolo malo redditam non esse.

Actiones uerò stricti Iuris desinunt restituta re etiam deteriore, quia debitor liberatur summo Iure, obnoxius tamen actioni de dolo, uel de eo quod interest. l. Eleganter. §. Non solum. ff. De do. mal. l. Exhibitionis. C. Ad exhibend.

Ex quibus omnibus apparet: quod doctrina illa

in hac materia vulgata: Quòd in actionibus bonæ fidei, sit officium Iudicis secundū naturam: In actionibus uerò stricti Iuris, sit præter naturā earum, impertinēs cōseatur & erronea. Quoniā nullius actionis naturam repudiat officium Iudicis. Sed illa est ratio, ut ex diuersis causis, distinguerentur diuersæ appellationes in effectibus. Quare & illud est: Quòd si ex empto, uel uendito, uel deposito conueniat aliquid certo loco præstari: Bonæ fidei actio cōseatur, & locum habeat, non arbitraria. Paulus in l. In bonæ fidei. ff. De eo quod cert. loc.

DE PRÆIUDICIALIBVS ACTIONIBVS.

Per præpretium est hunc locū non præterire, cuius Iustinianus quoque meminit in. §. Præiudiciales. Insti. De actioni. Nam & Iudicis, & litigatorum cum primis interest scire, quo ordine quæque persecutio tractanda sit in iudicio.

Itaq; præiudicium à præ & iudico, dicitur res quæ cum statuta fuerit, affert iudicaturis exemplū quod sequantur, authore Asconio Pediano. Unde Leges Romanas, uelut exempla secundum quæ nunc quoq; oportet omnes factorum species diffiniri.

miri, rectissimè dixerimus præiudicia.

Quocirca non ab re illud dici solet: Non parum multum referre quid in huiusmodi præiudicijs statuatur, & q̄ diligens deliberatio adhibeatur. Nam graue præiudiciũ est, quod iudiciũ non habet. Quintilianus quoq; multa de præiudicijs tractat.

In Iure autem Ciuili, quod non uerborum dumtaxat, uerum etiam rerum significationem, ac illam quidem cum primis, expendit, aliquantò crassius accipimus præiudicia: Videlicet pro cognitionibus causarum, quas ob legitimas rationes præcedere oporteat, si fortè cum alijs concurrant. Ut non admodum referat ob quam causam præcedant, modo sic exigat Iuris authoritas, propter Iudiciorum ordinem.

Hinc actiones præiudiciales appellantur, quarum diffinitio: aliàs sit allatura prorsus finem: aliàs certam datura formam sequentibus controuersijs, aut si qua alia sit legitima ratio, quare præ cæteris persecutionibus etiam diuersis à proposito facto, expediri debeant. Nam & tunc præiudiciales uocantur, uidelicet, quia antea de eis iudicandum sit, quam ullæ aliæ actiones ab eodem, aduersus eundem, intendantur apud Iudicem.

Tametsi enim regula sit: neminè prohiberi pluribus actionibus uti in eodem iudicio aduersus des-

bitorem suum. Item licere aduersario reconuenire actorem, ut compendio litis una sententia, unius cuiq; ius suum tribuatur: Aliquādo tamē cessat hoc Ius. Nec mirum, quoniam in præiudicijs, aut maior dirimendarum litium utilitas, aut certè inuitabilis necessitas uersatur, quæ non sinit prædictam regulam habere locum: Imò, quæ dispendij plus quam cōpendij fuerit allatura.

Interim admonendi sumus, quòd præiudiciorū ratio habetur, non solum cum agendo aliquid persequimur, sed etiam cū excipiendo defendimus, aut replicando, aut duplicando. Nihil enim refert quomodocunque in iudicium fuerit deductum aliquid, quod Iudex animaduertat tale esse, ut debeat primo loco definiri, nec sit cum alia causarum cognitione miscendum. Enimuerò uerissima est in genere præiudiciorum regula: Etiam cum uideri agere, qui exceptione utitur, ut dicit Vlpianus in .l. j. ff. De exceptio. Et hoc est quod idem Vlpianus in .l. Generaliter. ff. cod. tit. Generaliter (inquit) in præiudicijs, actoris partes sustinet, qui habet intentionem, secundum id quod intendit. Habere intentionem dicitur, qui ius habet præferendum in iudicando, modo probauerit id quod intendit & allegat, siue sit actor, siue reus conuentus. Vnde Vlpianus in .l. Sed & he. §. Non solum autem. ff. De procurat. rat.

rat. uidetur distinguere præiudicium ab actione.

Vt ecce: Si quis uendicet fundum aut domum, si mulctiam petat uiam ad eundem fundum, uel seruitutem aliquam domus: Certè præcedet cognitio proprietatis, allatura prorsus finem sequentibus seruitutum controuersijs. Quia non aliter mihi uiam probaturus sum, quam si prius probauerim fundum Titianum meum esse, ut cui seruitus debeat. l. Fundum. Et. l. Fundi. ff. De exceptioni.

Eadem ratione: Si quis intendat quancunque actionem, et reus conuentus alleget dolo malo cum petere, aut metus causa promissum esse quod exigit actor, aut conuentum fuisse inter controuertentes, ne unquam ea res peteretur. Hæ namq; sunt exceptiones præiudiciales, allaturæ totius litis finem si probatæ fuerint. Igitur primo loco tractandæ sunt, quæ aliàs uocantur peremptoriæ, à perimenda causa in iudicium deducta: aliàs perpetuæ, quia semper locum habent nec euitari possunt. l. iij. ff. De exceptioni. §. Appellantur. Instit. cod. tit.

Item, Si quis agendo uel excipiendo controuertat de statu aduersarij, utpote, si asseratur aut negetur seruus, libertus, uel filius: Ante omnes bonorum quæstiones, quæ tum fortè in iudicio uersantur, huiusmodi personarum iura discutienda sunt, secundum quæ reliquis disceptationibus datur forma ius

dicandi. De his actionibus loquitur. §. Præiudiciales. Instit. De actioni. Replicationis uerò exempla sunt in. l. Præses. C. Ad leg. Fauî. de plagia. Et in. l. Quoniam Alexandrum. C. Ad Leg. Iuli. de adulteri. Vbi Alexander accusatus de adulterio, opposuit aduersus accusatorem exceptionem de lenocinio, hoc est, quòd uxorem suam post comprehensum adulterium retinisset. Replicauit accusator, Alexandrum esse seruum, qui in tanto crimine obijciendo non esset audiendus. Hæc replicatio præiudicialis est, uariatura totam causam.

Deniq; inter multas actiones si una aliqua sit longè maxima, eam sanè præferri oportet. Commodius enim est magnas res quæ multum ledere possunt, non misceri leuioribus, sed seorsum tractari, iuxta regulam. l. Per minorem. ff. De iudic. Per minorem causam (inquit Paulus) maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim questio, minorem causam ad se trahit. Vnde petitio hæreditatis præfertur alijs causis specialibus. l. ulti. C. De petitio. hæredita. Et causa criminalis, præcedit ciuile, sicut etiam matrimonij, reliquas bonorum questiones. l. ult. C. De ordin. cognitio. Nisi tamen ex causa criminali agatur ciuilitè; hoc est, de re familiari. Nam interim criminalis illa ab eodem

eodem auctore aduersus eundem reum criminaliter exerceri non potest. l. Interdum. ff. De public. iudici. Interdum (inquit Paulus) cucnit ut præiudiciū in publico iudicio fiat, sicut in actione Legis Aquilæ, & furti, & ui bonorum raptorū, & interdicto unde ui, & de tabulis testamenti exhibendis. Nam ex his causis & ciuilitè, et criminalitè potest agi. Humanius autem est Ciuilem præferri.

Sic & Neratius in. l. Rei maioris. ff. De exceptioni. Rei maioris (inquit) præiudiciū fieri uideatur, cum ea questio in iudiciū deducitur, que uel tota, uel ex aliqua parte communis est questioni de re maiori. Itaque si partem fundi petas, ego de proprietate totius fundi excipiam: Certe mea exceptio maior est actione, adeoq; rem petitā cōplectitur totam. Ergo rectè præiudicialis cēsetur. l. Fundum. ff. eod. tit.

Quorsum igitur pertinent præiudicia? Respōdeo: Huc spectant, quò & cumulationes actionum & mutue conuentiones, denique & totius iudicij ordo, uidelicet, ad dirimendas celeriter lites hominū. Vt tractatur in Tit. C. De ordi. cognitio. Quo modo enim commodius ac citius diffiniantur conuersiones, quàm si ordo seruetur? Quì autem melius seruabitur ordo, quàm si cuitetur concursus earum causarum quarum altera alterā cōfunderet?

Quamobrem si absolutam maximeq; compendiosam doctrinam uolueris de cumulandis actionibus colligere, hæc fuerit: Vbicunque non obstiterint præiudicia, ibi regulariter nihil uetat plures actiones uno iudicio diffiniri.

Require autē de cumulatione latius apud Bar. in. l. Edita. C. De edend. Vbi dicit: Cumulationem esse unius actionis ad aliam coadunationem. Et in l. Naturaliter. §. Nihil commune. ff. De acquiren. possessio. l. Non est nouum. ff. De actionib. empt. l. Diximus. ff. De excusati. tuto. Et. l. Cū plures. ff. De legat. ij. Dynus tractat in. c. Nullus pluribus. De regul. iur. lib. VI.

Generaliter igitur sic dicendum est: Siue actiones multæ sint, siue una tantum, siue contingant se se (ut uocant) in factis, siue non se contingant, siue sint allaturæ alijs causæ formæ, siue non sint: quæ distinctiones Doctorum nō admodum utiles sunt: Semper censenda est actio præiudicialis, quæcumq; ex Iuris præscripto præferri debet in cognitione. Vnde Papius in. l. Imperatores. ff. De priuilegi. credito. ipsam Reuendicationem uocat Præiudicium: Nimirum, quod in replicatione per quam actor dicit alienationem bonorum suorum inuolidā esse, naturam induit Præiudicialis.

Cæterum, ubi fit mentio in Iure præiudiciorum
absolutē

absolutè, nulla addita specificatione: tunc regulariter propter eminentiã, sunt intelligendæ tres illæ actiones de statu personarũ, ut in. §. Præiudiciales. Instit. De actioni. l. Sed & hæ. §. Non solũ. ff. De procur. Et. l. i. §. i. ff. De Reuendica.

Postremo, nõ est ignorandũ: Quòd huius uerbi significatio latius porrigitur similitudine quadam, ut præiudicium dicatur pro omni grauamine quod adferre possit præcedens iudiciũ, ut in. l. Sæpe. ff. De re iudica. l. i. C. Res inter ali. act. alibi sæpe. Inde dicimus præiudicari, pro damno adfici.

QVIS SIT VSVS HORVM LOCORUM in actionibus exercendis:

EPILOGVS.

Erè olim de Atheniensibus dictum fuit, habuisse quidẽ eos magnas diuitias, sed nõ rectè usos fuisse unq̃. Quod & Ciceroni in philosophis eorum magnopere displicuisse, non uno in loco monumentorũ eius uidere licet. Quandoquidem sibi magis quã alijs philosopharentur, nihilq; disputationes eorũ in forũ et Ciuilẽ usum conferrent. Idẽ certe nuper euenit in formulis actionum, & toto prorsus Iure. Multi enim multa scripserũt in titulu de actionibus, quẽ omnes difficillimũ pronũciant. Nemo autẽ uerũ & Ciuilẽ usum fori ostẽdit. Sunt

qui terminos actionū uocāt has diuisiones, quasi in solis uerbis uersentur. Quod ridiculum est auditu. Proinde, sic breuiter accipe. Nulla actio in forum rectè producitur, quæ non prius ad hos locos communes diligentissime fuerit exacta, quantum ad generalem cognitionem attinet. Ut inde uideas quid specialiter statuatur Lex, in hisce eisdem locis de unaquaq; actione quam intendis.

Primum igitur, uerte cogitationem ad auctoritatē Iuris: ut scias te salua cōscientia habere actionem, quam Iudex quoq; in foro repudiare non possit. Ad hoc tibi deseruiet diuisio. I. & II. Vtraq; enim indicabit generaliter, quo Magistratu quæq; actio fuerit producta.

Deinde, ut scias utrum actio quam intendis tibi competat, an alij magis. Item, an aduersus eum quæ conueniendū putas: usui erūt diuisio. III. et IIII. V. & VI. Nunquam enim rectè adibis Iudicē, nisi causam tui iuris, hoc est, quod tibi debetur, & aduersarij personam, prius apud te constitueris quodam ueluti præiudicio.

Rursus, moriūtur sepè principales debitores, quare si fueris anxius, an hæredes debitoris defuncti conuenire tibi liceat. Aut si tu ipse carnis debitum persoluas Deo, si tui hæredes dubitauerint, an ne agere possint aduersus debitorem, aut ceceptum

Iudicia

Iudicium prosequi, ad eunda est diuisio VII.

Præterea: Cum iam actionem habes, & inuenisti aduersarium, deliberandum est quid ab eo petere oporteat. Huc pertinent diuisio. VIII. IX. X. & XI.

Deniq; de fine & exitu cogitandum est diligenter, & cum primis, quanquam in executione sit ultimus. Quid autem generaliter in hoc de omnibus actionibus, & in speciem ex definitionibus Legum de singulis requirendum sit, reliquæ diuisiones comonstrabunt.

Itaq; cum sic omnes actionum species per hos locos, quales sint, rectè dijudicaueris, utq; semper pro usu rerum obuiæ sint, in classes eas digesseris, tum ne dubites te tertiam & potissimam totius Iuris partem, rectè tenere.

Porrò, omne Ius quo utimur, scriptum & non scriptum, aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. §. ult. Insti. De Iur. natura, Genti. & Ciuil. l. j. ff. De. stat. homi.

Semper autè memento in hoc præiudicio quod de actionibus feceris: Vt nusquam putes te naturam cuiuslibet actionis probe tenere, nisi totã eius formulam ad omnes hosce locos, uelut ad prædicamenta quædam ad amussim exegeris. Quod sæpè sefellit Doctores, cum de actione non uisa tota Les

ge (ut dixit ille) pronunciarent, ut cum docerent in
 dijudicandis actionibus personam actoris respicien-
 dam esse, iuxta. l. i. §. i. ff. Si pars heredita. petat.
 Quia hoc aliquo casu uerum esse potest, sæpè tamò
 non obtinet. Nam aliàs rei persona inspicitur. l. i.
 C. De alie. iudi. mutan. causa fact.

Quare ne latius digrediar: cum tutissimam cen-
 suram de omni actione facere uolueris, totam eius
 formulam per omnes locos expende,
 et tum de natura eius statue.

139

DE FORMVLA LI-
BELLI PER QVEM EDITVR
ACTIO.

QVOTVPLEX SIT VSVS HVIVS
VOCABVLI.

Non potest actio in forum per duci apud Iudicem, nisi formula quadam uerborum ex scripto aut non scripto, quam hodie quoq; diligentissimè ob seruandam esse, supra probauimus. Itaq; ad causam formalem necessario pertinet, ut libellorum quoq; præceptiones absoluaamus.

Qua in re, cum priscas libellorum formulas nò habeamus, & mirũ dictu, quàm usus in iudicijs multa uariauerit, pleraq; etiã corruerit circa libellos: nos communes Doctorem sententias, Iure tamen probatas, & selectissimas (quoad possumus) Legum consequentias sequemur, adhibentes consuetudinem non errore, sed ratione comprobata.

Vsus autem uocabuli huius est multiplex: qua de re primum omnium dispicere oportet.

I Libellus pro tabella fideicommissaria, hoc est, in qua

in qua fideicommissum scribit testator, accipitur in l. j. in prin. ff. De tabu. exhibend. Item si libellus (inquit) aliud uel quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam. Et in l. Et in epistola. C. De fideicommiss. Et in epistola (dicit Imperator) uel breui libello, uel sine scriptura, imò etiam nutu, fideicommissum relinqui posse, adhibitis testibus, nulla dubitatio est.

II Libellus, appellatur commentarius in sacras literas, in c. ij. in princ. De summ. trini. & fid. catholic. Damnamus ergo (inquit Innocentius) & reprobamus libellum seu tractatum, quem Abbas Ioa-chim edidit.

III Scheda supplex, quam uulgo supplicationem dicimus, qua populares postulata sua principibus exponere solent, appellatur libellus, in Tit. C. Quan. libell. princip. dat. liti contestat. faci. Et in l. Non distinguemus. §. Cum quidam. ff. De arbi. Libello (inquit) cuiusdam id querentis, Antoninus subscripsit.

Hinc fit, quòd hi qui in huiusmodi libellorum negotio subserviunt, à libellis uocantur. l. Rescriptum. ff. De distractio. pigno. Rescriptum est (ait) ab Imperatore, libellos agente Papiniano. Erat autem Se

uerus Pertinax, cui Papinianus aderat à libellis, quæ
 filius eiusdem Imperatoris tyrannica seuitia inter
 fecit. Hæc significatione Iuriscōsultus in. l. Nec quic
 quam. §. Vbi decretum. ff. De offici. Proconsu. &
 leg. tit. Et in. l. Omnia. ff. De regul. Iur. sic tradit:
 Quòd omnia quæcunq; causæ cognitionem deside
 rant, per libellum expediri non possunt, hoc est,
 per solam supplicationem præstari nequeunt, nõ au
 dita parte aduersa. Quas Leges alioqui non obscu
 ras, Accursius inuoluit ignorantia huius significa
 tionis. Adde. l. Semper. §. Demōstratur. ff. De iur.
 immunitat.

III Libellus pro assertoria epistola accipi
 tur, quam uulgo credentiã uel certificationẽ uoca
 mus, cū superior Magistratus fidem facit pro subdi
 to, uel etiã pro alio. l. Si publicanus. §. De rebus. ff.
 De public. & uectig. De rebus (inquit) quas in usus
 aduehendas sibi mandãt præfides, Diuus Adrianus
 præsidibus rescripsit: Ut quoties quis in usus, aut
 eorũ qui prouincijs exercitibusq; præsunt, aut pro
 curatorum suorum, aut usus sui causa mittet quen
 dam empturum, significet ipsi libello manu sua sub
 scripto, cumq; ad publicanum mittat, ut si quid am
 plius quam mandatum est transferret, id municipi
 um sit.

Hanc

Hanc assertoriam epistolam ab Episcopo clerici habere solent. i. Si qua per calumniam. §. Præterea iubemus. C. De episc. & cleric. Et in. l. j. C. De mandat. princi. Omnes (inquit) sciant, nemini quicquam, nisi quod scriptis probauerit, esse credendū.

V Libellus dicitur qui iudicis recusandi causa porrigitur à litigatoribus. l. Apertissimi. C. De iudici. Liceat (inquit) ei, qui suspectum Iudicem putat, antequã lis inchoetur, eum recusare, ut ad aliū recurratur, libello recusationis ei porrecto.

VI Libelli appellatorij uocantur porrecti à litigatoribus, in. l. j. §. ulti. ff. De appellati. Libelli (inquit) qui dantur appellatorij, ita sunt concipiendi, ut habeant scriptum, & à quo dati sunt, hoc est, quis appellet, & aduersus quē, & à qua sententia. Et alibi sæpè in eodem titulo, sic dicuntur libelli.

VII Literæ dimissoriae siue apostoli, uocantur libelli, in Tit. ff. De libell. dimisso. Post appellationem enim interpositam, literæ dandæ sunt ab eo à quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est, quarum sensus talis est: appellasse puta Lutium Titium à sententia illius, quæ inter illos dicta est. l. j. ff. dict. tit.

Libellus

VIII Libellus appellatur quem maritus uxori, aut contra uxor marito repudij causa mittit, cuius fit mentio in. l. Si poenituit. ff. De diuorti. his uerbis: Si poenituit eum qui libellum tradendum diuortij dedit. Et CHRISTVS Matthæi. 5. Qui cunq; (inquit) repudiauerit uxorem suam, det illi libellum diuortij.

IX Scripturæ famosæ, hoc est, in cõtumeliam alterius editæ, libelli famosi dicuntur, in Tit. ff. & C. De Famof. libell.

X Libellus appellatur scheda intimatoria, uide licet, quæ in foro aut ualuis ecclesiarum proponitur: inuenisse puta Sempronium annulum aureû, cuiq; cuius est redditurum, ut dicit. l. Falsus. §. Plerique ff. De furt.

XI Oratio consultoria qua boni Imperatores olim complecti solebant ea quæ de rebus arduis ad Senatû Romanum censenda referebant, libellus dicitur, in. l. Item ueniunt. §. Præter hæc. ff. De petiti. hered. Pridie Idus Martias (inquit) Quintus Iulius Balbus, & Publius Iubentius Celsus, Titius Eufidius, Onerius Seuerianus Consules, uerba fecerunt de his quæ Imperator Cæsar Traiani Perthici filius

filius, Diui Neruæ nepos, Adrianus Augustus Imperator maximusq; princeps, proposuit quinto nonas Martij quæ proximæ fuerunt, libello complexus est quid fieri placeat. De qua re ita censuerunt. Huius orationis in eo Tit. fit mentio. l. Illud quoque, in princi. Illud quoq; (ait) quod in oratione Diui Adriani est.

XII Speculator in Tit. De libello. concepti. §. Quot autem modis, citat. l. Iudices. C. De episcopo. audienti. Iudices (inquit) dominicis diebus productos reos de custodia carcerali uideant, et interrogent, ne his humanitas clausis per corruptos carcerum custodes negetur. Victualem substantiam non habentibus faciant ministrari, libellis duobus aut tribus diurnis. Sed certè de libellis illis, nihil ad rem propositam, & errat tota uia, hallucinatus in similitudine terminationum.

Libellis autem, eo loci (ut hoc obiter dicamus) est numerus pluralis à libella, pro libra: ut sit mensura tritici quæ uno die sufficere possit ad uictum. Sic & apud Græcos chenix, erat sesquelibra, pertinens ad æstimationem uictus diurni, sicut Alciatus annotauit.

XIII Libellus dicitur scriptum continens
intenz

intentionem actoris aduersus reum conuentum in iudicio. De hoc libello hic fuerit tractandum.

QVID SIT LIBELLVS.

Estè diffiniat libellum hoc modo: Est formula scripti, complectens actionem & futuræ litis speciem in iudicio. l. j. C. De edend. Neq; uerò tam curiosè laborandum hic est, ut pleriq; faciunt. Nam libellus nihil aliud facit, quàm quòd ius illud persequendi exhibet Iudici cognituro de causa. Siquidè non potest cognoscere, nisi intelligat actionem. Et intelligere non potest, nisi aut dicatur, aut scribatur. Ex scripto, constat libellus: Ex non scripto, causæ nudis uerbis controuertentium tractantur.

Est autem libellus duplex: Conventionalis, & Accusationis seu inscriptionis. De libello conuentionis, loquitur. l. j. ff. De edend. Et. l. j. C. eod. tit. De inscriptione uerò tractatur in. l. Libellorū. ff. De accusatio.

Optima autem ratione Doctores Iuris tradunt, libellum hunc nihil aliud esse quàm Syllogismum. Vt ecce, cum ita dicimus: Iure statutum est, possessorem iustum rei alienæ teneri ad restitutionem eius, domino rectè uendicanti. Sed Titius possidet

me inuito & iniuste rem meam, nec uult restituere:
 Quare peto Titium condemnari, & compelli, ut
 mihi eadem rem restituat. Hic uides maiorem pro-
 positionem, minorem, & conclusionem. Vides item
 nomen Rei uendicationis satis expressum.

Porro, hac simplicitate in edenda actione olim
 usus fuisse ueteres, multa rerum argumenta sunt.
 Et inde causam habet illa disputatio: Vtrum etiam
 hodie sit exprimendum in libello nomen actionis?
 Nam si nominatim explicanda sit actio, non potest
 id commodius fieri quam in maiore propositione,
 ut quidam Doctores optimo iure probant, etiam
 nunc idem faciendum esse quod olim: uidelicet, ut
 Iudici & aduersario statim à fronte scripti decla-
 remus, quo iure perueniamus ad iudicium.

Sed posterioris seculi usus, imò si uerum fateri
 uelimus, ignauia eorum, qui plerumq; nesciuerunt
 quam actionis speciem intenderent, rem eò perdu-
 xit, ut pro Syllogismo, ut amur nunc Enthymema-
 te, hoc est, mutilato Syllogismo, cuius prior pars di-
 citur antecedens: posterior uerò consequens. Nar-
 ratur enim planè factum, deinde infertur petitio,
 quam conclusionem uulgò dicunt. Multum autem
 refert quid petatur, iuxta l. ult. C. De fideicommis-
 sa. libertati. ut inferius dicetur.

Mirum autem dictu est, quàm ex his exiguis in-
 tiji res

ius res exercuerit in immensum. Quò fit, ut & nos cogamur de libellis prolixius tractare, ut recepto usui deserviamus, simul etiam ut indicemus quàm multa possint ad mediocritatem quandam reduci magno Reipublicæ commodo.

QVAE REQVIRANTVR AD IV
STAM LIBELLI FORMAM.

Rimo loco Iudex titulo suo designandus, atq; reuerenter salutandus est. Plerunq; enim ex officio Magistratus certior fit demonstratio, quàm ex nomine uel etiam cognomine, quandoquidem Magistratus solet hominem facere notum, etiã ijs qui nomen eius ignorãt, argu. l. Qui habebant. ff. De reb. dub. Quod latius tractat Bar. in. l. Demonstratio. ff. De cond. & demonstrat. Quò pertinet quòd Iurisconsultus in. l. Si in Iudicis. ff. De iudici. probat non ideo minus ualere iudicium, quòd in Iudicis nomine, uel prænominè erratum est, modo de persona eius cõueniat inter litigãtes. Accedit. l. Si in rē, ad fi. ff. De Rei uēdica. Et. §. Siquidem in nomine. Instit. De legat. Siquidem (inquit) in nomine, cognomine, prænominè, agnomine legatarij testator errauerit: cū de persona cõstat, nihilominus ualet legatū

Sic error in nomine contractus nō nocet, si alioquē
per alias demōstrationes satis appareat, ut multis
exēplis pbat Bar. in. l. j. §. Quibus aut. ff. Quod
cuiusq. uniuersi. nomi. Si ergo prætēmittatur no-
mē propriū Iudicis, de quo non potest recte dubi-
tari, ualet quidem libellus. Et ita in multis locis offi-
cia tantum designantur.

De nomine autem actoris non esse necessarium
fieri mentionem in libello, Doctores post Baldum
existimant in. l. Edita. C. De edend. Nam actor cer-
tus est, cum semper is intelligatur qui porrigit li-
bellum nomine suo & petit aliquid. Quod probabi-
le est, si quis suo nomine libellum exhibeat. Procura-
tor uerò, nomen sui principalis adijcere debet.

Sed quid si impersonaliter dicat hoc modo: Præ-
sens libellus exhibetur? Etiam hunc libellum ualere
asserit in. d. l. Edita, argumento stipulationis, quæ
(quantū ad stipulantē attinet) impersonaliter potest
cōcipi. l. ij. C. De cōstit. pecun. Idē sentit Bar. in. l.
Cōpetit. §. In summa. ff. Quod ui aut clam. Cōmu-
nis tamē iudiciorū usus habet: Quod libelli & reli-
quæ scripturæ in tertia persona, quæ nomen exigit,
cōcipiātur hoc modo: MAGNIFICE DOMI-
NE IVDEX: LVTIVS TITIVS EX-
HIBET HVNC LIBELLVM, exēplo. l.
Libellorū. ff. De accus. Apud illū (inquit) Prætorē
uel

uel Proconsulē Lulius Titius professus est se Meniā
 Lege Iulia de adulterijs ream deferre. Vtram autē
 formulam sequi malueris, liberum tibi est, ut in pri
 ma, uel in tertia persona scribas libellum, quem
 admodum in. l. Proxime. ff. De his quæ in testa. de
 lent. Rogo domine Imperator (inquit Iunius Ze
 no legatarius) audias me patienter de legatis quid
 statues.

Illud tamen discedendū est, utrum proprio, an
 procuratorio nomine quis libellū porrigat, & num
 in rem suam, an alterius agat, & cuius procurator
 sit. Hæc enim ut sciat, interest rei conuēnti. l. Pom
 ponius scribit. §. Ratihabitionis autem, cum. §.
 seq. ff. De procurato. l. Exigendi. C. Mandat.

De nomine deniq; rei conuēnti sic distinguunt
 in. d. l. Edita. Siquidem in iudicio contradictorio,
 cum agitur aduersus certam personam, nomen rei
 conuēnti oportet libello complecti, iuncto cogno
 mine, & si qua opus est certiore demonstratione, ut
 cesset omnis ambiguitas. l. De unoquoq; ff. De re
 iudicat. Idem iuris est, si aduersus plures agatur,
 quorum causa communis est ex communi contras
 ctu, unde nascitur obligatio multorum reorum, de
 qua tractatur in Tit. ff. Et. C. De duob. re. Et in. l.
 i. C. De fideiuss. tuto. uel curato. Quocirca dicit ele
 gāter Bart. in. l. Si pluribus, in prim. ff. De legat. ij.

Quòd libellus recte complectitur plures reos etiã in solidum, modo adiiciat actor se non nisi unam debiti solutionem exigere.

Ad hæc, si causa ex communi delicto est communis, nihil prohibet in plerisque casibus, multos reos facere. l. Nihil. §. Cum alterum. ff. Ad leg. Jul. de adulte. Non tamen (inquit) prohibetur accusator simul cum adultero uel adultera, cum quoq; accusare, qui domum præbuit, uel consilio fuit ut crimen redimeretur. His ergo casibus sicut plures conueniri possunt. l. 1. C. Si plur. un. senten. condem. sint. Ita omnium nomina, cognomina, & cæteræ demonstrationes, ad formam libelli pertinent.

Cæterum, si agatur in iudicio aduersus incertam personam, quo nomine libellus porrigitur, uel iure scripto, uel consuetudine: hoc casu non est opus quæpiam nominare, Auct. Si omnes. C. Si ut se ab heredi. abstine. l. Si pupillus. §. Proscribere. ff. De insti. to. actio. c. ult. De electi. lib. VI.

Deniq; & hoc scire debemus: quòd si quis uniuersitatem, puta ciuitatis, conuenire uelit, non est necessarium omnia ciuium nomina in libello cõprehendere: sed sufficit præsentium seu Magistratuuum officia exprimere, hoc modo: MAGNIFICÆ DOMINE IVDEX: EGO SEMPRONIVS EXHIBEO HVNC LIBELLUM

BELUM

BELLVM ADVERSVS CONSV-
LES TOTVMQVE DECVRIO-
NUM SEV SENATVS ORDINEM
TALIS CIVITATIS. Ita pulchre tractat
Bart. in. l. j. C. De iur. reipublic. lib. XI. Adde, qd
principalium tantum reorum faciendâ est mentio,
non aliorum ex necessitate. l. Si suspecta, in prim. ff.
De inofficio. testamen. Auct. Nunc si hæres. C. De
litigio.

Sed quid de Syndico dicemus? Respondeo,
debet uniuersitatis nomine libellum concipere, sic
cut de Economo & quouis alio ius publicum, uel
uniuersitatis, aut ecclesiasticum persequente, notat
tur in Auct. Sed hodie. C. De episcop. & cleric.
Actiones (inquit) contra ecclesias propositas, Econo-
momi suscipientibus. Et in. c. Literæ tuæ. De dilata-
tioni. Idem (ait) Archipræbyter contra nobiles ui-
ros A & G libellum, ecclesiæ suæ nomine obtulit.

Syndicus autem dicitur defensor Reipublicæ
uel uniuersitatis, sicut is q agit, Græcis dicitur Ec-
clicus, quem uulgo procuratorem fisci dicunt, cuius
mentionē facit Cicero lib. epistola. XIII. ad Ther-
mum Proconsulem: Legatos (inquit) audio missos
esse, sed non Ecclicos, ut aliquid confici possit. Ar-
cadius quoq; in. l. ult. ff. De muneri. & honorib. ap-
pellat Syndicos, defensores: sicut & Cōstatinus in. l.

Nullus. C. De decurio. lib. X. Et ideo Iustinianus de his inscripsit Tit. in Auct. De defenf. Ciuitatū.

SECUNDO: Ad formam libelli in cum primis pertinet, ut factū exponatur tale, quod si probatum fuerit, cōstet actorem iure experiri aduersus reū conuentū. Ex facto enim ius oritur. l. Si ex plagis. §. In cliuo. ff. Ad leg. Aquili. Et diuersitas rerum uel personarum, uarietatem iuris inducit. l. Iusiurandum & ad pecunias. §. Non semper autem ff. De iureiurād. Proinde si casum seu factum summam cōplectaris uno orationis contextu, fit absolutus libellus. Sin autem singulis articulis singulas causæ circumstātiās in speciem describas, fit articulatus libellus, ut infrā dicemus.

Vtroque autem modo curandum est actori, ut edat libellum aptis uerbis, argu. l. Sed & si pupillus. §. Proscribere. ff. De instit. action. Et ut in explicando facto utatur uocabulis causæ deseruientibus minimequē superuacancis, semper ueritate coniuncta, argumen. l. ulti. C. De donationi. Itē l. ulti. §. In refutatorijs. C. De appellation. Et est exemplū naturale in. l. Veteres. ff. De itine. actiū. priuat. Quorsum enim attinet uerbosis scriptis animū Iudicis & causam totam implicare? l. ij. §. Per contrarium. C. De ueter. iur. enuclean.

Præterea cum actori regulariter probanda
sint

sint omnia in libellum congesta. l. Actor. C. De probati. l. Qui accusare. C. De edend. cum similibus, quid stultius est quam citra necessitatem multis sese probandi oneribus subijcere? Et sanè quemadmodum satius est paucos bonos, quam multos malos habere ministros. c. penult. De etat. & qualitat. Ita longe utilius fuerit pauca ad causam scribere, quam multa extra rem congerere.

Superuacanea sunt quæ sic dici solent: facit, exhibet et pponit. Itē, tētus, habitus, æstimatus, ac reputatus, & similia quibus scripta quadruplicantur. Sed uis scire causam huius erroris? Dicam breuiter. Videntur ignorare plerique causidici (exceptis semper grauibus & eruditis causarum patronis) singulas res singulis appellationibus designare. Multa igitur congerunt, ut saltem uno rectè usi fuisse uideantur. Quemadmodū cæcus incedēs huc atq; illuc diuertit, semp̄ timēs ne impingat.

Libellus itaq; qui legitimā agendi causam, hoc est, talē facti seriem continet, ex qua iure scripto uel consuetudine sit prodita actio, per Iudicem admitti solet. Alioqui si nullū in eo ius persequēdi appareat: ineptus & citra spem emendandi inutilis nullo modo recipiendus est, etiam si aduersarius nihil opponat. l. i. ff. De offici. assesso. Officiū assessorum in dijudicandis quoq; libellis uersatur. l. ult.

*in fi. C. Ut priua. titu. prædi. suis uel alien. Vbi lo-
quēs Imperator de non accusandis his qui permis-
su legis titulos temere impositos deponunt uel frā-
gunt: Decernētes (inqt) Iudices, eorūq; officia tri-
cenis libris auri mulctari, si talem accusationē uel
admittant, uel depositam scribi concedant. Acces-
dit pulchrè textus in. l. Ceteræ. §. j. ff. Famili. er-
ciscund. Sed iudex omnino interponere se in his
non debet. Boni enim & innocētis uiri officio cum
fungi oportet. Tantundē faciet in libris improba-
tæ lectionis, magicis fortè uel his similibus. Hæc e-
nim cūcta statim corrupēda sunt. Adde. l. Si extra-
neus, in fi. ff. De iu. dot. Nec enim quisq; iudex etc.*

*Sūt et rationes ad manū. Quia nemo sine actio-
ne potest experiri. l. Nō omnis, Et. l. Pecuniā. ff. Si
cert. petā. l. Decē. ff. De uer. obli. Nec igitur in po-
testate Iudicis est talē admittere libellū. Præterea
cū sentētia debeat esse cōformis libello. l. Ut fūdus.
ff. Cōmu. diuid. l. ult. C. De fideicōmis. libert. Seque-
retur necessario ex inepto libello, inepta sententia,
Bar. in. l. Si Præses, in fi. ff. De pœ. Et hinc est quod
Doctores in. c. Examinata, De iudi. probant, ex-
ceptionem inepti libelli posse etiā post sentētiā
opponi. Citant inter alia. c. Cū delecti. De emp. et
uēd. Et extat de eadem re consi. Angel. 218. Inci.
Quod exceptio. Innocentius in. c. j. De offici. uica.
dicit:*

dicit: Quòd quando manifestum est actore non habere ius agendi, quanq̄ libellum secundum formam iuris effinxerit: non tamen esse admittendum. Cui subscribit Bald in. l. ij. §. Sed quia ueremur. C. De iuramē. calum. existimans Iudicis officio incumbere, ut lites sine calumnia procedant, etiam nemine postulante. Et propterea calumniosum actorem (ubi hoc constiterit) citra ullā exceptionē à limine iudicij repellendū esse, arg. l. j. §. Et hoc edictū. ff. Si muli. uent. nomi. in posses. calum. caus. esse dicat. Et. l. iij. §. Quòd si libelli. ff. De accusa.

Prædicta autē omnia, de exceptione rei cōuēti repetenda sunt. l. iij. §. Ibidē. ff. Ad exhib. Ibidem (ait) subiungi Iudicē per arbitriū sibi ex hac actione commissū etiam exceptiones æstimare quas possessor obijcit. Et si quā tã euidentē sit exceptio, ut facile repellat agēte, debere possessorē absolui. Si obscurior, uel quæ habet altiore questionem, differendam in directum iudicium, re exhiberi iusta.

TERTIO: *In causis criminalibus necessariū in libello adijcere locū et tēpus admissi criminis, nec sine his ullo modo potest ualere, etiā reo nihil excipiente, hoc est, ipso iure non ualet, ut secundū Bar. Iason cū alijs probat in. l. i. Edita. C. De edē. per. l. Libellorū, in prim. Dū dicit: cōsul et dies. Et in. §. Quòd si libelli. ff. De accus. Cū enim utatur uerbo presentis tēporis, quale est (aboletur) significat li*

bellū sine loco et tempore ipso iure nullius momenti esse. Et hæc uera sunt ubi criminaliter agitur.

Quid autem si de crimine ciuilitate intentetur actio? Respondeo, Duplex hæc est quaestio: Altera, num & in libellis actionū ex delicto quolibet oporteat inferere tempus & locum? In quo articulo Doctores cum Bar. sentiunt utrunq; exprimendū esse. Nam & in ciuilibus actionibus quæ infamant de iure uel de facto, idem obseruandū esse, Bart. pulchre probat in. l. Prætor edixit, ff. De iniur. Altera uero quaestio est, an libellus in hac specie sine loco & tempore, ita sit ipso iure nullus, ut etiam sine exceptione aduersarij sit repudiandus? De hoc inter Doctores non satis conuenit. Iason tamen secundū Fulgosi & Francisc. Areti. in. l. Edita. C. De edend. mitiorem amplectitur partem, uidelicet, quod ope exceptionis elidendus sit libellus per aduersarium. Sed in hoc plus potest solius uiri boni, & Iudicis arbitrium, quàm omnes Doctorum disputationes.

Deniq; uidendum est utrum libellus ex defectu tēporis & loci inualidus, possit suppleri & (ut ita dicam) redintegrari ex sequētibus probationibus? Pone enim accusationem sine his institutam esse: deinde testes dixisse tempus & locum admissi criminis, referetur ne hæc testificatio ad sustinendum libellum? Iason in. d. l. Edita, secundum Bal. probat libellum

libellum ipso iure non ualere, nec iuari per sequētes probationes, nisi sola confessione accusati. c. 1. De accusat. li. VI. Cui sententia subscribit Angel. in. l. Claudius. ff. Qui potio. in pigno. habet. dicēs, quod ubi ex causa iniusta conceptus est libellus ut cunq; tamen admissus, tamen si ex probationibus apparet actio, debet tamē iudex reū absoluerē, actori scilicet denuo legitime agēdi reseruata facultate, p. tex. in. l. Bebius Marcellus. ff. De pact. dotal. Et hactenus de libello accusationis, seu inscriptionis.

Allud autem expeditum est, in libellis conuentio naliibus actionum ciuiliū, quæ non infamant, citra necessitatem tempus & locum contractus adiici, quanquam cuiq; liberum est, & aliquando non incōsultum, de his mentionem facere.

QUARTO: Ad formā libelli pertinet cōclusio per quam post explicationē facti seu casus, ostēditur quid actor à reo conuento petat, ut est communis Doctorum sententia in. l. 1. ff. De edend. Vnde sunt qui existimāt petitionē ad reum, nō ad Iudicē referendā esse, hoc modo: QVARE TITIVS PRÆDICTVS AGENS CVM SEMPRONIO REO, PETIT SIBI REM SVPERIVS DESIGNATAM RESTITVI.

Nunc tamen si sus obtinuit, ut petitio dirigatur
ad Ill

ad Iudicem, nec refert quo tempore iudicij, modò ante sententiam fiat, sicut de expensis tractant Doctores in. l. Terminato. C. De fruct. & liti. expens. Sic & executionis, quæ post decem dies lata sententia locū habet, in libello fit mentio, uidelicet ut reus compellatur legitimis remedijs. Hac ratione ego arbitror ita concipiendam esse libelli cōclusionem, ut tam ad reum conuentum, quàm ad Iudicem commode referatur, & cessabit, disputatio ista hoc modo: QVARE TITIVS AGENS ADVERSVS SEMPRONIVM REVM OB PRAEDICTAM REM, PETIT ILLVM AD RESTITVENDAM SIBI EANDEM, VESTRA SENTENTIA DIFFINITIVA CONDEMNARI.

Diligenter autem perpendendum est actori, quoniam modo libellum concludat, hoc est, quid tandem petat. Nam ex conclusione, libellus aestimatur, etiam si factum inepte sit expositum. Sed ex diuerso, si ex facti serie quantumuis bene narrata, iniisquam colligas conclusionem, totus libellus corrui, ut Iason probat multorū testimonijs in. l. j. in princip. ff. De edend. Vnde Iudex ad ferendam sententiam, non tam quid narratur, quàm quid concludendo petitur, respicere debet, ut dicit Innocentius in

e. Super literis. De rescript. Conclusio enim restringit ad se, & interpretatur ea quæ generaliter præcedunt, argu. l. ij. C. De petiti. hered. Bar. in l. Au. relus. §. Sticho. ff. De liberati. legat. Præcipua ergo uis est in conclusione, quanquam omnium quæ in iudicio tractantur, rationem habere conuenit, ut ex mente Pauli de Castro est, in consil. CCLIX. incipi. In causa mota.

Neq; hæc solum in libellis, uerum etiam in rescriptis uera sunt, docente Abbate in. c. Ex parte. De for. competen. Similiter in contractibus post multa uerba, quid tandem concludatur, respiciendum est. l. Si uoluntate. C. De rescinden. uenditi. Deniq; in omnibus actibus hominum, exitus est certissima probatio eorum quæ præcesserunt. l. Quædam. ff. De reb. dubi. Quædam (inquit) sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet quid actum sit. Vbi Accursius multas citat Leges. Huc nimirum alludit adagiū quod nemo nõ habet in ore: Euentum esse stultorum magistrū, adeo finis rei neminem non edocet.

Sunt tamen quidam casus in quibus ualet libellus sine conclusione.

I Cum agitur de recuperanda possessione amissa per uiolentiam. Nam in odium uiolenti possessoris

ris satis est ipsum factum esse expositum, etiamsi nihil petatur, ut probat Doctores in. l. i. ff. De eded. Accedit interpres in. c. Quia presulatus. i. q. iij.

II In presentia principis ualet libellus sine conclusionem. Quia presentia Principis supplet omnem defectum & solennitatem, argu. l. Omnium testamento, in princip. C. De testament. c. Ad petitionem. De accusatio. Vnde potest princeps ex his quoque sententiam ferre, quae a litigatoribus allegata non sunt, quandoquidem nullum hic periculum iniustitiae uertitur, ut est exemplum in. l. Emilius Larianus ff. De minori. Quo loco Iurisconsultus refert Imperatorem Antoninum, ad restituendam pupillam apud Praetorem uictam, fuisse motum multis rationibus, quas tamen illius nomine nemo allegasset. Idem probant Doctores in. c. i. De litiscontest.

III In causis criminalibus conclusio non est de necessitate libelli, ut est tex. in. l. i. §. Calumniatoribus. ff. Ad senatuscō. Turpili. Et quamuis (inquit) nihil de poena subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur. Nam ut Papinianus respondit, facti quidem questio in arbitrio iudicantis est: poenae uero persecutio non eius uoluntati mandatur, sed legis authoritati reseruatur. Hanc rationem latius explicat Bart. in. l. Quid ergo. §. Poena grauior.

uior. ff. De his qui notan. in fa. Quia in iudicijs criminalibus agitur de uindicta publica, ut mali coherseantur. l. Licitatio. §. Quod licite. ff. De publica. ced hoc casu, Iudex officio suo potest & debet ne uiuere petente procedere, ac maleficia punire. l. Congruit. ff. De offici. præsid. Ergo in his libellis quæ ad persequendum crimen dantur, non refert an aliquid sit petitum, uel nõ sit. Multo minus si forte cimoncinne petatur, refert.

Quocirca Doctores colligunt regulã: quòd ubicumque Iudex officio suo potest defectum petitionis supplere, ibi prætermiffa conclusio libellum non uisitat. Hos autẽ casus require apud Barto. in. l. iij. §. Hoc autem iudicium. ff. De damn. in fect.

III In causis ecclesiasticis quibus aliquanto exuberantius dicunt iudicem officium suum impartiri debere, admittitur libellus sine conclusione. Ut tractant Doctores in. c. j. De litis contesta. citantes. c. Ad dissoluendum, De desponsati. impube.

V In exceptionibus non requiritur petitio seu conclusio, doente Barto. in. l. j. ff. De exceptioni.

VI In causis quæ sine strepitu & figura iudicij diffiniuntur, libellus sine conclusione recipitur, si

cut probat Bar. in Extrauaganti, Ad reprimendū,
in uersicu. Et figura iudicij.

In omnibus autem prædictis casibus & si qui
sunt similes, quandoquidem conclusio non requiritur,
multò minus si inutilis adijciatur, nocebit libello,
arg. l. j. §. j. C. De rei uxori. actio. Est enim (inquit)
consentaneum nobis, qui censemus, ut ubi stipulatio
supposita non est intelligi fuisse adhibitam, multò magis
etiā si inutilis est, ualidam eam effici.

Denique nec illud est prætereundum: Quòd
procuratorio nomine agens in personā domini, concludit
hoc modò: **QVARE AGENS IVRE PROCVRATORIO ADVER-
SVS TITIVM, PETO EVM AD
SOLVENDA VIGINTI SEMPRO
NIO PRINCIPALI CONDEMNARI.** Nisi fortè sit procurator in rē suā, qui semp
petit sibi dari uel restitui. l. Si quis in rem. ff. De
procur. Et ibi Bar. notat. Sic & tutores ac curato-
res utcunq; alieno nomine agentes, sibi petūt solu-
tionem. Quia tutor, quantū ad pupillariū bonorū
administrationem attinet, domini loco haberi de-
bet. l. Tutor qui tutelam. ff. De administ. tutor.

QVINTO: Si pluribus actionibus utamur,
quod nonnunquā licet, prouidendum est, ne eas ac-
tiones iungamus quæ uno iudicio intendi nō possunt.

sunt. Nam et ex hac causa nonnunquam libellus nihil ualet, etiam non excipiente aduersario, ut est exemplum in. l. j. C. De furt. ubi loquens de actione mandati & actione furti: Neque enim (inquit) equitas patitur, ut & criminis causam persequaris, & bonæ fidei contractum impleri postules. Tractat hanc materiam cumulationum latè Bart. in locis superius allegatis, probās ex prosecutiōe actionum quæ electione tollūtur, iudicium ipso iure plerumque non ualere. Libellus itaque aut unam dumtaxat actionem, aut plures sic continere debet, ne repugnantia quadam uitietur. l. Vbi repugnantia. Et. l. Nemo ex his. §. Quoties. ff. De regul. iur. l. Quod in heredē. §. Eligere. ff. De tribut. action. Nam respondens contraria, priuatur quandoque iure suo. c. Cum in positionibus. De iure iuran. lib. VI. Sic etiam dicuntur contraria scripturæ fidem sibi inuicem derogare. l. Scripturæ. C. De fid. instrument. c. Imputari, eod. tit.

Interim hoc cauendū est: Quòd cum inter multas actiones unam oporteat eligere: ut tum rectè eligas commodiorem: quoniam non parum refert hanc uel illam intendere, ut est elegans textus in §. Ceterū. Instit. Quòd cum eo qui in alie. potes. Vbi loquens de eo qui iussu domini cum seruo contraxit: Sed erit (inquit) stultissimus, si omissa actione,

etione, qua facillime solidum ex contractu consequi
possit, se ad difficultatem perducatur probandi in re
dominiuersum esse. et paulò infra: Prout ergo expe
dit, ita quisq; uel hanc actionem uel illam eligere debet.

Ex prædictis omnibus apparet: libellum cense
ri ineptum, siue inutile duobus modis: Altero pro
pter defectum formæ, cuius maxima pars est petitio
seu conclusio: Altero, ob materiam uel causam pe
tendi, quæ in narratione uersatur, nec est talis ut
producat ius agendi. Et hoc est, quòd excipientes
aduersus tenorem libelli, dicunt eum peccare in ma
teria & forma: his quippè uerbis utuntur ex usu
magis, quàm quòd res ita habeat plerunq;.

DE ACCESSORIIS LIBELLO
RVM CLAVSULIS QUAE
utiliores reddunt.

I

Explicatis ferè his quæ ad formam ne
cessario pertinet, uideamus de clau
sulis quæ utiliore reddunt. Principio
in libello articulado, de quo postea,
multum profuerit sigillatim ab aduersario require
re, ut ante omnia lite cõtestetur: deinde positiõibus
respondeat, puta hoc modo: QVATENS AV
TEM LIBELLVS CENSEBITVR,
PETO PRIMVM AB ADVERSA
RIO

RIO LEGITIME RESPONDERI
AC LITEM CONTESTARI: DE
INDE QUANTVM AD POSITIO
NES ET ARTICVLOS IN EO DE
SCRIPTOS, PETO ILLIS AB
EODEM REO PER VERBUM CRE
DIT, VEL NON CREDIT, SIMPLI
CITER RESPONDERI.

Ratio quare utrūq; petendū est, facile apparet,
quia nō per positioēs, sed per petitiōē in iure pro
positā si ad eā respōsio sequatur, fit litiscōtestatio
ut dicit Roma. Pontifex in. c. j. De litiscōtest. Pro
nunciās inibi processū deficiente litiscōtestatione
irritū. Et in. c. Dudū. ij. §. Licet autem, De elect.
Primū ergo lis contestāda est, negādo generaliter
quæ in libello articulato proposita sunt, petitaq;
fieri non debere. Tum postea specialiter respon
dendum est positionibus & articulis. Sicut enim
per solam editionem actionis non fit contestatio li
tis. l. j. C. De litiscōtestā. Ita multo minus sola re
spōsio ad articulos qui factum continēt, potest cē
feri contestatio: cuius uis in eo est, quōd litigatores
inuicem testentur iudicium sese subituros, quod nō
nisi petendo & negando fieri potest. d. l. j. Et. l.
Rem non nouam. §. Patroni autem. C. De iudic.

Quid ergo si reus conuentus litem contestari

recuset? Non est meo iudicio inutilis questio, usque
 quotidiano deseruiens. Bart. autem post Accursium
 in Auct. Qui semel. C. Quo. et quan. Iud. sentent.
 profer. deb. existimat reum directo ad litem con-
 testandam compelli non posse, sed mittendum actos-
 rem in possessionem ex primo decreto, aut certe
 mulctandum arbitrio Iudicis. l. i. in fi. ff. Si quis ius
 dicent. non obtempe. Caterum Paulus de Castro
 respondit, Iudicem posse directo compellere aduer-
 sarium ad contestandam litem, hoc est, ut recusante
 eo, pronunciet se habere litem pro contestata.
 Extat consilium eius C C X V. incipi. In causa que
 uertitur in curia domini. Citat. l. i. §. Quid ergo.
 ff. De uent. inspicien. Vtrumque pro circumstantia
 cause Iudex sequi potest.

Pœna uero eius qui lite iam contestata, sine legiti-
 ma causa recusat respondere positionibus, hæc est, ut
 ipso iure habeatur pro confessio, in omnibus que asse-
 ruit actor siue affirmado siue negado. Nã pro acto-
 re hoc casu, et cõtra reũ fit interpretatio. c. ij. De
 confess. li. VI. Tractatur in. l. Certũ. §. i. ff. De con-
 fess. Tamen si posset reus Iure Ciuili, alijs quoq; res
 medijs ad hoc cõpelli, ut tractatur in. d. l. Certum.

Quocirca notandum est: hanc pœnam confessi
 non habere locum, nisi iussu Iudicis præcedente.
 Nam si notarius, aut quiuis alius requirat ex aduer-
 sario

sario responsionem, pœna non procedit, sicut nec tunc habetur pro confessio reus, cum citatur ad respondendum articulis, nunquam antea iussus à Iudice, ut probant Doctores in. c. ij. De confess. li. VI. Verum tamen est, quòd si reus ad requisitionem actoris uel alterius responderet, non ideo minus ualere quod agitur. l. Si sine. ff. De interrogato. actio.

Huic consequens est: Quòd reus ambiguè respòdens, sibi ipsi nocet. Nam semper contra eum fit interpretatio, ut tractatur in. l. De etate. §. Nihil. ff. De interroga. actio.

Quibus autem casibus dictum est aduersarium haberi pro confessio ipso iure: in his utiq; Iudex debet per sententiam declarare. l. Eius qui delatis, in princ. ff. De iur. fisc. Verum (inquit) oportet constare prius, & de crimine pronunciare. Bartolus inibi tractat pulchrè. Et Dominicus cum alijs in. c. ulti. in fi. De confess. lib. VI.

SECUNDO: Non inutile fuerit, si qui sint senes, uoletudinarij, aut longius abituri, quorù testimonio uti uolueris in causa, ut petas in principio libelli ac implores officium Iudicis, quo magis etiam ante litem contestatam quæ fortè dilationem admittet, examinentur, clausis eorum dictis usq; ad tem-

pus iure cōstitutum. Nusquam enim mora nociuior est quàm in hoc casu, quippè quod mortuis uel abeuntibus fortè his testibus, probatio tibi difficilis erit aut impossibilis. Cæterum, si id genus testes nō habeas, hac clausula nihil opus est, quæ (ut dixi) ad succurrendū necessitati humane adijci solet. Ut tractatur in. l. In lege Aquilia. ff. Ad leg. Aqu. Et in. c. Quoniam frequenter, in princ. Ut lit. non cōtestat. Et hæc receptio testium posset etiam ante datum libellum fieri, sicut ibidem tractatur.

Alia quoque species recipiendorum testium, minime prætereunda est, scilicet, cum testium receptorum dicta ad æternam rei memoriam publicantur, cuius fit mentio in Auct. De testi. §. Et hic uerò multoties. Et in. c. Significauit, eod. titu. Adde. l. Curent. ff. De testib. Et. l. Laudabile. §. Quotiesq;. C. De aduocat. diuerso. Iudic. Et quæ sit differentia inter hanc testium receptionem, & eam cuius paulo ante meminimus, docet glos. in. d. c. Significauit. Primum enim ad æternam rei memoriã, omnes passim qui ueritatem negocij sciunt, admittuntur: Ad iudicia uerò duntaxat ualeudinarij, senes, & absfuturi. Deinde in altera, testium dicta publicantur in formam instrumenti, ad perpetuam ueritatis testificationem: in altera autem consignantur dicta testium usq; ad futurum iudicium, & tunc demum

temum publicantur cum alijs. Item hæc receptio
 testium perpetua, utilis est semper. l. ult. C. De re iu-
 dicat. Iudiciaria autem receptione utendum est in-
 tra annū. Deniq; hoc beneficium æternæ memoriæ
 conceditur ijs qui de futura lite nihil compertum
 habent, sed prospiciunt sibi aut hæredibus suis. In
 alio uerò casu, litigatores iam intēdunt controuer-
 siam & in præsentem litem recipi testes petūt alijs
 quanto maturius, ne pereat probatio.

TERTIO, Non caret effectu protestatio,
 qua declarat actor se non uelle astringere ad super-
 fluam probationem, sed eorum duntaxat quæ neces-
 sariò in causa sunt probanda. Nam cum multa pro-
 ponēs succumbat, nisi singula probet. l. Habebat. ff.
 De instit. act. notāte Bartolo: Hæc clausula facit ut
 actor unum duntaxat ad intentionem suam neces-
 sarium probet ac obtineat, teste eodem Bart. in .l.
 Diuus Adrianus. ff. De re iudicat. Et in .l. Actor.
 C. De probat. Speculat. in tit. De libello. concepti.
 §. ult. Et in .c. Cum dilecti. De dol. & contumaci.
 Quam opinionem communem esse, testatur Iason in
 §. Omnium. Instit. De actio. Vbi præterea multas
 libellorum clausulas tractat.

Addit autem, prædictam regulam locum nõ ha-
 bere, quotiescunq; aliquid negādo proponitur, eti-

am si factum est in se affirmatiuum. Etenim hoc casu asserens, nunquam uidetur se ad onus probandi astringere, ut dicit Bal. secundum Cynum in. l. Cū te. C. De probationi. Et hanc protestationē siue in principio, siue in fine libelli adicias, parum refert.

Ceterum in his quæ iuris necessitate ad probationem requiruntur, nihil prodest hæc protestatio, sed solum in aduentitijs, hoc est, quæ si non probentur, actio nihilominus locum habere possit. Ad Bartolum in. l. Denunciasse. §. Quid tamen. ff. Ad leg. Iuli. de adulteri. Et in. l. Non solum. §. Sed ut probari. ff. De oper. no. nunci.

QUARTO: Quandoquidem contingere solet nonnunquam, ut ad recensendum factum, utendum sit uerbis prima fronte contumeliam indicantibus: ad rem pertinere uidetur, si protestationem faciat actor, se non conuitij causa, sed secundum ius suum & rei ueritatem omnia dicturum in libello et articulis. Hoc consilium tradunt ferè omnes ex. l. Si non conuitij. C. De iniuri. Specu. in tit. De aduocat. §. Iam nunc uidendum est. Non enim iniuriam facit, qui iure suo utitur. l. Illud, in prin. ff. De petit. heredi. l. Iniuriarum. §. Is qui. ff. De iniuri. c. Cū Ecclesia Vulterana. De electio. Tractat Bartolus in. l. Quæ omnia. §. Sed & si aduersarius. ff. De procurator

curatori. citans. l. Qui cum maior. §. Si libertus.
ff. De bon. liberto.

Hoc autem certum est: quòd si actor uel reus,
utcumq; de iniuria protestatus, obijciat aliquid con-
tumeliosum aduersario quod uerū non est nec pro-
babile, tenebitur iniuriarum, ut tractat Alexand in
l. ult. ff. Quod quisq. iur. Probatur in. l. Si non es.
Iuncta. l. Si quidem auiam. C. De iniuri. Calumnio-
sa enim excusatio, non tollit iniuriam, ut in. c. j.
De præsump. Cæterum hæc uerba quibus sæpicule
Doctores utuntur: falsum est: falso dicit, iniuriam
non habent, dicente Saliceto in. l. De tutela. C. De
in integ. restitui. ubi et Imperator hoc uerbo uti-
tur. Bar. quoq; in. l. Si is qui ducenta. §. Vtrum. ff.
De reb. dubi. Vsus tamen recens, modestiæ causa
recepit, ut litigatores dicant: se non credere, uel rē
aliter habere, aut simili urbanitate dissentiat ab ad-
uersario: ne in lite iudicialis per se satis acerba, du-
rioribus id genus uerbis, frigida suffundatur ad in-
citas perpetuas.

QVINTO: Ut absoluamus locum de claus-
sulis libellorum circa posteriorem eius partem, hoc
est, conclusionem: uideamus quænam huc deseruiūt.
Disputant autem Doctores: Num post illa uerba:
PETO REVM CONDEMNARI, ad-
dendum

dendum sit: ET LEGITIMIS REME-
 DIIS COMPELLI. Bar. in. l. 1. C. De execu-
 tio. rei iudicat. existimat hanc particulam esse ne-
 cessariam. Alij contrà. Nam petita cõdemnatione,
 satis etiam uideatur peti executio. Et hanc senten-
 tiam crebriorem testatur Iason, relatis multis au-
 thoribus in. §. Omnium. Instit. De actioni. Tutius
 ergo fuerit ut utrũq; cõiungas, hoc pacto: P E T O
 A D V E R S A R I V M C O N D E M N A R I
 A D R E S T I T V E N D V M, D A N D V M
 V E L F A C I E N D V M: S I C Q V E C O N
 D E M N A T V M S E C V N D V M I V S E T
 A E Q V I T A T E M C O M P E L L I.

S E X T O, Sunt qui non solum utile, sed neces-
 sarium quoq; existimant, expensarum condemna-
 tionem petendam esse specialiter. Nam uerum est,
 Iudicem ex officio suo posse uictum aduersarium
 condemnare in expensis post litem contestatam fa-
 ctis. l. Aediles. §. Item sciendum est. ff. De ediliti.
 edict. Ceterum (inquit) post iudicium acceptum, to-
 ta causa ad hominem restituendum in iudicio uersa
 tur, & tam fructus ueniunt, quàm id quod deterior
 factus est, ceteraq; ueniunt. Iudici enim statim atq;
 Iudex factus est, omnium rerum officium incumbit
 quacũq; in iudicio uersantur. Ea uerò que ante iu-
 dicium

iudicium contingunt, non ualde ad eum pertinent, nisi
 si fuerint ei nominatim iniuncta: Attamen nihil im-
 putari potest Iudici, quod expensas non petitas, in
 sententia prætermiserit, nec eo nomine tenetur ui-
 ctori, ut probat Bar. secundum Dynum in. l. iij. §.
 Hoc autem iudicium. ff. De damn. infect. Hoc autē
 iudicium (ait) certam conditionem habet, si postula-
 tum est. Ceterum qui non postulabit, experiri non
 potest. Postulare autem hic proprie dicitur, pro tri-
 bunali petere. Idem admonet Bar. in. l. Properan-
 dum. §. Alterutra. C. De iudici. Ne ergo terminas-
 to negotio litigatores non admittantur ad suscita-
 dam litem ex lite, uigilandum est in tempore. l. Ter-
 minato. C. De fructi. & lit. expens.

Debentur autem expensæ uarijs ex causis: Alias
 ex uictoria totius causæ, de quibus tractatur in. l.
 Properandum. §. Sin autem alterutra. C. De iudic.
 Et in. c. Calumniam. De pœni. Alias ex contumacia
 aduersarij, quarum fit mentio in. l. Sancimus. C.
 De iudici. Et in. c. Dilecti. De dol. & contumaci.
 Alias ex culpa aduersarij qui processum causæ dif-
 fert, ut est constitutum in. l. Non ignoret is. C. De
 fructi. & liti. expens. Et in. c. Finē litibus. De dol.
 & contuma. Alias ex temeritate eius qui alium sine
 actione in ius traxerit, ut in. l. Eum quem teme-
 re, in princ. De iudic. Et. c. j. De dol. & contuma.

lib. VI. Omnes istæ species comprehenduntur sub
petitione prædicta.

SEPTIMO: Pleriq; rectè probant utilè esse
hanc clausulã: OMNI MELIORE FOR
MA IVRIS VEL AEQVITATIS
QVA FIERI DEBET ET POTEST.
Nam efficit, ut libellus pro actoris intentione inter
pretationem recipiat. Antonius Butrigarius in. c.
Examinata. De iudici. Baldus in. l. Vinũ. ff. Si cert.
petat. Et Alexã. cõsil. VI. incipi. Circa processum.

OCTAVO: Commendatur & hæc clausula:
SECVNDVM FORMAM IVRIS
ET STATVTORVM. Quia si fortè ius cõ
mune deficiat, iuuabitur intentio actoris per statu
ta. Et quanquã Angelus in. §. Omnium. Instit. De
actioni. nonnihil in hoc hæreat, Iason tamen reiecta
eius sententia, citra dubitationem asserit non contẽ
nendam esse hanc praxim, iuxta. l. ij. C. Quemad.
testament. aperiã. Testamenti tabulas (inquit) ad
hoc tibi à patre datas, ut in patriã proferãtur, affir
mãs potes illuc proferre, ut secundũ leges moresq;
locorũ insinuẽtur. Itidẽ expresse dicit Bar. in. l. Re
rũ quidem amotarũ. j. in fi. ff. De act. rer. amot. &
l. ij. §. Si publico. ff. Ad leg. Iuli, de adulteri. Baldus

in Extrauaganti, De pace Constantia. §. In causis
 appellationum. Cum textus dicit: Et iuret, quòd bo
 na fide & sine fraude causas examinabit, & diffi
 nict secundum leges & mores ipsius ciuitatis, infra
 duos menses. Vbi præterea colligit: Quòd boni mo
 res ciuitatis in iudicando respiciendi adeoq; præse
 rendi sunt scriptis legibus. Idem in. l. iij. C. De pro
 bat. dicit de eo qui secundum Statuta ob hoc ac
 cusatur quòd percusserit.

NONO: Multum expedit ut hæc quoq; clau
 sula addatur: ET PETO IN PRÆDICTIS
 OMNIBVS ET SINGVLIS,
 MIHI IVS ET IUSTITIAM MINI
 STRARI. Nam sic omnis actio quomodocunq;
 competēs generaliter comprehenditur, secundum
 communem Doctorum sententiam in. c. Cum dile
 ctus. De ordi. cognitio. De quibus (inquit) Iustitiam
 sibi fieri postulabat. Et in. c. ij. De offi. ordinar. Sed
 si ille (inquit) cui damnum illatum est, petierit Iusti
 tiam, potest excommunicare authorem damni. Ita
 son cum Angelo tractat in. §. Omnium. Instit. De
 actioni. Et in. l. Petens. C. De pact.

Sunt autem huius clausule tres non contemnen
 di effectus: Primus, quòd si quis in libello proponat
 petitorium & possessorium, in conclusione uerò so
 lius

lius petitorij mentionem faciat: tunc ob prædicta uerba de utroq; dicitur sententia, modo actor legitime probauerit utrunq;. Quia omne ius suum in iudicium deduxisse censetur, dicente Panormita. in d. c. Cum dilectus.

Sequens effectus est: Quod exhibenti ineptum libellū, parcitur propter hæc uerba, modo ius agendi ex proposito facto utcumq; colligi possit, ut in eodē. c. Cū dilectus, probant omnes. Cæterū sine actione nemo potest experiri, nec ulla uerborū congerie iuari. Accedit Paulus de Cast. in consil. CLXXVI. inci. Queritur primò utrum hæres. Aliàs (inquit) esset in potestate uniuscuiusq; nullam actionem habentis, agere posse contra aliquem & obtinere, scilicet apponendo illam clausulam. Quod esse nõ debet. l. Ne in potestate. ff. De arbit.

Tertius deniq; effectus est: Quod si factū adeò fuerit intricatū, ut nõ facile discernas cuius actiõis formula sit utendum & quid in speciem petas: tunc ne iure tuo defrauderis, narrabis simpliciter factū, tandemq; sic concludes: QVARE, MAGNIFICE IVDEX, AGENS CVM PRÆDICTO SEMPRONIO, PETO MIHI IN OMNIBVS ET SINGVLIS IVSTITIAM MINISTRARI. Angel. in d. §. Omnium. Instit. De actioni. quem sequitur
Iasor

Iason in. l. Petens. C. De pact. Sed credo tali licentia hoc corruptissimo seculo factū esse, ut nemo de inuestiganda actionis forma curiosus esset, solum cōgerens utcunq; factum, & petens pro suo magis affectu & cæco iudicio, quàm secundum Iuris & æquitatis regulam, scilicet fiducia huius clausulæ. Proinde, si rem sursum ac deorsum disputes, ac conferas omnium seculorū exempla, nulla erit melior iudiciorum reformatio, quàm si recipiatur aliquādo maiorum auctoritate: nullum libellum admitti, in quo non aperte describatur formula actionis, ut infra latius dicemus.

DECIMO vulgatissima in libellis est clausula: SALVO IVRE ADDENDI, MINVENDI, CORRIGENDI. Sed certè præter ius commune nihil operatur, & superuacanea censetur. Bar. in. l. Nefennius. ff. De nego. gest. Et in. l. Non solum. §. Morte. ff. De oper. no. nunc. ciatio. Eiusdem opinionis est Innocentius in. c. Inter dilectos. De fid. instrument. secundum gloss. Nā ante litem contestatam duntaxat, liberum est actori emendare libellum. Quinimò, si aduersarius statim dicat se huiusmodi scriptum actoris, salua exceptione sua, acceptum habere, adimetur ei & ante litem contestatam emendandi potestas. Vnde consu-

Sunt Doctores: Quòd eo modo mox recipiatur libellus ab aduersario, ne actor utatur his technis & ambagibus emendadi. Calumniosum enim sepè est: quòd pleriq; causidici solent in termino statuto libellum exhibere incorrectū (ut uocāt) & ex continenti petere terminum ad corrigendum, sicq; tempus conduplicare. Baldus, Immola, & Cumanus in l. Gallus. §. Quidam rectè. ff. De liber. & posthu. Ceterum post litis contestationem nullo modo libellus potest emendari aut mutari.

Sunt tamen qui existimant alium esse effectum huius particule circa probationes faciendas, uide licet, quòd actor sic protestatus, uideatur distinctim non coniunctim agere, nec proinde ad omnia probanda se astrinxisse. Ita probat Bal. in. l. Edita. C. De edend. in prin. Et Hostiensis in. d. c. Inter dilectos. Addit tamē Baldus: neminem in dubio censeri se astringere, nisi quatenus uult agere. l. Scio questum. ff. De appellatio. Cui Iason quoq; in eadem. l. Edita, in fi. subscribit. Ceterum, quod adijci solet: SALVO MIHI ARBITRIO ADDENDI: nullius effectus est. Bal. Paul. de. Cast. cum alijs in. l. j. C. Ut que des. aduocat.

Illud quoq; prætereūdum non est: Quòd actor ubi semel emendauerit libellum, non est denuò admittendus, etiam ante litem cōtestatam. Bal. in. c. ij.

De libell. oblatio. citans. l. Si quis iusiurandum. C.

De reb. credit. Iason in. d. l. Edita.

Sed hæc omnia sunt uera de libellis qui litis con-
testationem inducunt: quid autem dicemus de positi-
tionibus & articulis, uel unâ cum libello, uel seorsum
exhibitis, an illis aliquid addere liceat? Res-
pondeo breuiter: ueriores esse sententiam eor-
um qui dicunt: ponentem in hoc non facile audien-
dum esse, quia uidetur fateri id quod ponit. Nisi forte
probare possit se errore ductum: & præcipue,
si excontinenti hoc alleget re adhuc inægra, antea
quàm respondeat aduersarius, argu. l. Si quis iusiur-
andum. C. De reb. credit. Sic & testis excontinen-
ti se corrigens, à periurio excusatur. c. Præterea,
in fi. De testib. cogend. Alioqui confessiones in ius-
dicio factæ, nō presumuntur erroneæ, ut notat Dy-
nus in. c. Quod semel. De reg. iur. li. VI. Deliberā-
dum ergo maturè est actoribus quid ponant, sicut
& reis quid respondeant, quorum æqua in hoc est
relatio. Speculat. in tit. De positio. §. ult. Bal. in. l.
Edita. C. De edend. Et alij Doctores secundū gloss.
in. c. ult. De iureiuran. lib. VI.

Ceterū, quod ad novos articulos pertinet prio-
ribus addēdos, quos etiam additionales uocāt: Spe-
culat. in. d. tit. De positio. §. Quarto queritur, ui-
detur rectè sentire: Quod positiones semper ad-

mittendæ sint, etiam publicatis iam dictis testimoniis. Rationem addit. Nam positiones uice probationum sunt sequente responsione aduersarij. §. ulti. in Auct. De his qui ingrediuntur ad appellan. Illud quoque (inquit) adiicimus, ut si quis probationem petierit quãquam suorum sermonum aut literarum. Sed nemo dubitauerit post publicationem quoque testificationum admitti probationes, quoad renunciatur & concludatur in causa. c. Cum dilectus. De fid. instrumento. Ergo sic quoque censendum est de positionibus & articulis.

Quod si hic obijcias: Positiones post aperta testimonia nihil profuturas, quandoquidem negatæ nequeunt postea testibus probari. §. Quia uerò multi, in Auct. De testib. c. Constitutis. ij. eod. tit. Respondet Specul. Quia possunt probari per instrumenta, aut confessionem aduersarij. c. Statuimus De confess. lib. VI. Statuimus (ait Romanus Pontifex) ut positiones negatiuas, quæ probari non possunt, nisi per confessionem aduersarij, Iudices admittere possint, si æquitate suadente uiderint expedire. Num igitur contemnendus est effectus, si forte confiteatur aduersarius articulos? Porro, Legis mens est in iudicijs, ut amplissima sit probandæ ueritatis uia. l. Serui. ff. De testi. l. Generaliter, in prin. C. De reb. credit. l. Ne quid. §. De his. ff. De incendi.

di. rui. naufra. l. Quo multi, in fin. C. De heretic.
 XIII. q. ij. c. Quamquam sacerdotum. Vnde est
 regula in. c. j. De confess. lib. VI. Quod ubicunq;
 locum habent probationes, ibi admittuntur & po-
 sitiones, quarum confessione fortassis sequuta, non
 sit ulterius laborandum, siue ante, siue post litem
 contestatam.

Sed tota hac disputatione nihil opus fuerit, si
 causidici rectè teneant actionum formulas, quæ sa-
 tis ostendūt, quid in unaquaq; persecutiōe ponendū
 ac probandum sit, ut istis consarcinatis articulis ni-
 hil sit opus perdere tempus, grauare Iudicē, & cau-
 sam implicare.

DE POSITIONIBVS ET ARTI- CVLIS.

Ositio à ponēdo, quæ Græcis dicitur
 thesis, est alicuius particularis rei
 ad causam pertinentis assertio, au-
 thore Bartolo in. l. ij. §. Quod ob-
 seruari. C. De iureiuran. propt. calum. dand. Vbi
 præterea rectè dicit: huius uocabuli usum adeoq;
 rem ipsam, consuetudine magis quàm scripto iure
 receptam esse in iudicijs.

Articulus uerò appellatur, quasi membrum ali-

M 3 cuius

cuius facti seu casus diminutissimum: uidelicet, cum singulae orationis sententiae, interuallis quibusdam distinguuntur, sicut inferius apparebit exemplis.

Proinde, si uno prorsus orationis contextu, factum Iudici ex scripto proponas, libellus est. Sin autem singulas partes & circumstantias breuissimis pronuntiatis complectaris, & nihilominus quae ad libellum requiruntur adijcias, fit libellus positionalis aut (ut dicunt) articulatus. Vtriusque exemplar infra describam.

Interim, ut prosequamur quod paulo antè coepimus dicere, admonendi sumus: antiquitatem ignorasse hanc formulam articulati libelli. Veteres enim ipsam actionis uim & potestatem, simpliciter scripto comprehendebant solenniter. Ceterum, quatenus ad probationem ab aduersario depromendam attinebat, utebantur primum interrogatorijs actionibus: Deinde easdem interrogationes, officio Iudicis expediebant, donec posterioris seculi auctores ad augendas causarum probationes, hunc modum paulatim admitterent in iudicijs & commodum existimarent, quoniam in dies magis magisque multiplicabantur lites.

Mihi autem uidetur optimis rationibus, non ex errore (ut fieri solet) hanc consuetudinem coepisse, nisi eam nunc in abusum uerteremus, sicut omnia praecleara

clara. In primis enim, quid magis instruat Iudicem de causa cogniturū, quàm hæc copulata lectio? Deinde, quid reo conuenito commodius insinuet speciē futuræ litis, quàm actionis formula cum tota facti serie coniuncta? Quid item litis compendio magis deseruiat, quàm uno scripto omnia proponere, quæ alioqui uelut eadem cantilena sæpius essent repetenda?

Veruntamen tempora præparandi iudicij non confunduntur per hoc. Nam ista est praxis uera: Ut exhibeatur tale scriptum loco simplicis libelli. Et tum lite contestata, rursus in tempore ad articulandum constituto, uel (sicut appellant) termino, repetatur uice articulorum. Quanquàm & sicubi distincta fiant scripta, & distincta seruentur tempora, non potest improbari, modo sine calumnia procedat: uidelicet, ne grauētur litigatores sumptibus superuacaneis.

Præterea, neque hoc ignorandum est: Quòd positiones & articuli, quamuis uerbis assertorijs fieri & soleant & debeant: habent tamen in se uim interrogationis, ut meritò peti possit aduersarij responsio. Est autem ratio euidens, quare asserēdo & non interrogando concipiendi sint articuli. Nam sicut actor hoc intendit, ut si quid cōfiteatur reus, ue sit ipse in hoc ab onere probādi statim releuari: Ita

reο quoq; conuento prodesse debet id, quod actor
asserit, & asserendo confitetur. Obseruanda enim
est inter actorē & reum æqualitas. c. ij. De mutu-
petitioni. c. Non licet. De regul. iur. lib. VI. Si au-
tem interrogaret solum actor, nec aliquid asserere-
ret, nihil uideretur cōfiteri. Quid enim fatetur, qui
interrogat? Et ita multò durior esset rei conuenti
conditio, qui semper respondendo obnoxius esset
confessione, nunquam aliquid simile relaturus ab
actore.

Bona igitur interpret & moderatrix in hac par-
te est Consuetudo: quòd actor ponat & adfirmet,
ponendo autem & adfirmando nihilò minus tacitè
interroget aduersarium. Nulla enim in iudicio com-
modior esse potest probatio, quàm propria alicuius
confessio, ex infallibili conscientia & animi rã-
tione prodita.

Vnde sequitur: nihil referre quo nomine dixeris
id genus scriptum. Nam aliàs appellant positio-
nes, aliàs articulos, aliàs assertiones, aliàs capitula,
aliàs deniq; positionales articulos. c. ulti. in princ.
c. Præsentium. §. Testes. De confess. li. VI. c. Cau-
sam que. ij. Et. c. Ex parte. De testib.

Videamus itaq; in scribendis articulis quid ma-
ximè sequendum, quiduc sit euitandum.

PRI MO itaq; circa positionales articulos ca-
uendū est cum primis, ne superuacanei sint seu
Impertinentes, hoc est, quorum probatio nihil ad-
iutura sit intentionem actoris. Vnde Doctores col-
ligunt regulā: Quod nemo admitti debeat ad pro-
bādum id, quo probato, nihil obtinere possit in cau-
sa, ut in. l. Ad probationem. j. C. De probatio. c. Di-
lecti filij. De exceptioni. l. Hæc stipulatio. §. Di-
uus. ff. Ut leg. nomi. cauea. Sic Iustinianus Impera-
tor semel atq; iterum ab emendato Codice suo iussit
refecari superuacanea, ut est uidere in prohæmio
C. §. Quibus specialiter. Et De Iustinia. Codi. cons-
firman. §. Tollendis quidem.

Impertinentes autem articulos, Dominicus in
c. ulti. De confess. li. VI. diffinit, eos esse, qui ad cau-
sam prorsus nihil faciunt, aut si prima fronte utcū-
que aliquid facere uideantur, ad ius tamen relati,
nullum habēt probationis effectum. l. Ampliorem.
C. De appellati. Veluti, si quis mutuum petens, po-
nat se ascendisse capitolium. Vel, si quis uendicans
domum, ponat suos fuisse nummos quibus eam Ti-
tius suo nomine emit. Quo exemplo usus est Impe-
rator in. l. Ad probationem. C. De probati.

Plerunq; autem collatio circumstantiarum ostē-
det utrum aliquid sit superuacaneum, ut est pulchrū
argu. Instit. De lega. in princ. Et probatur in. l. In

strumenta. C. De probatio. à contrario sensu. In-
 strumenta (inquit) domestica, seu priuata testatio,
 seu adnotatio, si non alijs quoq; adminiculis adiu-
 uentur, ad probationem sola non sufficiunt. Ex his
 ergo satis apparet: stultum esse actorem qui multos
 congerit superuacaneos seu impertinentes articu-
 los, præbens scilicet ansam excipiendi aduersario.
 Imperator quoq; uerbosas assertiones detestatur in
 l. Ampliorem. §. In refutatorijs. C. De appellatio.
 Et hæc non solum uera sunt, cum causa ex scripto
 tractatur, uerum etiam cum ex non scripto cognos-
 citur. Accur. in. l. Ex ea causa, in prin. ff. De postu-
 lan. rectè existimat, hominem plus equò uerbosum,
 prohibendum esse pro alio postulare.

Articuli igitur solum ea continere debent, quæ
 ad institutam actionem necessario requiruntur, &
 quibus probatis, constet intentionem actoris iure lo-
 cum habere, ac reum conuenientem esse condemnan-
 dum. Hoc autem quo pacto fieri oporteat, non ali-
 ter intelligi potest, quàm si naturam cuiusq; actio-
 nis compertam habeas. Interim tamen de imperti-
 nentibus articulis adi Bartolum in. l. Si duo patro-
 ni. §. Idem Iulianus. ff. De iurciuran.

SECUNDO oportet scribere articulos uer-
 bis minimè obscuris, ne tam à Iudice quàm ab
 aduerso

aduersario possint repudiari, exemplo .l. Ut res
 sponsum. C. De transactioni. Ut resposum (inquit)
 congruum accipere possis, insere pacti exemplum.
 Et. l. Domitius. ff. De testamen. Aut (inquit Celsus)
 non intelligo quid sit de quo me consulis, aut ualde
 stulta est consultatio tua. Accedit. c. De muliere,
 De sponsali.

Obscuritas autem tribus potissimum modis cog
 noscetur.

I Si de una re ad aliam, mutetur nec satis sibi cō
 flet oratio. Veluti, cum quis nunc hoc, nunc illud,
 alijs atq; alijs uerbis proponat. Quam inconstan
 tiam ius censet obscuram & mēdacijs suspectam, ar
 gu. l. Nemo, in fi. C. De acqui. possessi. Huc alludit
 uulgatum prouerbium: Mentientem oportet esse
 diu memorem. Constante igitur & ingenuè litiga
 tores factum exponere debēt, ut res est, nihil aliud
 appetentes quàm quod iustitiam consequantur.
 Quod nisi fiat, aduersarius non tenebitur respon
 dere huiusmodi uarijs positionibus, quas nec Iudex
 debet admittere, cum obscuram uarietatem leges
 damnent, apertam simplicitatem extollant & amo
 plectantur, in Auct. De testamē. imperfect. in prin.

II Si actor alternatiuè ponat usus his dictioni
 bus:

bus: uel, aut, ue, & similibus quæ dubiam faciunt orationem. Ut si quis ponat sibi ab aduersario promissa decem uel quindecim. Semper enim ferè obscura est alternatio. l. Vbi autem. §. Qui illud aut illud. ff. De uerbo. obliga. l. Prætor edixit. §. Quod autem Prætor. ff. De iniuri. Et propterea hoc casu aduersarius rectè petet explicatiorem articulum, ut notatur in. l. Inter stipulantem. §. Si Stichum. ff. De uerbo. obligati. Et in. l. Si quis intentione. ff. De iudic.

Quod tamen uerum est, nisi res alternatim promissæ sint. Nam tunc pro ueritate facti, eodem quoque modo necessariè petuntur. §. Huic autem qui loco. Instit. De actioni. Vel, nisi Ius talem petitionem ex causa præscribat, ut est exemplum in. l. ij. §. Apud Labeonem. ff. De aq. pluui. arcen. Præterea cum litigatores legitimam dubitandi causam habent, rectè utuntur alternationibus. Veluti, ubi incertum est utrum res extet, an non: iure petitur res, uel eius æstimatio, docente Bar. in. l. Sancimus. j. C. De sacros. ecclesi. Et in. l. j. §. Quia autem. ff. Quor. legato. Sic & contrahentibus permissum est, contractum dicere nullum, uel petere rescindi si quouis modo ualeat. Idem probatur de sententia, auctore Bart. in. l. Si expressim. ff. De appella.

Ad hanc autem incertitudinis speciem pertinet
uerba.

uerba, plus, uel minus, tribus annis & ultra: cum similibus, quæ præterquã quòd nullius effectus sunt, obscurum quoq; faciunt articulum. c. Literæ. De dilatio. Tractant Doctores in. l. Cum filius. §. Pater cū filia. ff. De lega. ij. Et in. l. In actione furti, in princ. ff. De furt. Meminit etiam Bartolus horum uerborum in. l. Publica Meuia. §. ult. ff. Deposit. Igitur ubi res ipsa non postulauerit, minimè utendum est sententiãrum alternatione.

III Cum litigatores utuntur uerbis ambiguis, quæ ad multa referri possunt, nec tamè addūt quid intelligi uelint. Veluti, si quis legati mentionem faciat, non adiiciens speciem, ut est exemplum in. l. Titia cum testamento, in princ. ff. De legat. ij. Aut, si quis asserat sibi ab aduersario promissos fuisse decem denarios, prætermittens speciem monet. e. l. Cū Stichus. ff. De solutio. Hæc enim generalitas rerum quæ his uerbis significantur, facit obscuritatem quãdam. l. Ita fidei. ff. De iur. fisc. Et notatur in. l. Veteribus. ff. De pact. Fugienda igitur est quantum fieri potest, & singule res, singulis appellationibus distinguendæ ac in speciem designandæ sunt, iuxta §. Alio autem modo. Instit. Quib. mod. testa. infir. Siquidem Seruius Iurisconsultus rectè diffiniuit, nõ uideri quenquam dixisse, cuius non suo nomine usus est

est. l. Labeo ait, in fi. ff. De supellect. legat. Et est elegans textus in. l. iij. ff. De reb. dubi. Vnde cogendi sunt litigatores, opponente aduersario, ut ambiguos seu generales articulos, speciatim explicent, secundum diffinitionem Iuriconsulti in. l. Certum. ff. Si cert. petat.

Prædicta uerò omnia & quæ post hæc dicturi sumus de obscuritate libelli, determinanda sunt aliquot modis.

I Non debet in potestate rei conuerti esse, semper obscuritatis commento iudicium differre, ac inutilibus disputationibus, & causam inuertere, & tempora cum sumptibus perdere. Siquidem nunc nemo non habet in ore hanc exceptionem: Libellus est ineptus, obscurus, uariius, incertus, generalis, peccans in materia & forma, & cætera id genus: quasi uerò sine his uerbis scriptum exceptionis non uideatur à perito causidico editum. Tandem fit, ut ista defensio ad necessitatem permissa, conuertatur in defensionem iniquitatis, sicut de remedio appellationis conqueritur Roma. Pontifex in. c. Ut debitus. §. Porro. De appellatio.

Quapropter, cum litigatores huiusmodi calumnias sibi obijciunt, iudicis officium est, diligenter aestimare, num opposita deformitas digna sit emendatio

datione. Nam Iudex semper equum se cognitorem
 utrisque litigatoribus exhibere debet, sicut iubet
 Imperator in Auct. Iusiuran. quod. præstat. ab his.
 Neque enim temerè admittet, neque statim reiiciet
 libellum impugnatum: sed pro qualitate causa sensu
 tentiam interlocutoriam dicet. Et si libello respon
 dendum non esse cognouerit, absoluet eum ab in
 stantia illius iudicij: condemnato actore in expen
 sis. Cum autem unius uel alterius articuli quæstio
 uertitur, iudicium utiq; procedit. Sed pronuncian
 dum omninò est, quia super libello quem aduersa
 rius impugnat, non est ante interlocutionem proce
 dendum, dicente Bar. in. l. Si in rem. 1. ff. De Re
 uendicati. Et in. l. Si mater. §. 1. ff. De exceptioni.

In cognitione autem huius exceptionis memi
 nisse debet Iudex: quòd ubi non magni momenti uel
 circa aduentitias clausulas uersatur obscuritas, ibi
 admittendum potius esse libellum, quàm reiiciendū,
 etiam si summo iure posset reiicere. Non enim quic
 quid eius potestati permittitur, id subijcitur statim
 Iuris necessitati. l. Non quicquid, in princ. ff. De
 iudic.

Benignius ergo fecerit, si libellum ob modicam
 rem non protinus reiiciat, utcumq; urgeat aduersa
 rius differēde litis fortè cupidus. Ita tractat Bar.
 in. l. Si præses, in fi. ff. De pœni. Et in. l. Scire debet

mus, in princ. ff. De uerbo. obligati. ubi probat uerba libelli interpretanda, adeoq; non nihil à sua significatione (si fieri possit) trahenda esse, ut magis ualeat, quam pereat, iuxta. l. Quoties. ij. ff. De reb. dubi. Sic etiam respondit Paulus de Cast. consili. CLXXXVII. inci. Super primo reperio. Est argu. in. l. Verbum uolo. C. De Fideicommiss. Verbum (inquit) uolo, licet desit, tamen quia additum perfectum sensum facit, pro adiecto habendum est. Iason in. l. j. ff. De offic. assesso. multis utitur testimonijs. Fieri enim potest in iudicijs, ut ex succedaneis probationibus, emendetur aliquid uel suppleatur quod defuit, aut declaretur quod obscurum uidebatur. Hoc probatur in. c. Examinata. De iudici. ubi ex productis testibus dicit Romanus Pontifex se cognouisse intentionem actoris ineptam. Idem respondit Pet. de Ancha. consili. CCLVI. Incipi. In causa & questione quæ uertitur inter nobilem uirum dominum Robertū. Accedit Ioannes de Ferrarijs in tit. De forma. responsi. rei comment.

In summa, quotiescunq; disputatio ineptitudinis uel obscuritatis suboritur inter litigatores, Iudex plus fauere debet actori quam reo, ut est communis sententia Doctorum in. l. j. §. j. ff. Si mens. fals. mod. dixer. Et in. c. Dilecti filij, De iudici. Quòd si obijcias. l. Favorabiliores. ff. De regu. Iur.

Et. c. Cum sunt, eod. tit. lib. VI. Respondeo, in diffinienda lite favorabiliores esse reos quàm actores, ut in dict. ll. Caterum in his quæ ad ordinandam litem pertinent, actores plus favoris habent, docente Bart. in. l. De die. ff. Qui satisfacti cogant. Quamquam non uideo quid favoris sit adsequiturus reus, si rejiciatur libellus quem actor denuò exhibiturus sit, ut dicit Romanus Pontifex in. c. Abbate sanè. §. Secus autem cum egit, De sentent. & re iud. li. VI.

Et omnia quæ de libello diximus, ea circa exceptionem repetenda sunt, nimirum ut & illa, quatenus fieri iure potest, potius admittatur quàm rejiciatur. Et hætenus de prima exceptione à superiore regula.

II Si litigatores nullam mentionem faciant, non debet Iudex faciliter ineptitudinis uel obscuritatis questionem mouere, nisi formula omnino nihil ualeat, aut articuli planè intelligi non possint, ut superius satis tractatum est. Id enim quod in initio non ualet, nunquam potest conualescere. c. Quod in initio. Et. c. Non formatur. De regul. Iur. li. VI. Alio qui sufficit sententiam ex quacunque parte actorum iudicialium fieri certam. l. In summa. §. Amplius. ff. De re iudicat. l. penulti. C. De sentent. quæ si certanti. prola. est. Et est crebrior opinio Doctorum

rum in. l. Edita. C. De edend.

Hæc uera sunt in Ciuilibus causis: Cæterum in
persequendo crimine, libellus ineptus aut obscurus,
etiam aduersario non excipiente, ipso Iure nullus
est. l. Prætor edixit, in princ. ff. De iniuri. l. Libello
rum. ff. De accusatio.

III Quantum ad generalitatem attinet, ad
monendi sumus: Quòd in causa spoliij admittitur li
bellus generalis, si petantur res, & damnorum æsti
mationes, nulla speciali facta designatione, ut notât
Doctores in. c. Cum dilectus. De ordi. cogniti. Cū
dicit: In prædis animalium & alijs damnificare.

IIII Generalitas, non potest opponi filio peten
ti legitimam suam, etiam si nullam quantitatem seu
æstimationem adijciat, ut probat Bald. in. l. Si quis
in suo. C. De inoffi. testamen. Innocen. in. c. Conque
rente, De offic. ordinari.

V In causa dotis petendæ non potest impugna
ri libellus generalis. Quoniam dos est res uniuers
salis. l. Quod dicitur, in princ. ff. De impen. in re.
dotali. fact. Sed in iudicijs uniuersalibus non potest
redargui generalitas. Vt probat Bart. cū alijs in. l.
ulti. C. De senten. quæ sin. cert. quanti. profer. Et
in tit.

in tit. ff. Solut. matri. Idē rectē confirmat Iason in l. j. ff. De edend. Sufficit enim in executione designare res quarum generaliter facta est mentio in articulis. Huc uidetur accedere Bart. in l. ij. C. De sentent. que si. cert. quan. quamuis alibi uariet. In summa ubi, uel ex facto aduersarij, uel ex alia iusta causa ignorat actor species rerum: ibi generalitas non potest apponi. l. Quæ de tota. §. Incertæ parat. ff. De Reiuendicat.

VI In his quæ accessoria sunt petite rei. Veluti, si re designata, fructuum nō ita ad amussim uel etiam nulla fiat designatio, non erit facile audiendus aduersarius opponens obscuritatem, ut probat Bart. in l. j. in princi. ff. De edend. per. l. Et ex diuerso. §. j. ff. De Reiuendicat. Iason in eadem. l. j. testatur Bart. sententiam crebriorem esse. c. Inter dilectos. in princ. De fide instrument. Hæc omnia (inquit) petebat cum omnibus fructibus inde perceptis. Citat etiam consilium Alexan. XC. incipi. In causa & lite uertente coram arbitro.

TERTIO, Curandum est, ut simplices articuli sint, hoc est, unius dumtaxat rei. Exempli gratia: Pono aduersarium mihi uendidisse equū. Hic enim articulus, simplex est, non nisi solius uenditionis

ditionis mentionem faciens. Cæterum si sic dicat: Pono aduersarium uēdidisse mihi equum decem florenis, multiplex fit articulus: quod incautus aliquis à fronte non discerneret. Nam duo continet, quorum alterum potest esse uerum, alterū falsum. Porro, si equus est uenditus, non sequitur tanti uenditum esse, sed fortē minoris aut pluris. Vtrunq; ergo duobus articulis exponendū est, hoc modo: PONO TALEM EQVVM AB ADVERSARIO MIHI ESSE VENDITVM. ITEM, PONO DECEM FLORENIS VENDITVM MIHI ESSE, & sic de cæteris. Ratio autem est. Nam qui simplex & certum responsum exigit secundum Ius. l. Certum. ff. De confess. is uicissim simplices articulos edere debet. Primum, ut eo iure utatur, quod ab alio exigit. l. j. ff. Quod quisq. iur. in aliū stat. c. Cum omnes. De constitutioni. Deinde, ut inter actorem & reum æqualitas seruetur. l. ulti. C. De fructi. & lit. expen. c. Non licet, De regul. Iur. lib. VI.

Præterea, nunquam tutum est in his quæ sigillatim probanda sunt, uno atq; eodem orationis contextu multa copulatim proferre. Altera enim parte non probata, totus articulus corrui. l. Si is qui ducenta. §. Vtrum. ff. De reb. dubi. Et iij. q. IX. c. Pura: Pura (inquit Ambrosius) & simplex testimo-

nij se

nij series intimanda est. Plerunq; testis dum ad seri-
riem gestorum aliquid ex suo adijcit, totam testimo-
nij fidē parte mēdacij dedecorat. Nihil igitur quod
bonum uidetur, addendum est. Hæc ille.

Caueant itaq; litigatores multiplicare articu-
los. l. ulti. C. De sentent. & interlo. omni. Iudic.
Sunt etiam qui putant aduersarium ad multipli-
cem positionem omnino non teneri respondere. Sed
cum inde frequentissima calumniandi occasio nas-
ceretur, reiecta est horum sententia, ut testes sunt
Innocē. Abbas Hostiensis & alij in. c. Præsentium.
§. Præterea, De testi. lib. VI. Debet enim aduer-
sarius multiplicem articulum per partes singulas
fateri aut negare, nisi fortè intricata sit mate-
ria, ut tunc rectè petat diuisim explicari ab aduer-
sario.

QUARTO, Positiones & articuli factum
alicium continere non debent, quandoqui-
dem aduersarius ad eos nō est cogendus respondere.
l. Marcellus. §. Qui reū. ff. Rer. amota. Iurare autē
(inquit) tam uir quàm uxor cogetur, pater autem
amouentis iurare non cogitur, cum iniquum sit de
alieno facto alium iurare. l. ulti. ff. Pro suo: Quia
(inquit) in alicni facti ignorantia, tolerabilis error
est. Hæc omnia sic accipienda sunt, quòd factū alic-

num ad causam non pertinens allegari non debeat, propter generalem regulam de non admittendis articulis impertinentibus. Ceterum, si factum alienum ad causam de qua agitur spectet, sanè nihil prohibet id inter articulos referri, quibus etiam aduersarius respondere tenetur, & quidem facile potest sine periculo periurij, quoniam qui id tantum quod credit aut non credit, respondet, ut tractant Doctores secundum gloss. in. c. Præsentium, De testi. li. VI. Et in. c. Cùm causam quæ, De iura. calum. Probatur in. l. ij. §. Quod obseruari. C. eod. tit.

QVINTO Euitandi sunt articuli captiosi, hoc est, ita scripti, ut siue confitearis, siue ne ges, semper tibi incommodo cessurum sit. Veluti, si de his fiant positiones, quæ prius per iusiurandum ab aduersario delatum, sopita sunt, exemplo. l. Qui iurasse. §. Si pater. ff. De iureiuran. His igitur articulis reus conuentus non tenetur respondere, quoniam nemini laqueus est iniiciendus. XXVII. q. i. De iudiis. ij. Idem iuris est si positiones contineant delictum aduersarij. Quod tamen tractat & distinguit Bar. in. l. Marcellus. §. Qui rerum. ff. Rerum amot. Et Dominicus in. c. ulti. in fi. De confess. lib. VI. Putant enim de aperto crimine, & poni posse ab actore, & respondendum esse ab aduersario. c. Qualiter

ter & quando. ij. Et. c. Inquisitionis, in fi. De accusationi. Ceterum, occultis criminibus respondere non tenetur reus conuentus, iuxta illud Pauli ad Hebræos: Non tibi dico ut te prodas in publicum, neque apud alios te excuses. Vt refertur de pœnitenti. distincti. j. §. His autoritatibus. Et sic intelligenda est superior regula: neminem cogendum esse, ut propriam turpitudinem confiteatur, uel ad eam respondeat in causa Ciuili. Sed in criminali respondere tenetur, ut probat Bart. in ead. l. Marcellus.

Alio quoque modo articuli sunt calumniosi, cum sub diuerso loquendi schemate habent aliquid ad quod si in specie respondeas, aut negaturus sis quod prius affirmasti, aut contra, confessurus, quod paulo antè negasti, non sine discrimine periurij. Hoc autem fit, si generali assertione præmissa, quam haud dubiè negaturus sis, subiungat aduersarius alias positiones, quibus nomihil mutatis traducat te innotum ad confitendū præcedentem articulum: Vt si sic quis scribat: PONO TITIVM FVISSE PROCURATOREM TVVM. Hunc articulum fortè nō credas esse uerum. Deinde subiungat: ITEM PONO QVOD PRAEDICTVS TITIVS COLVIT REI CONVENTI VINEAM. ITEM QVOD COLLECTA VINA VENDIDIT. ITEM QVOD HAEC OMNIA FECIT MAN

DATO EIVSDEM. Hos tres articulos si confitearis, contraria uidebitur tua responsio. Procurator enim est qui aliena negocia mandato domini administrat. l. j. ff. De procurator. Si rursus neges, suberit & hic scrupulus, quia fortè uerum est, Titium coluisse uineam tuam, et uina uendidisse mandato tuo: non tamen procuratorem fuisse ad id quod aduersarius intendit. Et hoc est quod dici solet: negato eo quod generaliter propositum est, simulatq; negatas esse omnes ex eo dependentes species. l. Nam etsi. §. Rumpendo. ff. De iniust. rupt. et irrit. testament. l. Nō dubiū. C. De legib. l. j. C. De codicil.

His autem modis captio, calumnia seu cauillatio in positionibus committitur, ut eleganter tractat Iurisconsultus in l. Natura cauillationis. Et l. Si calumniatur. ff. De uerbo signifi. l. Ea est natura. ff. De regul. iur. Non est ergo huiusmodi articulis respondendum, sed sufficit hoc ipsum dicere quòd incaptiosi sint & nullam responsionē sine periculo respondentis admittant.

Ceterum oportet Iudicem hic circumspectum esse, ne statim affectui litigantium cedat, hoc est, ne positiones admittat uel reijciat temerè: sed summam cognoscere debet, utrum asserentis ualde inobersit responderi ab aduersario, sicut dicit Iurisconsultus

*Sultus in. l. Si defensor. §. Illud quæritur ff. De in-
terrogato. actioni. Cognitionis autem effectus tri-
plex est. Nam si uiderit articulos omninò imperti-
nentes aut captiosos esse, reijciet eos, quandoquidẽ
nemo est onerãdus superuacanea aut contra ius pe-
riculosa responsione, sicut nec inutili cautione. l.
Hæc stipulatio. §. ulti. ff. Ut legato. seu fideicom-
misso nomi. caueat. Diuus Pius quoq; (inquit) res-
scripsit, quoties euidens res est, ut certum sit nullo
modo fideicommisso locum esse, perquã iniquum
esse, superuacanea cautione onerari heredem. Idẽ
probatur in. l. Non cogendum. §. ulti. ff. De pro-
curato. Si autem ex diuerso intelligat articulos nõ
esse tales quales aduersarius differẽdi fortẽ iudicij
causa impugnat, non est cur debeat reijcere. Imò
cogẽdus est aduersarius ad respondendum, & ex
sua responsione quasi ex contractu obligatur. l.
De etate. §. Qui interrogatus. ff. De interrogat.
actionib. Si deniq; dubitauerit Iudex, utrum pro-
posita aduersus articulos exceptio locũ habere de-
beat, uel nõ: tutius est ut positiones admittat, argu-
t. Non astimemus. XIII. q. II. Vbi interpres
alia quoq; Iura citat ad hoc. Vnde prodita est re-
gula Iuris: quòd sicut prætermisio eorum quæ uti-
lia sunt, nocet: ita superuacanea in dubio admissa,
minimè uitiant iudicium uel alium actum. l. Non so-*

let. ff. De regul. iur. l. Testamentum. C. De testam-
ment.

SEXTO, A positionibus Iuris temperandū est, quibus ideo non tenetur aduersarius responde-
re, quia Ius semper est certum, nec eget ulla proba-
tione, propter quam inuentus est ponendi modus.
Vnde si quis responderit confitēdo aut negando id
quod contra ius est, nihil præiudicatur uel respon-
denti uel aduersario. l. Confessionibus, cū. l. sequen-
ff. De interrogato. actioni. l. Ornamentorum. ff. De
aur. & argent. legat. Ornamentorū (inquit Pau-
lus) appellatione uestem muliebrem non contineri,
nec errorem hæredis sui ius mutasse, respondend.
Idem notatur in. l. i. C. De confess.

Simili modo uitandæ sunt positiones quæ impos-
sibilem rem continent. Puta, si quis asserat se tertio
die ex Colonia profectum fuisse Romam. Aut si mu-
lier post mortem mariti pariens undecimo mense,
ponat filium esse mortui mariti. Vel si quis X X.
annorum adolescens dicat se filiū esse illius qui nō-
dum uigesimalimum annum attigit. Hæc enim atq; id ge-
nus alia per rerum naturam fieri nō posse constat.
l. Si quis ita institutus. ff. De condit. institu. §. Mi-
norem. Insti. De adoptioni. Et. §. Vnum siquidem,
in Auct. De restitutio. & ea quæ par. unde. mens.

Quia

Quia impossibile nulla obligatio est. l. Impossibile. l. Vbi repugnantia. §. Quæ rerū. Et. l. Ea que ad damnum. ff. De regul. iur.

Olim autem apud iuris interpretes dubitatum fuit, num positiones negando fieri possent, hoc modo: PONO LVCRETIAM NIHIL MIHI DOTIS ATTVLISSE. uel, PONO TITIVM, TALEM REM NON VENDIDISSE. Constitutum autem est hodie in. c. j. De confess. lib. VI. Negatiuas quoq; positiones que probari non possunt nisi per confessionem aduersarij, æquitate suadente admittendas esse. Hoc cum ita sit, miror quid in mentem ueniat quibusdam causidicis qui ad antiquam disputationem respicientes, sic uertunt articulos: PONO QVOD EST ET FVIT ABSQVE EO QVOD LVCRETIA MIHI ATTVLERIT DOTE, & sic de cæteris. Nam si hac uersura res diffiniri potuit, quid opus erat Pontificia constitutione? Et contra, si Legislatoris autoritas hanc controuersiam explicare potuit, quid opus est his uerborum inuolucris? Sed uideo nonnullos ea uexari insania, ut de his quobus rebus addubitent, quarū controuersia superiorum autoritate prorsus est diffinita. Negatiuarū aut positionū differentias, require apud Bart. in. l. Actor. C. De probati. Et in. l. In illa stipulatiōe si Calend. ff. De uer. oblig.

SEPTIMO, Non est faciliter in articulis facien-
 da mentio alicuius instrumenti aut priuilegij
 specialis. Nam aduersarius non posset antea com-
 pelli ad contestandam litem & respondendū, quā
 huiusmodi instrumentum uel priuilegium ederetur.
 Et ea quidem disputatio sine dilatione causæ nō fie-
 ret. Ita Doctores in. l. i. §. ulti. ff. De edend. teste
 Iasone. Et Innocentius in. c. i. De probatio. Roma-
 nus in consili. XXXIII. Quod tamen Bart. in. l.
 Postq̄. §. Si dies. ff. Vt leg. nom. cauea. distinguit.

Adde, quod si faciens mentionem instrumenti, iu-
 raret se ante litem contestatam edere non posse, da-
 bitur certè locus huic necessariae excusationi, nec
 iudicium differetur. Bar. in. l. Edita. C. De edend.
 post Innocentium in. c. i. De probat.

Sed quid si actor nolit edere instrumentum sine
 legitima ratione? Respondeo: posse ac debere Iudi-
 cem ad petitionem eius cuius interest, pronunciare
 (premissa tamen monitione) nunquam de cætero si-
 dem esse præstandam tali instrumento uel priuile-
 gio. Barto. quem Iason cum alijs sequitur in. d. l. i.
 §. ulti. ff. De edend. per. l. iij. C. De fid. instrumen.

Pari cura prouidendum est in positionibus, ne
 consuetudo pro statuto: uel contrà, statutum pro cō-
 suetudine allegetur. Nam ponēs consuetudinē esse,
 & probans statutum, uel ediuerso, meritò succum-
 bit:

bit: quando quidem diuersa sunt Ius scriptum, quale est statutum: & non scriptum, hoc est, consuetudo.
l. De quibus. ff. De legib. ac inibi tractat Barto.

OCTAVO Sunt qui existimant in rem actoris esse, si ponat & probet aduersarium aliquando apud probos & fide dignos homines, extra iudiciū fuisse confessum aliquid ad causam. Et quāquam Angelus Aretinus in. §. Omnium. Instit. De actioni. contra hanc praxim insurgat, quasi scilicet hac positione instruat aduersarius de probatione actoris: Iason tamen ibidem refutata hac ratione adfert non contemnendum effectum huius positionis, testimonio Specul. in tit. De teste. §. i. Et Antonij Butriga. in. c. Examinata, De iudi. Quia etiam extraiudicialis confessio in plerisque casibus suum adfert robur ad probandam intentionem actoris, ut Barto. cum alijs Doctoribus tractat in. l. Generaliter. C. De non numerat. pecuni. Imò in. l. Ictus fustium. ff. De his qui notan. infami.

Quocirca nec illud prætereundum est, quòd confessio geminata, hoc est, semel atq; iterum facta extra iudicium, perinde censetur, ac si in iudicio, aut iudicialiter contingeret, dicente Bart. post Accursium in. l. Cum scimus, in princ. C. De agrico. & ceteris lib. XI. Sic geminata obligatio tollit beneficiū

Velleia

Velleiani. l. Si mulier. C. Ad senatus. Vellei. Sin autē
 (inquit) post biennium hoc fecerit, sibi imputet, si
 quod sepius cogitare poterat et euitare, non fecit,
 sed ultro firmavit. Sic per binam confessionem ces-
 sat exceptio nō numeratae pecuniae. l. In contracti-
 bus. §. Sed quoniam C. De non numerata. pecun. In
 illis etiam (ait) securitatibus quae post confectio-
 nem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte
 uel in solidum exponuntur, nullam exceptionem nō
 numeratae penitus opponi. Sic secūda confessio sub-
 mouet doli exceptionem, qua debitor se aduersus
 creditorem plus petentem tueri potuisset. l. i. in fi.
 C. De plus petitioni. Et generaliter duplex uincula-
 riu simplice fortius est, ut probatur in Auct. De con-
 sang. et uteri. fratri in fi. Et excludant (inquit) du-
 plici utētes Iure eos, qui uno solo Iure uti possunt.

NONO, Multum ad rem est adijcere articu-
 lum. Quod aduersarius ante iudiciū sit se-
 mel à te ipso, deinde ab alijs amicis quāta fieri pos-
 set benignitate, admonitus, ut solueret: illum tamē
 hac admonitione nihil motum fuisse, et adhuc nega-
 re debitum. Qua de re supra dictum est.

Præter rationem autē æquitatis est quoq; nō cō-
 tēendus huius admonitionis effectus. Nā q̄ nunq̄ an-
 tea requisitus quis uocetur in ius, & accepto libelo
 lo con

no confiscatur debitū, is non potest ad expensas dā
nari & cōpelli. Secus uero si prius admonitus recu
sauerit solutionē expresse uel tacite, hoc est, nihil
respondendo aut etiā promittendo, non tamē satis
faciēs. Ita diffinit Bar. Cepol. in cautela (ut uocāt)
LXXXIII. Incipi. In libellis solēt communiter

DECIMO, vulgatus est articulus qui de pub
lica uoce & fama adiūci solet, ut latē tras
stat Barto. in. l. De minore. §. Tormenta. ff. De
quæsti. Et Doctores in. c. Inter dilectos. §. Testes,
De fid. instrumento. Vbi famæ publicæ fit mentio.

IN QVIBVS CAVSIS LIBELLVS
NECESSARIO NON REQVIRITVR.

Modus olim edendæ actionis, colligi
tur ex. l. i. in prin. & §. Edere. ff.
De edē. Qua quisq; actione, inquit,
agere uult, prius eā edere debet. Nā
equissimū uidetur, eū q̄ acturus est, edere actionē,
ut perinde sciat reus utrū cedere an cōcedere debe
at. Et si contendēdū putet, ueniat instructus ad agē
dū cognita actione qua conueniatur. Edere est etiā
copiā describēdi facere, uel in libello cōplectiet da
re uel dictare. Eum quoq; edere Labco ait qui pro
ducit aduersarium suū ad albū, et demonstrat quid
dictatu

dictaturus est, uel id dicendo quo uti uelit. §. Sancimus igitur. Tractatur in Auct. De exhiben. reis. Imperatoribus uerò conuenientius uisum est, ne tanta uarietas edendæ actionis esset, & ut scripto dumtaxat libello, tam in ciuilibus quàm in criminalibus causis regulariter ius actoris in iudicio proponeretur. Auct. Offeratur. C. De litiscontest. c. 1. De libell. oblatio. Quo loci Doctores unanimi sententia diffiniunt, libellum pertinere ad formam iudicij. Unde rursus subscribunt Bart. in. d. Auct. Offeratur. quòd sicut tacite & per dissimulationem non potest prætermitti: sic nec expressim quidem conuenire possunt litigatores ne edatur actio. Ratio est: quia Iudicis quoque gratia datur, nedum aduersarij, argu. l. Nemo potest. ff. De legat. 1. Et. l. Ius publicum. ff. De pact. Hinc etiam Bar. in. l. In sacris. iij. C. De proxi. sacror. scrinio. lib. XII. probat non satis esse quòd actor petitionem suam dictauerit notario apud acta describenti. Nisi forte actor exponendo causam suam, apud Iudicem producat instrumentum in quo proposita petitio contineatur. Nam tunc perinde est ac si libellum dedisset, ut probat Specula. in tit. De libell. concepti. §. Nunc dicendum est.

EXCIPE.

I Causas breues ac modicas, & rudium uiliumque personarum, quæ sine libello diffiniri & solent & debent,

debet, ut probatur in Auct. De mandat. princ. §: Sit tibi quoq;: Sit tibi quoq; (inquit) tertium studiū lites cum omni æquitate audire, & omnes quidem breuiores & quæcunq; maxime uilium sunt, ex nō scripto descidere & iudicare, & liberare homines æterna contentione. Accedit textus in Auct. De Questio. §. Volumus autem: Et siquidem (ait) agricolæ sint: consideret, ad quos ex nostris Magistratibus illorū pertineāt cōtrouersie: & his imminet, quomagus & sub cōpendio breuiterq; illos difficultatibus, quas prōpter huc aduenerunt, liberent, & obtēto iure suo, primo quoq; tēpore eò remittant, unde uenerūt. Itidē de sententia statuitur in Auct. Nisi breues. C. De senten. ex breuicul. recitan.

Quæ autem censendæ sint modicæ causæ & uiles personæ, tametsi regulæ quedam sunt in Iure: arbitrio tamen discreti Iudicis magis relinquitur, quandoquidem tam uaria facti quæstio est, ut cōmode diffiniri non possit in speciem, argu. l. Mora. ff. De usur. Diuus quoq; Pius (inquit) Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intelligatur, neq; cōstitutio ne ulla, neq; Iuris authorū quæstione descidi posse, cum sit magis facti quàm Iuris quæstio. Itidem quanta fides habēda sit testibus, qui, & cuius dignitatis, & cuius estimationis sint, eū qui indicat magis posse scire, Diuus Adrianus rescripsit. l. iij. §. Ideoq;

O Diuus

Diuus. ff. De testib. Sic & causa, & modus trans-
actionis, & personarum transigentium qualitas,
quomodo aestimanda sit à Iudice, grauiter describit
Iurisconsultus in. l. Cum hi quibus. §. Vult igitur
oratio. ff. De transactioni.

Sic ubi pœna non est in Iure expressa, relinqui-
tur arbitrio Iudicis secūdam qualitatem causæ .c.
De causis. ij. respon. De offici. delegat. Et taxatio
rerum ablatarum quas spoliatus iuramento suo de-
clarauit, Iudici arbitranda est pro qualitate perso-
narum ac negocij. c. ulti. in fi. De his quæ ui metus.
caus. Eadē ratione Vlpianus in. l. j. in fi. ff. De iur.
deliberan. Cum dicit tempus, nec adijcit diem, sine
dubio ostendit esse in ius dicentis potestate quem di-
em præstituat. Bar. in. l. Admonendi, in fi. ff. De iur.
reiran. ex qualitate personarū dicit causam, aliās
modicam, aliās magnam censerit. l. Sed & si susce-
perit. §. Si libertis. ff. De iudici. Idē in. l. Cum ex
pluribus. ff. De solutioni.

II Sicubi fiat statutum, aut si per consuetudinē
paulatim recipiatur, ut propter sumptus uitandos,
ex non scripto causæ regulariter diffiniantur, ui-
uendum est patrijs moribus, argu. l. ult. in prin. C.
De priuilegi. schola. lib. XII. cum dicit: Sed pro cō-
suetudine uetustissima & iugiter obseruata. c. Cum
uenis

uenissent, De eo qui mitti. in possess. Verum (inquit) legatus ipse causam commisit Iudicibus secundum Ius & bonam terræ consuetudinem terminandam.

Vnde superius probatum est, libellum quoq; & articulos, totum deniq; iudicarium processum, patrijs ritibus conformē esse debere, ut Speculat. probat in Tit. De teste. §. Nunc uidendum à nobis est de articulis citans inter alia X I. distinct. c. In his rebus. Et. XII. distinct. c. Scit sancta. Iniquam uerò cōsuetudinē, nihil ualere, certissimū est. l. ij. C. Quæ sit long. consue. c. Quanto, De consue. Exempla duo sunt: Alterū in. c. iij. De cōsuet. Vbi prohibet sententiā Iuris, à promiscua plebe rogari: Alterū in. c. ij. De probatio. Vbi facilitatē deferendi iuramēti à CHRISTO quoq; damnatā, reprobat.

Cæterum ut maximè donemus morem audiendarum causarum ex non scripto: nequaquam tamen recipi potest, ut nec à notario quidem excipiatur intentio actoris causam suam apud Iudicem per se aut procuratorem exponentis. Nam hoc pacto locus daretur imposturis, quibus nihil in Iure exosius, ut tractant Doctores in. c. j. De libell. oblatio. Et in Cle. sæpè, De uerbo. signifi.

Quarundam autem ciuitatum Magistratus in iudicijs suis scripturas adeò recusant, ut contra Ius esse putent, si apud se libellus detur in causa quanz

tumuis ardua . Vnde fit, ut sepe cause statum non percipiant, rixis interim multiplicatis . Sicq; contra statuti aut consuetudinis ratione, obulares quoque causas in multos annos differant.

III Si precedente denunciatione fiat inquisitio, non requiritur necessario libellus, ut plerique Doctores existimant: tametsi proculdubio capita delictorum de quibus inquirendum fuerit, sunt reo exponenda. c. Qualiter & quando. ij. §. Debet igitur, De accusati. Debet igitur (inquit) esse praesens is contra quem facienda est inquisitio, nisi se per contumaciam absentauerit, & exponenda sunt ei illa capitula de quibus fuerit inquirendum, ut facultatem habeat defendendi seipsum . Et non solum dicta, sed etiam nomina ipsa testium sunt ei (ut quid & à quo sit dictum appareat) publicanda. Nec non exceptiones & replicationes legitime admittendae, ne per suppressionem nominum, infamandi: per exceptionum uero exclusionem, deponendi falsum, aut dacia praebeatur.

Non tamen errauerit Iudex, si & hoc casu libellum articulatum offerat denunciato, quandoquidem non est in Iure locus qui probet expresse non esse dandum.

IIII Cum Episcopus inter subditos suos cognoscit

gnoscat de causis, non exigitur libellus. Auct. Nisi breuis. C. De sentent. ex breuicul. recitan. Et in Auct. Vt cleric. apud propri. episco. conuenian. in princ. Prius (inquit) ad Deo amabilem archiepiscopum pergat sub quo constitutus est, & interpellet eum, & ex non scripto iudicium mereatur.

V Is qui propria temeritate sine cōsensu Episcopi, contra Ius administrauerit res ecclesiasticas, puniendus est simpliciter absq; dato libello, ut tractatur in. c. iij. De institutio. c. Ad aures, De excess. praelator.

VI Inter religiosos, de his quæ ad religionem spectant, non requiritur libellus. c. ulti. De stat. monacho. Si autem (inquit) dilapidator inuentus fuerit, uel aliàs merito amouendus, per Dyocesatum postquam hoc sibi à uisitoribus denunciatum fuerit, amoueaturs absq; iudiciorum strepitu.

VII In causa matrimoniali non est opus libello, sicut & sententia ex non scripto lata ualet propter magnum matrimonij fauorem. c. Albericus, De testib.

VIII Tutori uel curatori, qui ad utilitatem pupilli,

illi seu adulti scripturam ab aduersario prodita
 etiam allegat falsam, remittitur solemnitas libelli &
 subscriptionis. Nisi forte suo nomine maluerit accu-
 sationem ex scripto solenniter proferre. Et hoc est
 quod Imperator in. l. ij. C. De his qui accusa. non
 poss. Proprio nomine (inquit) cum non liceat alie-
 no, non prohibentur in crimine falsi subscribere.
 Sic & tutor aut curator excusationem suam sine li-
 bello proponit. l. Scire oportet. §. Oportet. ff. De
 excusati. tuto. Oportet autem (ait) unã testari ante
 tribunal (uel aliter in submemorationibus.) Potest
 autem & libellos dare, ut ijdem ipsi aiunt Impera-
 tores.

IX Apostatas, hoc est, fidei Christiane rene-
 gators, pessimos certe homines, absq; libello licet
 accusare, propter enormitatem criminis. l. Aposta-
 tarum, in princ. C. De apostat. Apostatarum (in-
 quit) sacrilegum nomen, singulorum uox continue
 accusationis incesset, & nullis finita temporibus hu-
 iusmodi criminis arceatur indago.

X In accusatione militis, qui neglecta officij sui
 conditione ad colonarias conductiones se transu-
 lit, quælibet delatio ex non scripto satis est. l. ulti.
 in fi. C. De locat. & conduct. Pateat autem (inquit)
 omnia

omnibus huiusmodi copia apud competentes Iudices accusatiōis, ut qui in hac causa delator existat, laudandus magis quàm uituperandus intelligatur.

XI Falsitas instrumentorum, sine libello puniri potest. l. penult. C. De probatio. Idem iuris est de mendacio testis. l. Nullum. C. De testib. Vbi post derogata testibus priuilegia: data (inquit) cunctis Iudicibus absq; ullo præscriptionis obstaculo, sic (ut sæpè dictum est) in testes quorū uoces falsitate uel fraude non carere prospexerint, pro qualitate uis delicti delicti, animaduertendi licentia.

XII Postulatio suspecti tutoris, ad quam mulieres etiam admittuntur, non exigit libellum. §. Consequens. Instit. De suspect. tuto. l. iij. §. Præterea. ff. eod. tit. Præterea (inquit) uidendum est, an & sine accusatione possit suspectus repelli? Et magis est ut repelli debeat, si Prætori liqueat ex aper- tissimis rerum argumētis, suspectum eū esse. Quod fauore pupillorum accipiendum est.

XIII Cum duo contendunt se eandē rem possidere, & propterea neuter eorum uult libellū offerre, ne uel hoc ipso aduersariū uideatur agnosce- re possessore: in hac controuersia, potest, imò uerò

debet prudens Iudex recipere probationes utriusque litigatoris sine libello, ne ex hac contentione tandem ad arma prosiliant, argu. l. Acquisitum, in fi. ff. De usufruct. Cur enim (inquit Iulianus) ad arma & rixam procedere patiatur Prætor, quos potest iurisdictione sua compefcere? Et uter istorum de iure possessionis melius probauerit, is obtinebit. Interim neutri concedendus, adeoq; sub pœna interdicens est huiusmodi rei usus. Cæterum si contra hanc prohibitionem Iudicis, alter eorum occupauerit seu inuasit rem: tum ad reuocandam istam temeritatem & inuasionem aduersarij, opus est libello, aliàs sententia ferenda non ualcret. l. Prolatam. C. De senten. & interlocu. omn. Iudic.

XIII Cum agitur ex sententia, uel ex transactiōe, nō requiritur libellus. Ratio est duplex. Primum enim sententia legitima habet executionē paratam. l. Minor uiginti quinq; annis cui fideicommissum. ff. De minori. l. Si causam. C. De executio. rei iudicat. Sed per solennitatem offerendi libelli, executio multum differretur. Ergo nihil aliud requirendum est Iudici, q̄ utrū sit iudicatum uel transactū. l. Si Prætor, in princ. ff. De iudic. Præterea iniquū esset admissio nouo libello & processu, litem ex lite renasci. l. ulti. in fi. C. De fid. instrument. l. Terminato

nato. C. De fructi. & liti. expen. Post absolutum enim (inquit Imperator) dimissumq; iudicium, ne phas est litem alteram consurgere ex liti primæ materia.

XV In causis beneficiorum & usurarum, libelli datio remittitur, quando in his animæ quoq; periculum uertitur, Cle. Dissendiosam, De iudici. Dissendiosam (inquit) prorogationem litium, quã interdum ex subtili ordinis iudiciarij obseruatione causarum docet experientia prouenire, restringere in subscriptis casibus cupientes.

XVI Causa Iudicum, deposita administratione conuentorum, ex non scripto agenda est, & in fra uiginti dies terminanda. l. j. in fi. C. Ut om. Iudic. tam ciuil. quàm milita. post administ. deposi. Et in Auct. Ut Iudic. fin. quoq. suffra. §. Necessitatem. Quæ saluberrimæ constitutiones hodie non seruantur.

XVII Apud Imperatorẽ cuius præsentia omnem solennitatem supplet, nõ est opus libello, argu. l. Omnium, in princ. C. De testamen. Et tractat Doctores in. c. j. De libell. oblatio.

XVIII In notorijs criminibus, quæ Iudices

ex officio suo punire & possunt et debet, citra so-
 lennia accusationum, id est, sine libello et accusatio-
 ne proceditur. l. Ea quidem. C. De accusatio. Ideo
 que rectissime dixit Augustinus: Euidencia patratu
 feceris, non indiget clamore accusatoris. c. Euiden-
 tia, eod. tit. Pulchre autem declarat hanc regulam
 Barto. in. l. Scriptus heres. ff. De religio. & sum-
 pti. f.unc. describens ac discernens notorium à ma-
 nifesto.

XIX Cum litigatores implorant officium Iu-
 dicis mercenarium, quod insitute actioni et inopi-
 nato circa eam emergentibus questionibus deservit:
 tunc necessarius non est libellus. Ut Iudex contuma-
 ciam litigantium captis pignoribus, uel aliter coher-
 ceat. Simili modo officium Iudicis nobile (ut uocatur)
 quod nulla prius mota controuersia principaliter
 imp'oratur, non requirit libellum, quando scilicet non
 magni sit preiudicium ei aduersus quem inuocatur.
 Veluti, cum parentes aut patroni petunt iudiciale
 subsidium ad consequenda obsequia uel alimenta. l.
 Nec quicquam. §. De plano. ff. De offici. Procon.
 & legat.

Præterea, cum officium Iudicis sic imploratur
 ut nihil aduersus quenquam sit faciendum, sed nuda
 auctoritas queritur: tunc etiam remitti-
 tur

tur necessitas dandi libelli, ut si partes communi cōsensu petāt decretum aut confirmationem alicuius negocij.

Ceterum, quando uice actionis huiusmodi iudiciale officium inuocatur, & ne aduersarius lædatur, plena cognitione opus est: tunc omnibus modis requiritur libellus conuentionalis. Vnde Iurifconsultus in. d. l. Nec quicquam. §. Vbi decretum: Omnia enim (inquit) quaecunque causæ cognitionē desiderant, per libellum non possunt expediri. Quasi si uerò dicat: Non sufficit, Iudici expositum esse negocium eiusq; officium imploratum, nisi & aduersario in ius uocato libellus conuentionalis detur.

Hæc omnia latius tractat Bart. in. d. l. Nec quicquam. §. Vbi decretum. Addēs, quòd si quis in omnibus prædictis casibus implorandi officij nobilis, uoluerit sua spōte dare libellum, nihil refragatur. l. Si finita. §. Iulianus. ff. De damn. infect.

XX Vbicunq; Lex uel statutum dicit causam talem de plano, uel sine figura iudicij, aut summarie cognoscendam: ibi datio libelli tacite remittitur. Nam hæc uerba ad ordinem & processum iudicarium: non ad probationis fidem Iudici faciendam, referenda sunt. Imò quantum ad probationes attinet, causæ qualitas est respicienda, ut docet Bar.

*Bart. in. l. Nec quicquam. §. Vbi decretum. ff. De offic. Proconsul. Quid autem præter libelli datio-
nem prædicta uerba ex iudiciaria solennitate res-
mittant, adi Cle. Sæpè, De uerbo. signifi. Et ibidem
gloss. Item Bart. in Extrauan. Ad reprimendum.*

EXEMPLVM INTERROGA-
TIONIS.

MAGNIFICE DOMINE IVDIX: CVM
IVRE PERMISSVM SIT, VBICVM
QVE POSTVL AVERIT AEQVITAS,
PRAESERTIM TAMEN ANTE IVDICI-
VM PETITORIVM, INTERROGARI AD-
VERSARIVM CONVENIENDVM DE POS-
SESSIONE REI VENDICANDAE, NE LIS
FRVSTRA INTENDATVR: IDEO VE-
STRVM EA IN RE OFFICIVM, OMNI-
BVS QVIBVS IVRE DEBET MODIS DE-
CENTER INVOCAT TITIVS CIVIS BO-
NONIENSIS, SVO NOMINE: VT INTER-
ROGETIS SEMPRONIVM CONCIVEM
EIVS, ET INTERROGATVM RESPON-
DERE SVB IVRAMENTO CALVMNIAE
LEGITIME COMPELLATIS, DE OMNI-
BVS HIS QVAE SEQVUNTVR.

I AN IDEM SEMPRONIUS POSSIDEAT
VEL

VEL TENEAT QVENDAM FVNDVM
IN TALI LOCO?

II VTRVM IN SOLIDVM POSSIDEAT,
AN PRO PARTE?

III SI IN PARTEM: TVM PRO QVO
TA PARTE TENEAT?

IIII QVO IVRE ET TITVLO POS-
SIDEAT?

V SI NON POSSIDEAT VEL TENEAT:
TVM AN SCIVERIT HANC CONTRO-
VERSIAM SIBI FVTVRAM?

VI QVO MODO DESIERIT POSSI-
DERE?

*Et quanquam quint.e interrogationi non sit ad-
uersarius summo iure cogendus respondere, iuxta
l. Non compelli possessorem. C. De peti. heredita.
Et. l. j. C. De confess. Attamen boni uiri solent sem-
per ingenue fateri ueritatem & ius suum, ne suspe-
cti habeantur. Cōtrā uerò, improbi lucem fugiūt, læ-
sa scilicet cōscientia timentes rebus suis. Igitur po-
test hæc interrogatio fieri, & repudiata etiā nō ca-
ret aliquo effectu, ut Iudex subinde perpendat, cur
interrogatus tam prorsus recusauerit respondere?*

*De alijs autem articulis, & iurare, & respon-
dere cōpellendus est aduersarius. l. Qui petitorio.
ff. De Reuendica. l. penult. ff. De interrogatio. l.*

ij. §. i. C. De iureiurand. propter calum. dan. c. i.
De iurament. calum.

EXEMPLVM LIBELLI,
SIMPLICIS.

MAGNIFICE DOMINE IVDIX, *Hic titulus ad omnem Magistratum conditionem facile potest uariari, adhibita semper loci probata consuetudine.* CORAM VOBIS AGIT IN HOC IVDICIO NOMINE SVO TITVS CIVIS BONONIENSIS, ADVERSVS SEMPRONIUM CONCIVEM SVVM, AC ALIVM QVEMCVNQUE, NOMINE EIVS LEGITIME COMPARENTEM, DEFERENS SIMPLICITER ET SINE STRICTA IVRIS SOIENNITATE AD VESTRAM COGNITIONEM: QVOD IDEM SEMPRONIUS INIVSTE TENET ET POSIDET QVENDAM FVNDVM TOT IVGERVM, IN TALI LOCO, QVI IVRE DOMINII VEL QVASI DOMINII, PERTINET ADPRAEDICTVM ACTOREM LEGITIMIS TITVLIS ATQVE CAVSIS. PRAETEREA DICIT: QVOD TITIVS ADVERSVS ANNIS IAM DVOBVS PERCEPIT FRVCTVS CENTVM AVREORVM

ORVM EX EODEM FVNDQ. ET CVM
 REQVISITVS ESSET AB ACTORE, VT
 HVNC FVNDVM CVM FRVCTIBVS RE-
 STITVERET, TEMERE HACTENVS ID
 RECUSA VIT ATQVE RECVSAT.
*Hic uides figuram simplicis libelli ex Enthimemas-
 tis prima parte, quæ est antecedens, constantem.
 Sequitur nunc posterior pars seu consequens, quã
 conclusionem dicimus. Si maior quoque propositio
 præcederet, sicut in formula interrogatiõis uides,
 quæ naturam & speciem actionis breuiter depin-
 geret, ut olim haud dubiè ueneranda antiquitas ob-
 seruauit: haberes optimã Syllogismi compositionẽ,
 quam Iudex in cognoscendo, simplici quadam ueri-
 tate tutò sequi posset, nec daretur locus calumnio-
 sis diuerticulis & inuolutionibus causarum, ut fit.*
 QVARE DICTVS SEMPRONIVS AGENS
 ADVERSVS TITIVM REVVM, PETIT VT
 SECVNDVM OPTIMAM IVRIS FOR-
 MAM QVA FIERI POTEST, VESTRA
 SENTENTIA DIFFINIATIS ET DECLA-
 RETIS, DESIGNATVM FVNDVM PERTI-
 NVISSE AC NVNC QVOQVE PERTI-
 NERE, AD EVNDEM SEMPRONIVM
 IURE DOMINII VEL QVASI DO-
 MINII: VTQVE CONDEMETIS
 TITIVM

TITIVM EO NOMINE, AC CONDEMNATA
 TVM LEGITIMIS REMEDIIS COMPELLA
 LATUS, AD RESTITVENDVM SEMPRO
 NIO TALEM FVNDVM CVM ACCESSOR
 RIIS SVIS ET INSTRVMENTIS.

ITEM, CVM FRVCTIBVS ET EMOLV
 MENTIS PERCEPTIS ET QVI PERCIP
 POTVERVNT, SI EXTANT: ALIOQVI,
 VT SOLVAT AESTIMATIONEM CEN
 TVM FLORENORVM. INSVPER, DAM
 NA ET ID QVOD INTEREST, PRAETE
 RITI AC FVTVRI TEMPORIS: SIMVL
 ETIAM SVMPTVS LITIS FACTOS ET
 POSTHAC FACIENDOS, VT IN PRO
 GRESSV CAVSAE PATEBIT.

QVORVM OMNIVM PETIT ACTOR CO
 GNITIONEM SVMMARIAM EX AEQVO
 ET BONO SIMPLICEM AC PLANAM, SI
 NE STRICTA SVMMI IVRIS SOLENNI
 TATE, INVOCANS VESTRVM IVDICIA
 LE OFFICIVM, IN QVIBVS IVRE AVT
 CONSVETVDINE FVERIT IMPLORAN
 DVM. SALVO PERMISSV EMENDANDI
 ET ALTERIVS ACTIONIS INTENDEN
 DAE.

NON ASTRINGENS SE AD PROBAN
 DVM

DVM NISI EA, QVAE AD OBTINENDAM INTENTIONEM ACTORIS SVFFICIUNT.

REQVIRIT ETIAM ACTOR, SAEPE DICTVM SEMPRONIVM REVM COMPELLI AD RESPONDENDVM HVIC LIBELLO, ET LITEM SVPER EO CONTESTANDAM, IVRAMENTVMQVE CALVMNIAE PRAESTANDVM.

DENIQVE, REVERENTER PETIT SVPER OMNIBVS HIS IVSTITIAM SIBI MINISTRARI.

Hoc est exemplum simplicis libelli, quæ per omnes actionum species variare non est difficile, modo rectè teneas cuiuslibet actionis circumstantiã.

EXEMPLVM DE TESTIBVS

ABFVTVRIS.

MAGNIFICI DOMINE IVDEX, CVM OPTIMO LEGVM BENEFICIO PERMITTATVR: VBI COPIA QVORVNDAM TESTIVM NON SIT SEMPER AD MANVM, VT TVM PER OFFICIVM IVDICIS HVIC NECESSITATI SVCCVRRATVR, NE VERITATIS PROBATIO PEREAT: IDEO TITIVS CIVIS BONONIENSIS ACTOR, SVO NOMINE PETIT, VT LVTI

P VM

VM LONGA PEREGRINATIONE ABFV-
 TVRVM, ET SEIVM SENEM ADMODVM:
 DENIQUE MARCVM PERICVLOSA VA-
 LETVDINE LABORANTE M, OMNES
 CONCIVES SVOS, IN TESTIMONIVM HV-
 IVS CAUSAE QVAM IDEM TITIVS IN-
 TENDIT LIBELLO NVPER EDITO. *Aut si
 nondum editus est, variabis: Propediem edendo*
 ADMITTATIS VOCATOQVE SEMPRO-
 NIO ADVERSARIO, IVRAMENTA EO-
 RVNDEM RECIPIATIS, AC SVBINDE
 EXAMINETIS, DICTAQVE EORVM
 CLAUSA, AD TEMPVS PVBLICATIONI
 CONVENIENS CONSERVETIS. *Multas ob
 causas malui hanc petitionis partem seorsum des-
 cribere, praesertim, quod non semper deseruiat.*
*Proinde, si libello uolueris iungere, liberum tibi
 fuerit.*

EXEMPLA POSITIONVM

ET ARTICVLORVM.

MAGNIFICE DOMINE IVDIX: PRO
 SEQVENDO COEPTVM CORAM
 VOBIS IVDICIUM, TITIVS ACTOR EX-
 HIBET SVB IVRAMENTO CALVMNIAE,
 NOMINE SVO INFRA DESCRIPTOS AR-
 TICV-

TICVLOS SEV POSITIONES, QVIBVS
PETIT A SEMPRONIO REO CONVEN
TO SIMPLICITER, PVRE, AC APERTE
RESPONDERI PER VERBVM, CREDIT,
VEL NON CREDIT.

I PONIT ET EST VERVM: QVOD
QVIDAM CAIVS CIVIS BONONIENSIS
TENVIT AC POSSEDIT FVNDVM
TOT IVGERVM IN TALI LOCO.

II ITEM PONIT: QVOD POSSEDIT
HVNC FVNDVM X. XX. XXX. XL. AN.

III ITEM, QVOD POSSEDIT EVM
PRO SVO EX LEGITIMIS CAVSIS.

*Hos tres articulos si probaueris, obtinebis in
principe illa et summi iuris actione, quã Reiuēdis
cationem appellāt, quã dominium rei exigit. Pau
lus in. l. In rē actio, in princi. ff. De Reiuēdicati.
Sim autem non possis probare, ut sunt certē magnæ
difficultatis, tūc nihilominus obtinebis, modo si tuū
ius ostenderis, per temperamentū Publicianæ, quæ
cōtenta est probatione quasi dominij. l. i. ff. De Pu
blicitia. Et ideo utraq; actio, hoc libello cōiūcta est,
quod permittitur iure, ne homines bonæ fidei suæ
iacturā patiātur, et est cōmunis Doctorū sentētia.*

III ITEM PONIT, QUOD PRAE-
 CTVS CAIVS VENDIDIT SEMPRONIO
 ACTORI EVNDEM FVNDVM.

V ITEM, QUOD CAIVS TRANSTV-
 LIT IN SEMPRONIUM POSSESSIONEM
 TALIS FVNDI.

VI ITEM PONIT, QUOD SEMPRO-
 NIVS NVMERAVIT CAIO PRECIUM
 FVNDI EMPTI. *Idem est, si alio modo satisfecit.*

VII ITEM, QUOD CAIVS ACTOR
 TENVIT ET POSSEIDIT EVNDEM FVN-
 DVM A TEMPORE VENDITIONIS.

VIII ITEM, QUOD PACIFICE POS-
 SEDIT, QVATENVS AD REVM CON-
 VENTVM ATTINET.

IX ITEM PONIT, QUOD PRAESEN-
 TE AC SCIENTE SEMPRONIO REO,
 TANTO TEMPORE POSSEIDIT.

X ITEM, QUOD PRO SVO SEMPER
 VSQVE AD AMISSAM POSSESSIONEM
 FVIT EO FVNDI VSVS.

XI ITEM PONIT, QUOD OMNIA
 HAEC SVNT VERA.

XII ITEM, QUOD DE EIS EST PV-
 BLICA VOX ET FAMA.

Ecce articuloꝝ formula sic potest uariari per omnes actiones faciliter. Iam si descriptum libelli contextum in hos articulos disparcias, facies libellum articulatum, redimesq; multiplicationem scriptorum, quæ sepe solent obstare iudicibus ne causæ statum uideant & ponderent. Cæterum, quoniam multū expedit actione aliqua in factum interditi, de possessorio experiri, iuxta. l. Is qui destinavit. ff. De Reuendica. Ideo si deiectus fuerit actor ui de possessione, declarabit hoc paucis articulis: & uariabit libelli conclusionem, ut restituenda tantum possessionis cum omni damno mentio fiat, nõ etiã declarandi dominij, iuxta. §. Recupera de. Institut. De interditi. l. i. ff. De ui & ui armat.

EXEMPLVM LIBELLI ARTICVLATI.

MAGNIFICE DOMINE IVDIX, CORAM VOBIS, Quanq̃ non erraret qui diceret apud uos agit: sicut sepius Iurisconsulti dicunt aliquid apud Iudicẽ factũ aut non factũ esse: Attamen usus recepit, et significantissimẽ utimur his uerbis: quoniã corã Iudice agere dicimur, cũ eo præsente et intelligente, causam tractamus, iuxta. l. Corã. ff. De uerbor. significa. AGIT IN HOC IUDICIO SEMPRONIVS NOMINE SVO, CIVIS BONONIENSIS: ADVERSVS TITIVM CONCIVEM SVVM, AC ALIVM QVẽ

CVNQVE, NOMINE EIVS LEGITIME
 COMPARENTEM: PROPONENS SIMPLI-
 CITER ET SINE STRICTA IVRIS SOLEN-
 NITATE HANC SEQVENTEM CAVSAM
 SINGVLIS ARTICVLIS COMPRAEHEN-
 SAM.

PETIT AVTEM HVIC SCRIPTO, VE
 LVTI SVMMARIO AEDENDAE ACTIO-
 NIS LIBELLO, APRAEDICTO ADVERSA-
 RIO RESPONDERI, LITEM CONTESTA-
 RI, IVSIVRANDVM CALVMNIAE PRAE-
 STARI, CAETERAQUE SECVNDVM CO-
 GNITIONIS NECESSITATEM FIERI. QVA
 TENVS VERO ARTICVLI ET POSITIO-
 NES CENSENTVR: PETIT EIS AB EO-
 DEM TITIO APERTE PER VERBVM,
 CREDIT, AVT NON CREDIT, RESPON-
 DERI SVB PRAESTANDO IVRAMENTO.
 ET SI QVID AB EO NEGATVM FVE-
 RIT, EXHIBET SE ACTOR PROBATV-
 RVN, CITRA ONVS TAMEN SVPER-
 FLVAE PROBATIONIS.

I ITEM DICIT IDEM SEMPRONIVS
 ACTOR, ET EST VERVM: QVOD INTER
 EVM ET REVM CONVENTVM FVE-
 RVNT QVAEDAM NEGOCIATIONES
 ET

ET MUTVAE RATIONES.

II ITEM PONIT: QVOD EX ISTIS NEGOCIATIONIBVS TANDEM SVNT NATAE CONTROVERSIAE.

III ITEM, QVOD NONNVLLI BONI VIRI INTERCESSERVNT, VT HAEC CAUSA COMPONERETVR.

III ITEM, QVOD SECVTA EST COMPOSITIO, HIS CONVENTIONIBVS ET PACTIS SEQVENTIBVS.

V ITEM PONIT, QVOD INTERVENTV AMICORVM PACTVM FVIT, VT ACTOR SOLVERET IN ITALIA DECEM FLORENOS RENENSES NOMINE REI CONVENTI.

VI ITEM: QVOD ISTA DECEM SOLVERET IOANNI, FILIO EIVSDEM TITII REI, BONONIAE NVNC AGENTI.

VII ITEM DICIT CONVENTVM ESSE: QVOD REVS HABERET QVANDAM DOMVM ACTORIS IN TALI PLATEA, TALIBVS VICINIS.

VIII ITEM: QVOD TALEM DOMVM HABERET PLENO IVRE, NEC VLO AERE GRAVATAM.

IX ITEM PONIT, CONVENTVM ESSE: QVOD VICISSIM ACTOR HABERET PLENO IVRE QVENDAM AGRVM REI CONVENTI, IN TALI LOCO.

X ITEM EST VERVM: QVOD IN EADEM CONVENTIONE, REVS PROMISIT VENDERE VINEAM IN TALI LOCO.

Semper meminisse oportet, ut addas designationes rei uendite tam certas, ne ulla suboriatur dubitatio, si forte plures sint res ad quas generalis designatio porrigi posset. Nam non sequeretur sententia diffinitiva, multò minus executio, quam certam esse oportet, iuxta. §. Curare. Institu. De actioni. Paulus in. l. Si in rem. ff. De Reiuendica. ac ibi Bartolus tractat.

XI ITEM PONIT ACTOR: QVOD TITIVS REVS SOLENNI STIPVLATIO N PRAEDICTA OMNIA PROMISIT.

XII ITEM: QVOD IVRAMENTVM
QVO

QVOQVE LEGITIMA FORMA ADDIDIT
SE NIHIL PRAETERMISSVRVM EX PA
CTIS.

His duobus articulis habes duplex (ut uocant)
uestimentum transactionis. Nam quanquam regula
riter ex nuda transactione non nascatur actio, sed
exceptio, iuxta. l. Cum mota. l. Cum proponas. Et
l. Siue apud acta. C. De transactioni. Tamen uesti
tur quatuor modis, hoc est, redditur efficax ad pro
ducendam actionem. Videlicet, Stipulatione, Iuras
mento, Traditione, & acceptilatione, ut dict. ll. Et
l. Ut responsum. C. cod. tit.

Si quis ergo contraueniat promissæ transactio
ni & iurata, is fit famosus ex condemnatione, &
nihilominus compellitur obseruare pacta composi
tionis. l. Si quis maior. C. De transactio. Et. l. penul
ti. in fi. C. De dignitati. lib. XII.

Sed quæ competit actio? Respondeo: Ex stipu
latione. si certum est promissum: aut ex stipulatu,
si incertum continetur pactis. Quid igitur, si nulla
interuenit stipulatio? Tunc præscriptis uerbis agen
dum est. l. Si pro fundo. C. De transactio.

XIII ITEM: QVOD POENA DECEM

P S AVS

234 DE FORMULA
AVREORVM EST IN CONVENTIONE
ADIECTA.

XIII ITEM: QVOD TALEM POE-
NAM SOLVERET PACTA NON SER-
VANS, ET INTERIM TRANSACTIO RA-
TA MANERET. Hermogenianus eleganter in
l. penulti. ff. De transactioni. De purganda autem
mora, ad Bartolum in. l. Insulam. ff. De uerbo. ob-
ligatio.

XV ITEM PONIT: QVOD DE OMNI-
BUS PRAEDICTIS EST SCRIPTVM A PUB-
LICO TABELLIONE INSTRVMENTVM.
Solent quoq; alijs scriptorum generibus quæ amici
compositores subscribunt aut sigillo confirmant,
declarari conuentiones transactionum. Plerumque
enim & chartæ subscriptis literis sic scinduntur, ut
possit de fide non faciliter dubitare. Sed quid si
nullum extet scriptum de placitis? Certè non eò mi-
nus ualet transactio, tametsi probatio sit difficilior.
l. Cum te. C. De transactio.

XVI ITEM PONIT: QVOD ACTOR
OMNIA PACTA EX SVA PARTE IMPL-
VIT. Ecce aliud uestimentum transactionis, quia
actor

actor coepit tradere, quæ traditurum se paciscendo
repperat.

XVII ITEM PONIT ACTOR: QVOD
DE OMNIBVS PRAEDICTIS EST PVBLI
CA VOX ET FAMA.

QVARE PETIT ACTOR PRAEDICTVS
TITIVM REVM CONDEMNARI, AC CON
DEMNATVM LEGITIMIS REMEDIIS
COMPELLI, VT PRAEDICTIS PLACITIS
SECVNDVM PROMISSIONEM EIVS AC IV
RAMENTVM SATISFACIAT: ET NIHIL
LOMINVS POENAM DECEM FLORENO
RVM EIDEM ACTORI SOLVAT, SIMVL
CVM DAMNIS, VT SVPRA. *Quid enim opus
est eandem cantilenam repetere? Quod si hoc
adiicias: tametsi necessariũ non sit, nihil erraueris:*
PETIT ACTOR SENTENTIA VESTRÁ
DIFFINITIVA DECLARARI ET PRONVN
CIARI, NON LICVISSE NEQVE LICERE
REO CONVENTO CONTRA SVPERIVS
POSITA PACTA FACERE, NEC A RE
CEPTA TRANSACTIONE TEMERE DL
SCEDERE. IDEOQVE EVNDEM REVM
CONDEMNARI, &c.

Eccce habes libellum articulatum.

Ideo

Idco autem hoc transactionis exemplum adieci-
 mus: quia frequentissimè solet accidere in foro, ut
 causæ seu controuersie interuentu amicorum, bo-
 nis conditionibus componantur, quas tamen moro-
 si sæpè homines & ad rixandum planè nati, temere
 transfiliunt. Quapropter, & poena, & iureiu-
 rando confirmari solent, ut tractat Barto. in. l. Ar-
 biter intra certum. ff. De arbit. Ac interim admo-
 nendi sunt illi, qui tam leui causa repudiant pacis
 conuentiones, quas iuramento promiserunt. Non
 enim effugiunt infamie notã, quacumq; tandè utan-
 tur cautela. Cuius ego memorabile adeoq; horren-
 dum uidi exemplum, hoc seculo.

Sed potest ne is qui ex transactione implenda,
 tradit aliquid, agere, rem traditam restitui, aut sa-
 tisfieri pactis ab aduersario? Respondeo, Non posse.
 Allegat enim contraria, qui uult rem traditam
 restitui, aut conuentionem impleri. Ergo repellenda
 est. l. j. C. De furt.

Excipe tamen. I. Si nominatim sit pactum, quod
 rata manente compositione, liceret rem traditam
 repetere. l. Qui fidem. ff. De transactioni. Et. l. Cũ
 proponas. C. cod. tit. Ac petas (inquiunt Imperato-
 res) uel pacto stari, uel restitui data. II. Si Iusiuran-
 dum interuenerit. l. Si quis maior. C. cod. tit. III.
 Si per acceptilationem sublata fuit prima actio in
 trans

transfatione. l. Vbi pactum. C. dict. tit.

An ergo stipulator possit petere pœnam, & ut Iudex declaret ruptam esse cõventionem ab aduersario, nec amplius seruandã. Respondeo, posse utrũque peti, ut tradũt Doctores secundum Accursium in. d. l. Qui fidem. Et Barto. ibi declarat.

Ceterum, regulare est, pœnam & executionem transfationis simul peti nõ posse, nisi nominatim sit cõuentũ, ut locis superius allegatis probatur. Quare solet frequenter adijci hæc clausula: Vt rato manente pacto, pœna possit peti.

Verum quid dicemus de mora purganda? Pona mus cum cum quo sic transfatum est, ut intra tale tẽpus solueret aut faceret aliquid, uenire post diẽ, & satisfactionem offerre, excusabitur ne a pœna promissa. Respondeo, Hanc questionem ex bono et æquo tractandam esse. Nam post pauculos dies cum admitti, humanius est dicere: Præserim, si causam fortassis allegare possit, ob quam satisfactio fuerit plusculum dilata. Paulus in. l. Si ex Lege. §. Colonus. ff. Locat. & conduct. Papinianus in. l. Si cum dies, in fi. cũ. l. seq. ff. De arbit. Caius in. l. Et si post tres. ff. Si quis cautioni. Idem Paulus in. l. Sed & si. ff. De constitu. pecuni. Sed & si (inquit) alia die offeratur, nec actor accipere uoluit, nec ulla iusta causa fuit non accipiendi: æquum est succurri reo.

Deniq;

Deniq; non est prætercundum: Quod licitū est
 agere ex conuentione in qua fuerit aliquis confes-
 sus sedebere centum, nō alia scilicet causa adiecta,
 quā quod ex rationibus inuicem collatis sic
 apparuerit, ut tractant in. l. Nuda ra-
 tio. ff. De donati. Accedit .l.
 Publica, in si. ff. Depo-
 sit. Et. l. j. C. De.
 erro. calcul.

P I N I S.

